

LINGUA ET VITA

vedecký časopis
pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie
Fakulty aplikovaných jazykov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal
for Research of Languages and Intercultural Communication
of the Faculty of Applied Languages,
University of Economics in Bratislava

VEDECKÁ REDAKČNÁ RADA/SCIENTIFIC EDITORIAL BOARD

Šéfredaktorka časopisu/Editor-in-chief: Doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc.

Výkonný redaktor/Executive Editor: PhDr. Roman Kvapil, PhD.

Členovia vedeckej redakčnej rady/Scientific Editorial Board Members:

Prof. Dr. Vasile Spiridon

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Univ. Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD.

University of Applied Sciences, Burgenland, Eisenstadt, Austria

Dipl. Slaw. Heike Kuban

University Erfurt, Germany

Jelena Jurjevna Strigankova, PhD.

The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, Saratov

Svetlana Michaelovna Minasijan, PhD.

Armenian State Pedagogical University after Khachatur Abovyan, Yerevan, Armenia

Dr. Farida Djaïleb, Associate Prof.

University of Science and Technology, Oran, Algeria

Doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.

Charles University in Prague, Czech Republic

Doc. Mgr. Tomáš Káňa, PhD.

Masaryk University, Brno, Czech Republic

Doc. PaedDr. Dušan Kostrub, PhD.

Comenius university in Bratislava, Slovak Republic

Doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD.

Comenius University in Bratislava, Slovak Republic

Prof. PhDr. Livia Adamcová, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Doc. PhDr. Helena Šajgalíková, CSc.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

PaedDr. Zuzana Hrdličková, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Recenzenti/Editorial Consultants:

Prof. PhDr. Livia Adamcová, PhD.
Doc. PhDr. Daniela Breveníková, PhD.
Doc. PhDr. Darina Antoňáková, CSc.
Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.
Doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD.
PhDr. Roman Kvapil, PhD.
PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD.
PhDr. Iveta Rizeková, PhD.
PaedDr. Ján Keresty, PhD.
Mgr. Martina Uličná, PhD.
Mgr. Silvia Adamcová, PhD.
Mgr. Jevgenija Lukina

Grafická úprava a zlom/Graphic Design: PhDr. Roman Kvapil, PhD.

Vydavateľ/Publisher: Vydavateľstvo EKONÓM, jún 2020

Náklad: 50 ks

Strán: 129

ISSN 1338-6743

Evidenčné číslo: EV 5817/19

Za pravopisnú, gramatickú, lexikálnu a štylistickú stránku uverejnených príspevkov zodpovedajú autori príspevkov.

Adresa redakcie/Editorial Office:

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava, Slovenská republika
Email: casopis.faj@gmail.com
Web: linguaetvita.sk

RUBRIKY ČASOPISU/CATEGORIES OF THE JOURNAL

JAZYK, KOMUNIKÁCIA, KULTÚRA ***LANGUAGE, CULTURE, COMMUNICATION***

The section deals particularly with:

- Linguistic phenomena from both synchronic and diachronic perspective,
- Comparative linguistics,
- Theory of communication and intercultural communication,
- History and culture of language areas.

DIDAKTIKA A METODIKA VYUČOVACÍCH A CUDZÍCH JAZYKOV ***DIDACTICS AND METHODOLOGY OF TEACHING AND FOREIGN LANGUAGES***

The section deals particularly with:

- Language didactics,
- Methodology of language education,
- Teaching styles and strategies in language education,
- Testology within the framework of CEFR for languages.

TRANSLATOLÓGIA ***TRANSLATOLOGY***

The section deals particularly with:

- Theory and practice of translation and interpretation,
- Translation and interpretation of general and literary texts from and into Slovak language,
- Translation and interpretation of texts for specific purposes from and into Slovak language.

RECENZIE ***REVIEWS***

The section deals with:

- Reviews of scientific treatises, scholarly papers, project publications and monographs written at the faculty or other universities in Slovakia or abroad.

SPRÁVY ***REPORTS***

The section deals with:

- News about scientific events and other supporting scientific and research activities of the Faculty of Applied Languages and the University of Economics in Bratislava.

5	OBSAH / CONTENTS
7	ÚVOD / INTRODUCTION

JAZYK, KULTÚRA, KOMUNIKÁCIA LANGUAGE, CULTURE, COMMUNICATION

9 LUBOMÍR GUZI

PROBLEMATIKA JAZYKA A MYSLENIA V OBDOBÍ VÝRAZNÝCH SPOLOČENSKÝCH ZMIEN / LANGUAGE AND THINKING ISSUES IN THE PERIOD OF SIGNIFICANT SOCIAL CHANGES

21 MAGDALÉNA BILÁ, ALENA KAČMÁROVÁ, INGRID VAŇKOVÁ

THE CONTOURS OF ENGLISH AS A LINGUA FRANCA IN SCHOLARLY PUBLISHING / ANGLIČTINA AKO LINGUA FRANCA VEDECKÝCH PUBLIKÁCIÍ

28 ELENA MELUŠOVÁ

ASPEKTY VZNIKANIA NOVÝCH SLOV A VÝZNAMOV VO FRANCÚZŠTINE / WORDS FORMATION IN FRENCH

36 T. V. MOROZKINA, E. S. SEMENOVA

МЕНА КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ В МЕДИЙНОМ ДИСКУРСЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИИ FIFA 2018) / THE EXCHANGE OF COMMUNICATION ROLES IN MEDIA DISCOURSE (BASED ON THE PRESS CONFERENCES FIFA 2018)

50 IVETA RIZEKOVÁ

LA DYNAMIQUE LEXICALE DU FRANÇAIS DE SPÉCIALITÉ / LEXICAL DYNAMICS OF PROFESSIONAL FRENCH

59 RADOSLAV ŠTEFANČÍK

METAFORA VOJNY V JAZYKU POLITIKY / WAR METAPHOR IN THE LANGUAGE OF POLITICS

70 MARTINA ULIČNÁ

MIESTO ČESKÉHO JAZYKA V JAZYKOVEJ PRÍPRAVE ZAHRANIČNÝCH ŠTUDENTOV NA SLOVENSKÝCH VYSOKÝCH ŠKOLÁCH / CZECH LANGUAGE IN LANGUAGE PREPARATION OF FOREIGN STUDENTS AT SLOVAK UNIVERSITIES

79 MILADA WALKOVÁ

SLOVENSKÁ KULTÚRA Z POHĽADU VYBRANÝCH KULTÚRNYCH UKAZOVATEĽOV / SLOVAK CULTURE FROM THE PERSPECTIVE OF SELECTED CULTURAL DIMENSIONS

DIDAKTIKA A METODIKA VYUČOVACÍCH A CUDZÍCH JAZYKOV DIDACTICS AND METHODOLOGY OF TEACHING AND FOREIGN LANGUAGES

91 VLADIMÍR BILOVESKÝ

SELF-REFLECTION AMONG STUDENTS AND TEACHERS: FEEDBACK WITHIN THE EDUCATIONAL PROCESS / SEBAREFLEXIA MEDZI ŠTUDENTMI A UČITEĽMI: SPÄTNÁ VÄZBA V RÁMCI VZDELÁVACIEHO PROCESU

TRANSLATOLÓGIA TRANSLATOLOGY

100 JARMILA OPALKOVÁ

ЯЗЫКОВАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ VS. ОФИЦИАЛЬНЫЕ ДОКУМЕНТЫ. ПРАКТИКА ПЕРЕВОДА / LANGUAGE IDENTITY IN OFFICIAL DOCUMENTS. TRANSLATION PRACTICE

109 JOZEF ŠTEFČÍK

INTERPRETÁCIA ETIKY V RÁMCI VZDELÁVANIA TLMOČNÍKOV / INTERPRETATION OF ETHICS IN THE EDUCATION OF INTERPRETERS

117 OĽGA WREDE, DAŠA MUNKOVÁ, KATARÍNA WELNITZOVÁ

EFFEKTIVITÄT DES POST-EDITINGS MASCHINELLER ÜBERSETZUNG: EINE FALLSTUDIE ZUR ÜBERSETZUNG VON RECHTSTEXTEN AUS DEM SLOWAKISCHEN INS DEUTSCHE / EFFECTIVENESS OF MACHINE TRANSLATION POST-EDITING: A CASE STUDY FOCUSING ON THE TRANSLATION OF LEGAL TEXTS FROM SLOVAK INTO GERMAN

RECENZIE REVIEWS

128 MÁRIA SPIŠIAKOVÁ

VERTANOVÁ, S. 2019. *Fonetika, fonológia, fonosyntax španielskeho jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského. 126 s. ISBN 978-80-223-4674-0.

ÚVOD

Vážení čitatelia,

vstupujeme do deviateho ročníka existencie nášho časopisu Lingua et vita. Aj v prvom polroku 2020 sa sústreďíme v rámci nášho úvodu na vybrané významné výročia narodení osobností slovenskej (poprípade európskej a svetovej) kultúry. K takýmto vybraným osobnostiam patria: Andrej Sládkovič (200), Peter Jaroš (80), Jozef Mihalkovič (85), Peter Pišťánek (60). Okrem iného Matica slovenská vyhlásila tento rok za Rok národnej identity 2020. V tejto súvislosti pripravuje sériu podujatí a aktivít pre všetky generácie vo všetkých regiónoch Slovenska, ktorými Slovákom pripomenie najdôležitejšie výročia a udalosti v dejinách slovenského národa. Okrem 200. výročia narodenia Andreja Sládkoviča sme si v máji pripomenuli 75. výročie ukončenia druhej svetovej vojny, v júni zase 100. výročie podpísania Trianonskej zmluvy a v júli 140. výročia narodenia Milana Rastislava Štefánika.

„Rok 2020 je z pohľadu divadelnej histórie výnimočný. Pripomenieme si 100. výročie založenia Slovenského národného divadla (1. marca 1920) i 190. výročie uvedenia prvého ochotníckeho predstavenia na našom území (22. augusta 1830 v Liptovskom Mikuláši),“ uviedol rezort kultúry v návrhu. Upozornil zároveň, že v roku 2020 majú okráhľe výročia i viacerí umelci, ktorí sa výrazne podpísali pod vývoj divadelného umenia na Slovensku. Návrh vyhlásiť rok 2020 za Rok slovenského divadla vychádza z deklarovaného zámeru v programovom vyhlásení vlády i konkrétnej úlohy, ktorú vláda schválila v rámci Akčného plánu realizácie Stratégie rozvoja kultúry SR na roky 2018 – 2020.

- **Andrej Sládkovič** (*30. 03. 1820 Krupina – †20. 04. 1872 Radvaň, Banská Bystrica), **200. výročie narodenia**. V roku 1840 začína Sládkovič svoje štúdium na bratislavskom lýceu. Počas svojho pôsobenia v Bratislave patrila medzi stúpenec Ľudovíta Štúra. V roku 1841 začína pôsobiť v spolku Ústav reči a literatúry česko-slovenskej (založenej v r. 1837). Jeho literárne začiatky sa datujú práve od jeho pôsobenia v Bratislave. V roku 1842 publikuje v Nitrianskom almanachu básne *Potecha*, *Ctibor* a *Hlas k Nitre*. V tomto období začína používať pseudonym Sládkovič. V roku 1843 odchádza na štúdiá do Halle, kde sa zaoberá filozofiou a teológiou. Zoznamuje sa s Heglovou filozofiou, ktorá ho neskôr ovplyvnila v otázkach národnej a ľudskej existencie. Svoje vnímanie prejavuje v roku 1844 v básni *Sôvety v rodine Dušanovej*. Po návrate z Halle začína väčšmi tvoriť. V almanachu Nitra a v prílohe Orol Tatranský vychádzajú jeho básne *Nehaňte ľud môj*, *Krajanom*, *Mládenec* a ďalšie. Začína pracovať ako vychovávateľ v rodine Pavla Bezegha v Rybároch. Neskôr práve vďaka jeho nešťastnej láske k Márii Pišlovej napísal Sládkovič jedno z najkrajších diel slovenskej ľúbostnej poézie, *Marína* (1846).
- **Peter Jaroš** (22. 01. 1940 Hybe), **80. výročie narodenia**. Zaraďuje sa do strednej generácie slovenských prozaikov. Je autorom mnohých noviel a románov, rozhlasových hier, filmových scenárov a jednej knižky pre deti a mládež. Literárne diela začal publikovať od polovice 50. rokov v študentskom časopise *Tribúna mladých*, potom v časopisoch *Mladá tvorba* a *Slovenské pohľady*. Písal poéziu i prózu, hlásil sa k inšpirácii slovenským nadrealizmom a českým poetizmom. Napokon sa zameral na písanie prózy, neskôr aj na filmové a televízne scenáre, romány *Tisícročná včela*. Do prózy okrem iného integroval citácie novinových správ, čo je jeden z postupom postmodernizmu, sny, predstavy, neskutočné javy a zázraky, ktoré sú zasa znakom magického realizmu. Jeho generačný román, ktorý mapuje ságu rodu Pichnadovcov v období rokov 1887 až 1917 *podobnú životu či práci včiel v úli*, je epickou metaforou slovenského života, tisícročného trvania slovenského národa v často nežijlivom historickom priestore. *Tisícročná včela* je výnimočné literárne dielo, ktoré je jedným z najlepších slovenských románov 20. storočia. Podľa románu napísal scenár k filmu Juraja Jakubiska *Tisícročná včela*. Film sa stal divácky najúspešnejším slovenským

filmom desaťročia (v kinách ho videlo milión ľudí, vysokú sledovanosť mala aj štvordielna televízna verzia) a získal viaceré významné medzinárodné i domáce ocenenia.

• **Jozef Mihalkovič** (*30. 01. 1935 Veľké Kostoľany), **85. výročie narodenia**. Mihalkovičove básnické začiatky sú nerozlučne spojené s avantgardným literárnym časopisom *Mladá tvorba* a generačnými druhmi Jánom Stachom, Ľubomírom Feldekom, Jánom Ondrušom a Jánom Šimonovičom. Vstúpili do slovenskej poézie na prelome 50. a 60. rokov ako básnici nového senzualizmu, výraznej a konkrétnej metaforickosti pod označením trnavská skupina alebo konkretisti. Určujúcim znakom jeho tvorby je látkovosť a dôraz na priame zachytenie javov a dejov, čo by sme mohli nazvať aj ako zachytenie reality. K týmto javom a dejom prechováva básnikov lyrický subjekt silné citové puto, najčastejšie založené na nostalgii (ak ide o veci minulé) či jemnej melanchólíi a smútku z pomaly plynúceho a tým pádom mŕňajúceho sa času (v prípade lyrických momentiek, impresií). Tieto črty sa prejavujú už v jeho prvých básňach *Lútosť* (1962) a *Priložím*, v ktorých sa postupne presúva ťažisko z vonkajšieho sveta, v ktorom lyrický subjekt pociťuje chlad, do sveta vnútorného, reprezentovaného spomienkami na detstvo. V ďalších dvoch zbierkach – *Kam sa náhlite* (1974) a *Približné položenie* (1978) – sa mení priestorové určenie Mihalkovičových textov, presúvajú sa z prostredia dedinského do mestského. Mihalkovičova poézia je jednoznačne antropocentrická.

Radi by sme upriamili pozornosť na blížiacu sa konferenciu *Literatúra – mesto – Bratislava (po roku 1918)*, ktorá sa bude konať 5. novembra 2020 v Bratislave. „*Sníva sa mi, že za prvou Bratislavou je druhá, celkom iná. Po tej chodím. Nikdy sa mi tam nič neprihodí, nikoho nestretnem, len chodím a som šťastný*“ (Vilikovský, P. Kôň na poschodí, slepec vo Vrábľoch). Tematické okruhy konferencie: 1. Literatúra mesta: predpoklady, podmienky, teórie, realizácie. 2. Literárna Bratislava: Bratislava v slovenskej poézii a próze po roku 1918; Bratislava v nefikčných žánroch: literatúra faktu, memoáre, esejistika; Bratislava a literatúra pre deti a mládež: medzi príbehom a poučením; Bratislava a zločin: pitaval, detektívka, kriminálny román; Bratislava v stredoeurópskych literatúrach. 3. Mesto – slovenské mesto – Bratislava v iných druhoch umenia.

PhDr. Roman Kvapil, PhD.
výkonný redaktor

**PROBLEMATIKA JAZYKA A MYSLENIA
V OBDOBÍ VÝRAZNÝCH SPOLOČENSKÝCH ZMIEN****LANGUAGE AND THINKING ISSUES
IN THE PERIOD OF SIGNIFICANT SOCIAL CHANGES***LUBOMÍR GUZI***Abstract**

In our paper we focus on the well-known dichotomy of the relationship between language and thought. After a short philological-philosophical introduction, we analyze this issue in the plan of radical socio-political changes in the Russian language environment that occurred after the end of the monarchy at the end of the second decade of the last century. We are looking for the etymology of changes in language and thought at the time, focusing on the emergence of new words that did not resonate in the thinking of the then Russian man, who at that time had not only problems with self-identification at the personality but also nomination level. Most of the citizens found themselves in a semantic remnant, not understanding the meaning of words that would soon become their thoughtful starting points for living in fundamentally new, in many experimental, conditions. We have also analyzed the cognitive processes of some linguistic-language turnovers of the main representatives of the newly formed social order, who were of major importance in shaping not only the then thought, but also the language.

Keywords: language and thought, Russian language, language *picture of the world*, linguoculturology, Russian society.

Abstrakt

V článku sa zamyšľame nad známou dichotómiou vzťahu jazyk a myslenie. Po krátkom filologicko-filozofickom úvode analyzujeme túto problematiku v pláne radikálnych spoločensko-politických zmien v ruskom jazykovom prostredí, ktoré nastali po zániku monarchie koncom druhého desaťročia minulého storočia. Hľadáme etymológiu vtedajších zmien v jazyku a myslení, sústredíme sa na výskyt nových slov, ktoré rezonovali v myslení vtedajšieho ruského človeka, ktorý mal v tom čase vôbec problémy nielen so samoidentifikáciou na úrovni osobnostnej, no aj nominačnej. Väčšina občanov sa ocitla v sémantickom pomykove, nechápala význam slov, ktoré sa onedlho stanú ich myšlienkovými východiskami pre život v principiálne nových, vo mnoho experimentálnych podmienkach. Analýze sme podrobili taktiež kognitívne postupy niektorých jazykovo-rečových obrátov hlavných predstaviteľov novo sa tvoriaceho poriadku, ktorí mali hlavný význam na formovaní nielen vtedajšieho myslenia, ale aj jazyka.

Kľúčové slová: jazyk a myslenie, ruský jazyk, jazykový obraz sveta, lingvokulturológia, ruská spoločnosť.

Úvod

Jazyk a myslenie predstavujú dve navzájom prepojené spôsoby a entity individuálnej a spoločenskej reality, ktoré sa formovali v dlhodobých fázach historického vývoja človeka a spoločnosti, v ktorej sa sformoval do dnešnej podoby. Prostredníctvom myslenia sa v najvyššej možnej forme odráža objektívna realita, človek ním cielene, sprostredkované v zovšeobecňujúcich kognitívnych vzťahoch k predmetom a javom postuluje, popisuje a participuje na tejto objektívnej realite. Myslí v rôznych formách – na pojmovej úrovni, v podobe kategórii, resp. abstraktných teórií, pričom sa myšlienkové procesy prejavujú v troch základných spôsoboch, ktoré existujú vo vzájomnej interakcii, vzájomnom prakticko-akčnom, názorno-

obrazom a slovesno-logickom spolupôsobení. Najčastejšie je nástrojom myslenia jazyk, ktorý je spolu s ďalšími abstraktnými, matematickými, konkrétno-obraznými (tzv. umeleckými) znakovými systémami jeho najvýraznejším prejavom a reprezentantom. Jazyk sa teda definuje predovšetkým ako znaková činnosť, vo svojej prvotnej podobe ako zvuková činnosť, ktorá zabezpečuje materiálnu výbavu pre formulovanie myšlienok a výmenu informácií medzi jednotlivými členmi spoločnosti. Je len samozrejme, že súvzťažnosť týchto dvoch fenoménov dala vzniknúť celému radu teórií o ich vzájomnom prepojení, spolupôsobení či dokonca aj o možnej absencii v reciprocite ich vzťahu. V súčasnosti sa myslenie definuje ako značne samostatné, to jest, že je schopné vytvárať pojmy a zhmotňovať ich do obrazov, ktoré ani nemusia zodpovedať konkrétnym predmetom alebo javom skutočnosti. Naproti tomu, jazyk je materiálno-ideovým javom, kým myslenie zotráva na pozíciách ideí, rovnako ako aj jazyk je v globálnom ponímaní javom národným, charakteristickým pre dané etnikum, myslenie je práve fenoménom globálnym, medzinárodným. Jednotkami myslenia sú hlavne pojmy, súdy a úsudky, jazyk je budovaný fonémami, morfémi, lexémami, slovnými spojeniami a pod. Mysleniu dominuje logické myslenie, avšak jazykový systém sa nikdy nepriblíži dokonalosti logiky myslenia.

Jazyk ako znakový systém

Popisovanie jazyka a jazykových javov je vo všeobecnosti pomerne komplikovaný fenomén, ktorý odráža zložitosť a difúznosť skúmania exaktných i humanitných vied, ktoré naň nielenže vplyvajú, no navzájom sa obohacujú, vypožičiavajú si metodológiu, popisné prostriedky, načierajú si do samotného predmetu vedných disciplín. Klasické ponímanie technologického popisu filológie ako takej už patrí minulosti. Výstavbovo-popisná znaková rovina čisto štrukturalistických štúdií sa začala prelínať s aplikovanými a pomedznými humanitnými disciplínami. Sám jazyk nám samozrejme ešte z čias Saussureových definícií zostal základom, z ktorého je nevyhnutné začínať štúdium rečovej kompetentnosti (*la capacité d'exprimer une pensée et de communiquer au moyen d'un système de signes*). Lingvistika jazyka zostáva jadrom lingvistiky, to jest lingvistika vo svojom vlastnom zmysle slova. V prvej polovici minulého storočia sa hoci s určitými kritickými námietkami, no predsa, prijala teória, podľa ktorej *rečová kompetencia* (fr. *langage*) rozlišuje medzi samotným systémom všetkých pravidiel, teda abstraktným, všeobecne uznávaným a prijatým systémom, ktorým sa riadia všetci hovoriaci daného jazykového spoločenstva a ktorý bol nazvaný jazykom (fr. *langue*) na strane jednej a rečou (fr. *parole*), ktorá sa chápe ako individuálny jav, konkrétna výpoveď určitého jednotlivca v určitom okamihu. Mohli by sme teda zovšeobecniť, že jazyk (*langue*) je majetkom spoločnosti a reč je individuálnym prejavom, pričom musíme zdôrazniť, že každú „konkrétnu reč“ (konkrétnu *parole*), môže hovoriaci jedinec sformulovať len so znalosťou a dodržiavaním pravidiel systému toho, čo bolo označené ako jazyk – *langue*.

Keď sa takto rozdeľuje jazyk a reč, oddeľuje sa taktiež aj sociálne od individuálneho (v reči niet nič kolektívne), zásadné a podstatné od vedľajšieho a viac či menej náhodného (Saussure, 2004, s. 38). Jazyk je teda funkciou hovoriaceho subjektu, ktorý jazykový systém pasívne registruje, nepredpokladá predchádzajúcu reflexiu a jeho analýza jazykového systému sa pohybuje len na úrovni klasifikujúcej činnosti. Reč (*parole*), ako sme ju načrtli vyššie, je teda individuálnym aktom vôle a chápania, ktorý v sebe obsahuje ako kombinácie, s pomocou ktorých hovoriaci jedinec používa jazykový systémový kódex (*langue*), tak aj psycho-fyzický mechanizmus, ktorý individuu dovoľuje objektivizovať tieto kombinácie. Rečová kompetencia a reč ako taká má nesúrodý a nerovnorodý charakter, pričom jazyk je vo svojej podstate výsostne súrodý, homogénny – je to systém znakov, v ktorom jedine a podstatne záleží na jednote zmyslu a akustického obrazu.

Jazyk je teda tvorený jazykovými podstatami – znakmi (u Saussurea *signe*), to jest jednotou dvoch zložiek „pojmu“ (konceptu, *понятие*) a tzv. zvukového obrazu (*image acoustique*, *акустический образ*). Tie však kvôli nedostatočnej jasnosti sám ich autor nahradil slovami *signifiant* (*Le signifiant désigne l'image acoustique d'un mot. [...] on parle de son de voix*

significatif par convention – výstižný a dohodnutý), teda „označujúce“ pre zvukový obraz (rus. *означающее*) a *signifié* (*Le signifié désigne le concept, c'est-à-dire la représentation mentale d'une chose*), teda „označované“ pre pojem, koncept (rus. *означаемое*) (Saussure, 1995, s. 97 - 103). Ako podotýka J. Černý, termíny *signifié* a *signifiant* boli síce preložené do mnohých jazykov, no neuchytili sa a väčšinou sa aj v inojazyčných textoch používajú pôvodné francúzske termíny (Černý, 1996, s. 141).

Samozrejme, že myšlienky klasika lingvistiky boli ešte pred vstupnou bránou do siene intelektuálnych klasikov podrobené kritike. Hlavne jeho postuláty o ľubovoľnom charaktere jazykového znaku (*le signe linguistique est arbitraire*), o lineárnosti zvukového obrazu (*signifiant*, teda *означающего*), alebo o diskontinuite jazykového znaku a pod. Saussure však svoje lingvistické skúmania spoločne s lingvistikou ako takou zasadil ako súčasť semiológie do rámca psychológie, resp. sociológie, teda medzi humanitné vedy.

Postupný prechod lingvistiky k antropologickej paradigme, ktorý sa uskutočnil v posledných desaťročiach dvadsiateho storočia, stimuloval postupný vznik a pomerne rýchly rozvoj medzikultúrnych oblastí humanitných skúmaní, v základe ktorých sa nachádza triáda človek – jazyk kultúra. Humboldt, ktorý v jazyku videl predovšetkým stelesnenie a uskutočnenie ducha národa, jeho svetonázor, pohľad na svet a mentálnosť, položil základy a načrtnol východiská pre antropologické chápanie lingvistiky. Myslíme svet takým, akým nám ho sformoval sprvoti náš jazyk. Rôzne rozdiely a nezhody vo filozofii a duchovnom živote sú nerozlučne späté s nevedomou či podvedomou závislosťou na klasifikácii, ktorú vykonáva jazyk (podľa Humboldt, 1984, s. 37 – 39). L. Weisgerber považuje jazyk za prechodný svet (*Zwischenwelt*), ktorý sa nachádza medzi reálnym svetom a človekom, jeho vedomím (Weisgerber, 1993, s. 116; Radčenko, 2004, s. 8, 105).

Prelom v spoločnosti, myslení a v jazyku

Ako sme načrtli vyššie, v minulom storočí, hlavne v jeho druhej polovici, sa odborníci začali zaujímať nielen o prísne systémové otázky v jazyku, ale aj o problematiku zmien v danej jazykovej skupine na národnej a štátnej úrovni, ktoré prinútili jazyk reagovať na zmenu podmienok. Čím bližšie k súčasnosti, tým sa zintenzívňovali kvalitatívne zmeny spoločnosti a skracovala dĺžka periód týchto konverzií, pričom nemusia nastávať priam prevratné revolučné otrasy, zmeny v myslení a jazyku vyvolávajú hlavne novinky z oblasti vedecko-technického a informačného pokroku, ktoré si neraz ani jednotliviec nevšima, no postupom času začína ináč myslieť a ináč hovoriť.

V našom príspevku sa chceme venovať najvýraznejším premenám v jazyku i myslení, ktoré nastali v Rusku po roku 1917. Tento rok znamenal výrazný zlom v živote krajiny, ktorá sa takmer dostal na hranu samotnej existencie. Staré usporiadanie krajiny zažilo výraznú krízu, ktorá vyústila do pádu monarchistického systému, ktorý sa po marci 1917 už neobnovil. Vystriedalo ho krátke intermezzo hľadania nového statusu quo a modusu vivendi jednotlivých vrstiev spoločnosti, ktoré však bolo neúspešné. Povestný gordický uzol rozsekli až najaktívnejší bolševici s ďalšími rozhodnými politickými aktérmi rokov 1917/1918, no Rusko už nebolo ako predtým.

Vrstvy ruskej monarchie nielenže rozdeľoval zákonom ukotvený status, materiálne blahá, kultúrna úroveň – každý *sloj* spoločnosti rozprával aj svojim vlastným jazykom, v ktorom sa odrážala jeho mentalita jeho svetonázor, ktorým mal vybudovanú vlastnú „языковую картину мира“, v ktorej sa s istotou pohyboval, a z ktorej nemusel celý život doslova vytiahnuť päty. Februárové udalosti napríklad zastihli úplne nepripravený vidiek. Negramotnosť obyvateľstva vtedy dosahovala niečo okolo 75 percent. Preto neudivuje fakt, že sú zaznamenané prípady, kedy výdobytky Februára a vôbec radikálne sa meniacu situáciu v krajine museli v provinčných zemstvách a na vidieku vysvetľovať takzvaní *переводчики*. Tí, napríklad v Permskej, Nižegorodskej, Vladimirskej, Saratovskej a Viatskej gubernii ako lektori z radov inteligencie, tlmočili obyčajným ľuďom čo sa to vlastne v krajine deje, v Petrohrade a Kaluge vznikla

napríklad nábožensky zameraná Únia pre slobodných ľudí, v ktorej lektori podobne diskutovali s vidieckymi *spoluobčanmi* (Figes, Kolonitski, 1999, s. 133).

Vidiek ešte ani v polovici dvadsiatych rokov nezvládal novú terminológiu. Niet sa čo čudovať, veď aj vojaci z vidieckeho prostredia nechápali ako majú budovať „*новое государство*“, keď práve zvrhli „*государя*“ (domnievali sa, že v *государстве* musí byť *государь* – teda cár), „*рабочие*“ v mestách nesúhlasili, že ich nazývajú „*рабочими*“, lebo oni nie sú „*рабы*“ – otroci, ale „*трудящиеся*“, „*трудящийся народ*“, preto dávali prednosť oslovovaniu po profesii – „*мастеровой*“, „*металлист*“, „*печатник*“, „*литейщик*“ a pod. (Šuster, 1976, s. 33 – 34). Ťažko sa dešifrovali aj také pojmy ako „*рабочие интеллектуального штата*“, „*авангард мирового рабочего класса*“, či „*пролетариат умственного труда*“ – ako pomenovania pre intelektuálne profesie, ktoré sú však späté s „*трудящимися*“. Aj vojenská ochranka s cenzúrou sledovali nálady spoločnosti a zaznamenali rôzne ohlasy na vzniknutú realitu: „Potrebujeme voleného cára“, „Cár by sa mal voliť z vyššej spoločnosti na niekoľko rokov, tak ako sa volí starosta“, „Chceme demokratickú republiku a baťušku-cára na tri roky“, „Bolo by dobré, keby nám dali republiku so schopným cárom“. Hlavne sediaci mali problém oddeliť od seba dva pojmy – *государь* vo význame monarcha a *государство*, vo význame štát. Neporozumenie miestami došlo dokonca tak ďaleko, že niektorí vojaci nechceli skladať vojenskú prisahu Dočasnej vláde, lebo jej text obsahoval slovo *государство* – považovali to za „protirevolučné“ – „*контрреволюционная проповедь монархизма*“. Vojaci pritom vykrikovali: „*У нас нет государства, а есть республика*“ (My nemáme štát, ale republiku!) alebo „*присягать государству российскому – значит, присягать государю российскому*“ (Gourko, 1919, s. 326 – 327; Oskin, 1931, s. 110 – 111).

V jazykovo symbolickej rovine sa museli technológovia revolúcie – latentní, alebo otvorení, vedomí alebo nevedomí, zamerať na mentálno-jazykovú a znakovu-symbolickú agresiu do jazykovo-kognitívneho aparátu recipientov. Najväčšiu verbálno-obraznú silu zaznamenávali kultúrne koncepty ako typické koncentráty kultúry, odrazené vo vedomí človeka, čím samotná kultúra vchádza do mentálneho sveta človeka. Na druhej strane, takýmito konceptmi obyčajný človek, nie „*творца культурных hodnot*“ akoby sám vchádzal do kultúry, a miestami na ňu aj vplýval (Stepanov, 1997, s. 40). V podobnom duchu sa nesú aj výskumy niektorých slovenských odborníkov. R. Kvapil hovorí o kulturéme, ktorá zároveň funguje ako predstava človeka o usporiadaní sveta, ako jeho vzťah k okolitému svetu a ku každodennému reálnemu životu, nevynímajúc z tohto komplexu významov i jeho snahu hodnotiť seba a okolie (Kvapil, 2015, s. 42).

Veľké nejasnosti však boli v základných pojmoch, na ktorých sa mala budovať nová spoločnosť. Slová ako „*буржуазия*“, „*буржуи*“, „*демократ*“, „*демократия*“, „*социализм*“, „*рабочий*“, „*пролетарий*“ boli pomerne hmlisté a politické strany a združenia si ich interpretovali po svojom. Napríklad slovo „*буржуи*“, ktoré sa používalo na označenie príslušníka buržoázie si na vidieku vysvetľovali ako „*баржуи*“ – sediaci si mysleli, že sa jedná o vlastníka „*баржи*“ – úzkeho riečneho člnu, v meste si ho zasa pletli so slovom „*бирж(а)*“ – burza. Slovo prenikalo v roku 1917 na dedinu, kde sa paradoxne dostávalo v tvare „*буржоазит*“ ili „*биржуази*“, lebo dezertéri – sedliacki vojaci, ktorí slúžili v mestách počuli taktiež o „*бирже*“ a „*биржуазах*“ – tak si mysleli, že sa jedná o „*таинственного, очень коварного врага мужика*“ (tak aj v povedomí mesta sa jedny z najrozšírenejších novín „*Биржевые ведомости*“ stávali v očiach mestskej verejnosti najburžoáznejšími novinami). O zvrhnutých „*богатеях*“ – obľúbenom slovíčku Lenina, zatiaľ na dedine nemohlo byť ani reči. Ako poznamenáva I. F. Naživin „*буржуи*“ sa na dedine nemohlo zameniť „*купцом-богачем*“, ten „*буржуем*“ byť nemohol, lebo mužici mali v sebe zakódované „*не трогать пока купца (богача), так хлеб по две копейки был, а ситец по гривеннику*“ (Naživin, 1921, s. 15). Ten istý autor skloňuje lexému – podstatné meno „*буржоаз*“, napr. „*кадеты – это особенно вредная порода буржоазов*“ (tamže, s. 15 – 16). Figes – Kolonitski zasa uvádzajú, že v Penzenskej Gubernii používali skomoleninu od „*буржуи*“ tvar „*буржуки*“, ktorí disponovali výbormi – „*комитетами*“, ktoré

nazvali „хамететы“ – ako zloženinu slov „хам“ (chrapúň, aj výtržník) a *комитет* – výbor (Figes, Kolonitski, 1999, s. 150). Slovo „buržuj“ sa stalo veľmi vdáčným obetným baránkom – bolo vágny a nedefinovaným, kombinovalo v sebe predchádzajúce obrazy nepriateľa, znelo z úst ruských ľavičiarov aj pravičiarov v duchu ich vlastných diskreditujúcich postupov na adresu – kapitalistov, cudzincov, príživníkov. Taktiež aj umiernení socialisti vyčítali agresívnejším a radikálnejším bolševikom ich „buržoáznosť“ – svojím heslom „prehľbovania revolúcie“ (*Углубления революции*) totiž mali nahrávať – „играть на руку буржуазии“. G. P. Fedotov už po bolševickom prevrate, v máji roku 1918 píše: „Celý rok sme s neutíchajúcou bolesťou boli svedkami toho, ako sa „červená zástava“ vláči po špine, ako v mene bratstva a spravodlivosti hrmí nenávisť, lakota a netolerantnosť... Именем социализма трудящиеся массы отравлены ядом подлинно буржуазной, менцанской жадности“ (Fedotov, 1996, s. 101).

Niečo podobné sa stalo aj s ponímaním slov „демократ“, „демократический“, „демократия“. V návale revolučnej eufórie nás mali byť práve ony – pracujúce masy zdrojom a nositeľom demokracie. Ľudia ulice – zväčša nižšie vrstvy („низы“) boli tou vrstvou, ktorá mala zastupovať „демократию“. Pojmy ako „демократия“ a hlavne „революционная демократия“ často vystupovali ako synonymá k pojmom „демократические классы“, „демократические слои“, čo vlastne znamenalo slovenské „ľud“ („народ“), ďalej „демократические силы“ a „демократические организации“. Hlavným politickým predstaviteľom takéhoto ponímania demokracie bol jedine „Совет“ a jeho výkonný výbor „исполком“. Všetky organizácie antagonisticke k „Совету“, Dočasnú vládu nevynímajúc, za demokratické nepovažovali. Patrili tam jedine „трудящиеся массы“. V roku 1917 sa objavilo zaujímavé dielo, ktoré definovalo, samozrejme sčasti tendenčne, základné pojmy revolúcie, a nazývalo „Толковник политических слов и политических деятелей“, ktorý k demokracii radil všetky časti spoločnosti, ktoré sa živia vlastnou prácou: robotníkov, roľníkov, slúžnych a inteligenciu (Tolkovnik 1917, s. 22).

Termínom „демократия“ sa vyjadrovala určitá samoidentifikácia a dávala sa do protikladu „цензовой России“, „цензовым элементам“, „правлящим классам“ a pomerne často aj „буржуазии“ a „капитализму, капиталистам“. Ak by sme mali použiť termín Michelle Perrot, na *festivaloch oslobodzovania*, kde boli všetky ruské mestá postihnuté šialenstvom *mitingovania* (*митингование*), sa pertraktovala politická opozícia „буржуазия“ – „демократия“. Medzi demokratické sily sa počítali všetky socialistické strany, bolševikov nevynímajúc, oni sami sa však radili k strane „истинной демократии“ a svoju politiku považovali za demokratizačnú – „демократизацию“. Umiernenejší socialisti ich v tomto prípade spoločne s ďalšími radikálmi – hlavne esermi a menševikmi-internacionalistami, považovali za „ inú časť demokracie“, ktorá ma na svedomí „раскол демократии“. Bolševici sa považovali za súčasť takéhoto chápania demokracie aj na oficiálnom fóre, nazýval ich tak v Zákonodarnom zhromaždení jeden z čelných predstaviteľov menševikov I. G. Cereteli.

Od samotného začiatku radikálneho revolučného hnutia v Rusku bolo jasné, že spoločnosť ho bude automaticky vnímať a asociovať s revolučnými udalosťami takzvanej buržoáznej revolúcie. Napovedalo tomu veľa faktov – osvietenecké tradície vybudované na francúzskych ideáloch, originály i preklady diel francúzskych historikov, diela ruských klasikov devätnásteho storočia a podobne. Tak sa nastupujúci *le nouveau régime* musel zákonite vyrovnávať s jazykovou situáciou režimu starého, teda *l'ancien régime*. Boli to už nosné slová, ktoré sa už desaťročia nachádzali v ruskej slovnej zásobe – od slova „révolution“ vznikali postupne tvary „révolutionnaire“ – *революционер*, „révolutionisme“ – „революционная система, доктрина“, „antirévolutionnaire“, *contre-révolution*, *contre-révolutionnaire*, *ultra-révolutionnaire* a pod. Vo francúzštine sa nachádzalo aj sloveso „révolutionner“.

Oduševnenie a pátos boli vyjadrené slovami *volcaniser* – „воодушевлять“, či „эжзлтировать“. Nový význam získalo slovo *électriser* – „эжзлтировать“, „возбуждать энтузиазм“, teda vlastne „электризовать“ – termín, ktorý sa v XVIII. st. používal len vo fyzike (*le peuple est électrisé par les nouvelles des victoires de la République* – národ je „воодушевлен“ zvestami).

Aj v ruskom impériu bol v lepšej spoločnosti presne definovaný štýl reči, do istej miery by sa dalo tvrdiť, že tak, ako bola stavovsky rozhraničená spoločnosť, tak boli vytýčené jazykové a rečové hranice medzi týmito vrstvami. Opäť sa veľmi často uvádza francúzsky kánon. Hlavne najvyššie vrstvy spoločnosti, to jest elita krajiny, disponovala svojím osobitným štýlom a výrazmi s vyhradenou etikou. Samozrejme, že boli vylúčené všetky slová, ktoré by pripomínali vulgarizmy, nehovoriac o hrubých slovách, familiárnych výrazoch a pod. Nebolo vhodné povedať *J'aime le melon* (milujem, mám rád melón), pretože by tým utrpelo sloveso *aimer*, preto bolo lepšie použiť slovné spojenie *j'estime le melon*, čo znamenalo oceňujem, vážim si melón, a pod.

Ako potupne museli znieť jednoduché, prosté až agresívne slová *détrôner* – „lišiť tróna – detronizovať, zbaviť trónu“, *fusillade*, *mitraille* – „zastrelenie, trest smrti zastrelením – známe ruské „*расстрел*“, „*noyade*“ – utopenie súčasne niekoľkých osôb ako akt popravy, alebo významovo aktivizované slovo „*travailler*“ – používané nie v prvotnom význame od „opravovať, obrábať“ (le bois – drevo, la terre – zem), ale vo význame ľud, masy, verejná mienka, vojsko a pod.

V ruskom revolučnom prostredí bolo veľmi obľúbené zlovestné slovo *expropriacija* – expropriation, ktoré naháňalo strach všetkým majetnejším ľudom, ktorí sa ľahko mohli stať obeťou „vyvlastnenia“, teda ozbíjania (niekedy sa používa aj ekvivalent *znárodnenie*). V svojej „bezúhonnejšej“ a revolučno-korektnejšej interpretácii znamenalo „vyvlastnenie“ – ex – proprio – pre potreby revolúcie (známym organizátorom *expropriácií* bol aj J. V. „Koba“ Džugašvili). Jedným z výdobytkov francúzskej revolúcie, čo kopírovali neskôr takmer všetky tzv. socialistické revolúcie bolo „znárodnenie“, teda odvodenina od slovesa *nationaliser*, resp. *nationalisation* – *nationaliser les terres du royaume*, čo zodpovedá vlastne *les approprier à la République par confiscation* – „prostredníctvom konfiškácie odovzdať pôdu (pozemky) do vlastníctva republiky“. Paradoxne aj slovo propaganda malo svoj pôvod v inom prostredí, než v revolučnom, ba priamo v antagonistickom. Do buržoáznej revolúcie sa vo Francúzsku spájala výlučne s katolíckym klérom a cirkvou, ktorá ju viedla s cieľom rozšírenia katolicizmu hlavne prostredníctvom *Congregatio de propaganda fide*. V nových revolučných časoch išlo o politický termín *propagandisme* a *propagandiste* (propagácia a propagátor) hovoriaci o rozšírení myšlienok revolúcie.

Osobitnou skupinou sú názvy jednotlivých záujmových skupín, predošlých vrstiev, strán, ich príslušníkov, ako aj príslušníkov rôznych prúdov: *аристократия, монархия* (monarchiste – *монархист*), *буржуазия, анархист* (anarchiste), *демократия, демократ* a pod.

Les hommes du 14 juillet – „ľudia štrnásteho júla“, to jest tí, ktorí dobyli Bastilu. Konat' ako oni, dobyť „svoju vlastnú Bastilu“ označoval slovesný novotvar *juilletiser*.

Slová ako *spéculateur* a *spéculation* – sa pred buržoáznou revolúciou používali len vo fyzike a filozofii a označovali: „skúmajúci, pozorujúci, posudzujúci, nahliadajúci“, no v revolučných časoch sa zákonite rozmohli *spéculations* – špekulácia v bankovníctve, no už v pejoratívnom význame, špekulácia so zlým úmyslom.

Sans-culotte – znamenalo spočiatku „republikán“ (*республиканец*), to jest ten, kto nenosí krátke nohavice (dosl. „bez krátkych nohavíc“). Preto sa za znak príslušnosti k novému režimu považovalo za vhodné prezentovať sa na verejnosti v dlhých nohaviciach. Po roku 1794 sa však toto pomenovanie pozmenilo a bolo značne pejoratívnym.

Antireligieux – protináboženský (*антирелигиозный*), *décatholiser* bolo to isté čo aj *athéiser* – „stať sa, urobiť ateistom“.

Podobne ako pre francúzskych revolucionárov boli do značnej miery vzormi podobné invariantné archetypy rímskej histórie a literatúry, pre ruských revolucionárov to boli tie francúzske. Podobne aj ruské revolučné udalosti, rodia sa náhodní aj profesionálni revolucionári dávali mená udalostiam, javom, tendenciám, prúdom, či v kladnom, neutrálnom alebo zápornom zmysle – zväčša však samozrejme šlo o zvýšenú expresivitu. Tak vo francúzskej revolúcii si už málo kto okrem odborníkov pomimo Robespiera, Dantona pamätá napríklad Jacquesa-Pierra

Brissota – člena konventu, ostrého novinára a jedného z popredných predstaviteľov žirondistov, ktorého popravili na gilotíne, a od priezviska z ktorého vznikol tvar brissotisme – politika Brissota, brissotine – bolo označenie pre jeho prívrženca podobne ako aj brissotiste (ленинист, сталинист, троцкист), prídavné meno brissotique a dokonca aj sloveso brissoter – „брисотствовать“, konať ako Brissot, čo však v jazyku jeho odporcov znamenalo „*kradnúť, uzurpovať*“. Podobne tomu bolo s menom Dantona, od ktorého vznikli tvary: dantonisme – myšlienky dantona, дантонизм, dantoniste – дантонист (babeufien, babouvierm babouviste), atď. Podobne ako v časoch francúzskej revolúcie, aj v ruskej revolučnej atmosfére sa mimoriadne aktívnymi stávali sufixy -изм, -ист, ktoré mali svoj pôvod vo francúzskych slovách typu: brissotisme, babouvisme, dantonisme, robespierrisme, rolandisme, démagogisme, girondisme, jacobinisme, revolutionnisme, sans-cullotisme a pod., rovnako ako aj brissotiste, babouviste, dantoniste, clubiste, économiste, séparatiste atď.

Od mien, ktoré mali na konci slovotvorného základu zmienené sufixy sa vytvárali slovesá s infinitívnym formantom -iser: spomínané brissotiser, girondiser, robespierriser, sans-culottiser, révolutionnairiser, utiliser a pod., z ktorých sa následne tvorili abstraktné podstatné mená ako *fraternisation, sans-culottisation, utilisation* a pod.

Jazykové a rečové tendencie francúzskej buržoáznej a ruskej, neskôr nazvanej „veľká socialistická“, revolúcie dávali do popredia slová a slovné spojenia, ktoré vznikali v procese technologického procesu vývoja revolúcie – vznikali symbolické pomenovania, o ktorých sme sa zmienili vyššie, no v ruskom, možno však hovoriť o celosvetovom revolučnom prostredí, dominovali slová koncepty, resp. mená – precedenty, z ktorých najfrekvencovanejšie sú jednoznačne „jakobinstvo (-nec, -niskij), žirondistický („girondisme“, „girondiser“) „thermidor“, „brumaire“ a z toho vyplývajúci precedent „Napoleon“ (prípadne Bonapart, „бонапартизм“). Je pritom zaujímavé, že najvýraznejšie sa v ruských a sovietskych slovníkoch udomácnilo slovo „термидор“ a jeho odvodeniny „термидорианец“, „термидорианский“, „термидорианский“ (BAS, stĺp. 330 – 331). Je to pomerne paradoxný jav. Samotné slovo sa používalo nie v jeho prvotnom význame – názov jedenásteho mesiaca francúzskeho revolučného kalendára (to jest od 19. júla do 18. augusta), ktorý prijal Konvent v roku 1793, ale ako symbol, metaforické jadro pre „kontrarevolučný“ (aj buržoázny!) prevrat počas Veľkej francúzskej revolúcie, ktorý sa uskutočnil 9. Termidora v druhom roku, teda v roku 2 (27. júla 1794), v dôsledku ktorého bol Robespierre zatknutý a režim jakobínov sa skončil. Anastas Mikojan na XV. Zjazde VKP (b) si takto zodpovedal vlastnú rečnickú otázku: „Что такое термидор во Франции? Он означал переход революционной власти из рук радикальной мелкой буржуазии в руки реакционной, более крупной буржуазии“. Ruské revolučné prostredie si teda z celého termidorského odkazu zobralo prívlastok „kontrarevolučný“. Je známe, že hlavne „trockisti“ a Trockij sám nazýval „сталинцев“ „термидорианцами“. Nevedno prečo, no ani neskôr neporovnávajú Stalinov príchod k moci s brumérom (brumairom), teda rovnako „контрреволюционным переворотом“, uskutočnenom 9. – 10. novembra 1799 (18 bruméra), kedy sa k moci dostáva Prvý konzul, no každému bolo jasné, že nový diktátor. V jednej zo svojich kníh, ktorými si Trockij stupňoval hnev, čítame:

- „Можно сказать без всякого преувеличения, что **термидорианский режим Сталина** является самым лживым **режимом** в мировой истории. Вот уже в течение четырнадцати лет автору этих строк суждено служить главной мишенью **термидорианской лжи**...“
- „...волна термидора подняла его (Сталина – pozn. E. G.) наверх...“.
- „Когда в Советском Союзе определились глубокие социальные сдвиги, связанные с формированием привилегированной бюрократии, Зиновьев и Каменев „не случайно“ **дали увлечь себя в лагерь термидора** (1922 – 1926).“
- „Наша группа („троцкисты“) успела к тому времени выработать уже довольно законченные представления **о второй, термидорианской главе революции, о**

растущем разладе между бюрократией и народом, о национальном перерождении правящего слоя...“

- „Предсказания противников насчет того, что он **станет возжем термидора, могильщиком партии и революции**, казались ему пустой игрой воображения. Он верил в самодовлеющую силу аппарата, в его способность разрешать все задач“ (Троцкий 1994, s. 42).

Zrejme sa Stalinovo počínanie v očiach jeho protivníkov viac podobalo na kontrarevolučné tendencie, no aj tak je pre Stalina charakteristickejší dlhodobejší *brumér*, než náhly *termidor*. Je možné, že v ruskom intelektuálnom povedomí, revolucionárov nevynímajúc, stále podvedome funguje ušľachtilý koncept Napoleona, ktorý o hodnú dĺžku predbieha obdobný fenomén Bonaparta. Pre zlomy, resp. vytváranie nových stereotypov v myslení je takáto konceptualizácia príznačná.

Slovo „термидор“, „термидорианство“ zaznamenali na sovietskej politickej scéne najaktívnejšie obdobie počas vzájomných trení Stalina a Trockého v druhej polovici dvadsiatych rokov, odkiaľ následne prenikali do aktívneho používania v reči. Producentmi „politických“ metafor sa ukázali byť „trockisti“, Stalin ich formulácie a používanie slovných spojení preberal a využíval v slovných súbojoch, operujúc s hotovými rečovými produktmi. Máme na mysli jeho reakcie na Trockého formulácie o „перерождении“ a následnom „термидорианстве“. Na Siedmom rozšírenom pléne IKKI (Исполнительный комитет Коммунистического интернационала), ktoré sa konalo v novembri a decembri roku 1926 Stalin v článku „Еще раз о социал-демократическом уклоне в нашей партии“ („Доклад 7 декабря“) srší frázovitostou: „Оппозиция начала свою “работу” с того, что выставила против партии тяжчайшие обвинения. Оппозиция заявляла, что партия “сползает на рельсы оппортунизма”. Оппозиция утверждала, что политика партии “идет вразрез с классовой линией революции”. Оппозиция утверждала, что **партия перерождается и идет к термидору**. Оппозиция заявляла, что наше государство есть “далеко не пролетарское государство” („Pravda“ № 285 a 286, 9 a 10 decembra 1926; Stalin 1952, T. 9). Stalin sám nepomenúva, hoci v jeho spisoch sme našli len jedno obvinenie z podobnej činnosti, keď na jednom z októbrových straníckych plén v roku 1925 hovorí o diskusii a otázke, „которая всплыла о так называемом „термидоре“ Залуцкого“, pričom nakoniec sa spustila paľba proti (открыли огонь против) СК (Stalin, 1952, T. 7.). Teda taktiež len čiastočné citovanie použitej frázy. Sám však veľmi ochotne vo svojich vystúpeniach hovorí o „тех глупых и невежественных обвинениях насчет перерождения и термидорианства, которые иногда выдвигаются против партии оппозиционерами.“ (Stalin, 1928, s. 135), privádza vtedy populárne „два слова“ **о перерождении и термидорианстве**. Я не буду заниматься здесь анализом тех глупых и невежественных обвинений насчет **перерождения и термидорианства**, которые иногда выдвигаются против партии оппозиционерами. Не буду заниматься, так как они не стоят анализа. Я хотел бы поставить вопрос с чисто практической точки зрения...”“

- „Можно ли назвать случайностью тот факт, что Коминтерн в ВКП(б) исключают из своей среды этих переродившихся и действительно термидориански настроенных людей, а Троцкий и Зиновьев принимают их в объятия, давая им приют и защиту?
- Не говорит ли все это о том, что троцкистская оппозиция является **гнездом и рассадником перерожденчества и термидорианства?**“ (časopis „Kommunističeskij Internacional, № 41, 14 októbra 1927 z.).

Slovo „перерождаться“ („переродиться“) v novom sovietskom lexikóne znamenalo zradu pokrokových názorov alebo revolučných odkazov – vo vzťahu k odpadlíkom od ústrednej, resp. „generálnej línie“ sa používalo tradičné: vylúčiť týchto súdruhov zo strany „как разложившихся и переродившихся людей“ (KPSS v rez. 1954, s. 199). „Перерожденец“ bol človek, ktorý zmenil pôvodný svetonázor alebo svoj sociálny výzor pod vplyvom cudzej, „reakčnej ideológie“ – toto je už zjavný sovietsky výraz - „**буржуазные перерожденцы и поганенькие капитулянты** называли нас термидорианцами, обвиняли нас в том, что мы

изменили ленинизм и марксизму“, „перерожденцы в области марксизма объявили марксистскую философию, являющуюся прикрытой поповщиной, последним словом науки, утверждая, что она будто-бы совместима с марксизмом“ (BAS 1959, T. 9 stĺp. 861 – 862)“, „решиительно разоблачать классового врага с партбилетом в кармане из числа **буржуазных перерожденцев**“ (Iljenko, Maximova 1958, sr. 272).

Príkladom hypertrofovaného používania prípony s negatívnou slovotvornou funkciou jednoznačne slúži okrem suxov *-ичесв(о)* a *-ств(о)*, a to ako v spisovnom jazyku, tak aj v jeho každodennej rečovej realizácii, hlavne sufix **-щин(а)** /**-овщина(а)**/ (napr. vyššie v slove *поповщиной*). Uvedomovali si to už v dvadsiatych rokoch, veľmi dobre totiž slúžil od prvých pooktóbrových dní roku 1917 a v časoch občianskej vojny na označovanie nepriateľov všetkého druhu – od straníckych opozičných odštiepencov, nepohodlných spisovateľov, literárne smery, alebo ozajstných politických, vojenských alebo roľníckych nepriateľov. Samozrejme, že sufix etymologicky nepatrí do obdobia „sovdepie“, v nej sa však náležite sovietizuje a nabera tie správne sémantické kontúry.

Napríklad, slová *кружковщина* a *обывательщина* existovali v devätnástom storočí, kedy sa tento sufix aktivizoval s významom abstraktného javu, spoločenského smeru, alebo prúdu, hlavne s negatívnym zafarbením. Vznikajú sa novotvary ako *обывательщина*, *кружковщина*, *военищина*, *уголовищина*, *постепеновщина* a pod; vo väčšine prípadov spadajú do sféry použitia v spoločensko-publicistickej terminológii. Lenin s obľubou hovoril alebo písal o prejavoch *акимовщины* v *новоискровстве* (Lenin PSS 11 (rok 1905)), v parlamentnom kretenizme hovorí aj o *революционной репетитовщине* (tamže), napáda *литературищину*, obviňuje politikov z úklonu k *мартыновщине*, *интеллигентской*, *либеральной* и *социально-демократической маниловщине*, ktorú mal obzvlášť rád spoločne s *обломовщиной* a pod. Už v článku „Что такое „друзья народа“ и как они воюют против социал-демократов?“ Lenin v roku 1894 s razanciou jemu vlastnou podotýka: „Это ведь все - материализм и диалектика, „гегелевщина“, „мистика и метафизика“ (Lenin, PSS 1967, s. 125, 267). V roku 1899 sa v *Новом фабричном законе* pohoršuje: „Такие словечки наглядно показывают всевластие русских чиновников, полное бесправие народа перед ними; бессмысленность и дикость той поганой **канцелярищины** и **волокиты**, которая пронизывает насквозь все учреждения императорского русского правительства“ (Novyj fabričnyj zakon z r. 1899, Lenin, PSS T.2, s. 285).

Priekopník lingvistickej soviétológie A. M. Seliščev však upresňuje, že ide hlavne o názvy vytvorené od mien osôb, ktorých vzťah k nazvaným javom je charakteristickým príznakom týchto javov (Seliščev, 1928, s. 177). Bol aj prvým, kto sa k danému obdobiu pokúsil zhromaždiť všetky dostupné novotvary, pričom tvrdil, že sa jedná o analogický jav s obdobným fenoménom Veľkej francúzskej revolúcie, pričom francúzskym ekvivalentom je sufix *-erie* a ako príklad uvádza slovo *brissoterie* – *красновщина*, *махновщина* (Seliščev, 1928, s. 22). Jedná sa len o poukázanie analogického slovotvorného postupu, keďže uvedené ruské lexémy obsahovo nezodpovedajú francúzskemu originálu. V ruskom jazyku by šlo o *бриссотьевщину*, podobne ako si Lenin vytvoril „гегелевщину“ a neskôr napríklad „зюдекумовщину“. Motivantom je totiž priezvisko Jacquesa-Pierra Brissota, ktorý sa narodil v Chartres v roku 1754, počas francúzskej revolúcie bol jedným z vodcov žirondistov a neslávne skončil v roku 1793. To by však ruské prostredie neakceptovalo, pričom dané slová sa mali stať všeobecnými podstatnými menami, popisnými surrogátmi istých negatívnych javov, čo v ruskom prostredí *красновщина* a *махновщина* jednoznačne je – prvá znamená biele hnutie, kontrarevolúciu, druhé anarchizmus a kontrarevolúciu (podľa generála Krasnova a „baťki“ Nestora Machna). Vyššie uvedené slovo „зюдекумовщина“ je v skupine slov, ktoré aj Seliščev uvádza v dooktóbrovom období u Lenina. Ak si prejdeme známe zväzky Lenina vo forme jeho zbraných spisov v ruskom origináli aj ich slovenskom preklade, emotívnych slov u Lenina vzostupne pribúda so vzrastajúcou polemikou a straníckym bojom. Seliščev slovo „зюдекумовщина“ uvádza u Lenina pod rokom 1912, no Lenin ho používa až v roku 1915, kedy Alberta Südekuma, nemeckého sociálneho demokrata

a poslanca Reichstagu doslova používa na označenie bandy „презренных лакеев кайзера и буржуазии“. Slovo „Зюдекум“ a „зюдекумовщина“ sa v straníckom žargóne, ktorý sa samozrejme dostal aj na stránky tlačných „straníckych orgánov“ (konkrétne nami analyzovaná jednotka v časopise „Social-demokrat“, č. 37 z 1. februára 1915) stalo synonymom oportunizmu a sociálneho šovinizmu (Lenin doslova píše: „тип самодовольного, бессовестного оппортуниста и социал-шовиниста. Софистически обвиняется немецкий **оппортунизм** для прикрытия **оппортунизма** французского и русского“ (Lenin, PSS 1969, T. 26, s. 119). V chápaní daného slova je potrebná znalosť reálií daného obdobia: Lenin sa totiž nevedel zmieriť so „zradou nemeckých kolegov“ - sociálnych demokratov, ktorí v danom období, v čase „Veľkej vojny“ vlastenecky podporili, často pasívnou rezistenciou, nemeckú vládu a tým aj cisára. To Lenin nevedel pochopiť, ani prepáčiť (porovnajme to s jeho zmýšľaním i činnosťou voči vlastnému monarchovi, ako aj spornú činnosť v období apríl – november 1917). Preto de facto niektorých vlastencov nazval práve „ruskými Ziudekumami“ v článku „Русские Зюдекумы“ (Lenin, PSS 1969, T. 26, s. 119-125). Lenin bol veľmi odvážnym a produktívnym iniciátorom a tvorcom „precedentných mien“. Rovnako urobil vo svojom článku zo slova „Зюдекум“ akoby „нарицательное имя“ so zmeneným obsahom, v skutočnosti išlo len o marginálnu záležitosť, avšak dôležitú v straníckom boji, nie v aktívnom procese fungovania ruského jazyka predoktóbrevého obdobia („...оппортунисты типа Ропшинцев и Черновцев, Гартенштейны не суют ничего лучше, чем Зиудекумы, социалисты-революционеры не лучше, чем ликвидаторы: не надармо са вправу, что один и другой са навзajem обжали в газете „Современник“: „...На словах социализм и революционность – для народа, для массы, для рабочих; на деле – зюдекумовщина, т. е. присоединение к буржуазии в момент всякого серьезного кризиса. (Krach internacionala, Lenin PSS 1969, T. 26, s. 254). Z vyššie uvedeného rozboru vyplýva, že práve takouto, môžeme konštatovať, lingvokulturologickou analýzou, môžeme odhaliť „ideologickú a programovú orientáciu politických aktérov“, ktorí sú schopní exportovať ju na štýl oficiálnej ideológie a cez jazyk ju prenášať do myslenia svojich prívržencov (Štefančík, Hvasta, 2019, s. 58).

Záver

Niekedy sa zvykne tvrdiť, že ak chcete zaželať nepriateľovi nešťastie, želajte mu nech prežije väčšinu života v takzvanom prechodnom období, v čase prechodu od jednej spoločensko-ekonomickej a politickej formácie k druhej. A takýchto periód bolo v minulom storočí niekoľko, a to nielen v sovietsko-ruskom priestore. No v Rusku, sa pri vzniku tzv. ruského jazyka sovietskeho obdobia, ktorý nasádzal aj sovietske myslenie, museli postupne vytvoriť komunikačné podmienky, ktoré pretvorili spočiatku len akúsi „nepravdepodobnú komunikáciu“ na pravdepodobnú a reálnu - sociálne efektívnu. Ruský jazyk v sovietskej epoche zaznamenal obdobie, kedy používanie samotného ruského jazyka za účelom uskutočnenia takejto komunikácie nutne viedlo ako k štruktúrnym, tak aj komunikačne – semiotickým (rétorickým a lingvo-kognitívnym) zmenám. Ako sme ukázali na vybraných príkladoch, predobrazom poslúžili aj lexikálne jednotky obdobia francúzskych revolúcií, ktoré excerpoval a kooptoval do tvoriaceho sa sovietskeho prostredia práve Lenin, neraz „ako prostriedok jazykovej agresie“ (Dulebová, 2019, s. 99).

M. Vajskopf v predslove k svojej knihe píše, že, napríklad, Stalin „sa raz sám nazval priamo spisovateľom“, hoci ruština nebola jeho rodným jazykom a jeho publicistika nepreukazovala žiaden výrazný literárny talent. Ved' stalinský štýl vyzerá primitívnym ešte aj v porovnaní s celobolševickým volapükom. No potvrdilo sa, že práve štýl, jazyk ako taký, bol tým bezprostredným nástrojom jeho vzostupu k moci a ktorý následne mal ten kolosálny efekt, príčiny ktorého si zasluhujú výskum. práve on vychádzal z myslenia a predstavoval jeho nástroj. Nie náhodou Stalin jednu zo svojich posledných prác venoval jazyku – ako keby na znak vďaka za jeho verné služby“ (Vajskopf, 2001, s. 384). Stalin bol ako politik predovšetkým redaktorom textu, ktorý bol v štádiu prípravy na korektúry. Jeho rozhodnutia sú druhotné vo vzťahu k východiskovému dokumentu. Ruskú politickú kultúru prijímal prostredníctvom a skrz písaný

text. Vytváral nové myslenie, ideologémy, korigoval text začatý Leninom, ktorý prerástol do schématickeho ritualizmu. Funkčnosť rituálu v sovietskych časoch spočívala v tom, že s jeho pomocou zrelá sovietska spoločnosť udržiavala a podporovala ilúziu spoločenského života, presnejšie povedané, imitovala ho (Cingerová, 2018, s. 18, 25). Existovala však aj ďalšia funkcia: rituál slúžil ako povinná previerka lojálnosti členov spoločnosti. Účasť v rituáli označovala hoci len formálny, no napriek tomu súhlas zúčastňovať sa na výstavbe spoločnosti, čo znamená podieľať sa a mať zodpovednosť za uskutočňovaný a uskutočnený stav vecí, svet myslený a systémovo, pomocou znakových schém aj vyjadrený.

Zoznam citovanej literatúry

BAS 1950 – 1965 („*Bolšoj akademičeskij slovar*“) Slovar sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka v 17 t. Pod red. A. M. Babkina, S. G. Barchudarova, F. P. Filina i dr. „Akademija Nauk SSSR, institut russkogo jazyka“ Moskva, Leningrad 1950 – 1965.

CINGEROVÁ, N. 2018. *Červenejúce sa slová. Sovietizmy v sovietskom a ruskom a verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského.

ČERNÝ, J. 1996. *Dějiny lingvistiky*. Votobia: Olomouc.

DULEBOVÁ, I. 2019. Rečová agresia v politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. 2019 (ed.). *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: Ekonóm, s. 92 – 103.

FEDOTOV, G. P. 1996. *Sobranije sočinenij*. T 1. Moskva: Martis.

FIGES, O., KOLONITSKI, B. 1999. *Interpreting the Russian Revolution. The Language and Symbols of 1917*. New Haven and London: Yale University Press.

GOURKO, B. 1919. *War and Revolution in Russia, 1914 – 1917*. New York: Macmillan Company.

HUMBOLDT, W. von. 1984. O različii strojenija čelovečeskich jazykov i jeho vlijanii na duchovnoje razvitije čelovečestva. In: *Izbrannye trudy po jazykoznaniju*. Moskva: Progress, s. 37 – 298.

ILJENKO, S. G., MAKSIMOVA, M. K. 1958. K istorii obščestvenno-političeskoj leksiki sovetskogo perioda. In: *Učebnyje zapiski LGPI im. A. I. Gercena*. T. 165. Leningrad: LGPI im. A. I. Gercena, s. 261 – 300.

KVAPIL, R. 2015. Kulturéma v kontexte podporného dokumentu. In: *Nové výzvy pre vzdelávanie v oblasti odborného jazyka a interkultúrnej komunikácie*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV, s. 40 – 56.

LENIN, V. I. 1969. *Polnoje sobranije sočinenij. 1965 – 1975*. Moskva: Izdatel'stvo političeskoj literatury.

LENIN, V. I. 1979. *Zobrané spisy. 2. Vydanie. Zv. 1 – 54*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1979 – 1989.

NAŽIVIN, I. F. 1921. *Zapiski o revolucii*. Viena: Knigoizdatel'stvo Rus.

OSKIN, D. P. 1931. *Zapiski praporščika*. Moskva: Izdatel'stvo Federacija.

RADČENKO, O. A. 2004. *Jazyk kak mirosozidanije*. Moskva: Editorial URSS.

STEPANOV, JU. S. 1997. *Konstanty. Slovar russkoj kul'tury. Opyt issledovanija*. Moskva: Jazyky russkoj kul'tury.

STALIN, I. V. 1928. *Ob oppozicii. Statii i reči 1921-1927*. Moskva – Leningrad: Gosizdat.

STALIN, J. V. 1952. *Polnoje sobranije sočinenij*. Moskva: Političeskaja literatura.

KPSS V REZOLUCIJACH. 1954. *KPSS v rezolucijach sjezdov, konferencij, plenumov CK v troch tomach*. Moskva: Politizdat.

SELIŠČEV, A. M. 2003. Jazyk revolúcionnoj epochy. Iz nabľudenij nad russkim jazykom poslednich let (1917-1926). In: *SELIŠČEV, A. M. 2003. Trudy po russkomu jazyku. T. 1: Sociolingvistika*. Moskva: Jazyky slavjanskoj kul'tury, s. 47 – 280.

SOSSJUR, F. de. 2004. *Kurs obščej lingvistiki (Lingvističeskoje nasledije XX veka)*. Moskva: Editorial URSS.

de SAUSSURE, F. 1995. *Cours de linguistique générale*. Paris: Grande Bibliothèque Payot. Éditions Payot et Rivages.

ŠTEFANČIK, R., HVAŠTA, M. 2019. *Jazyk pravcového extrémizmu*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm.

ŠUSTER, U. A. 1976. *Peterburgskije rabočije v 1905 – 1907 gg*. Leningrad, Moskva: Institut istorii SSSR.

TOLKOVNIK POLITIČESKICH SLOV i političeskich dejatelej. 1917. Petrograd: Osvoboždennaja Rossija.

TROCKIJ, L. D. 1994. *Prestuplenija Stalina*. Moskva: Izdatel'stvo gumanitarnoj literatury.

VAJSKOPF, M. 2001. *Pisatel' Stalin*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.

WEISGERBER, J. L. 1993. *Rodnoj jazyk i formirovanije ducha*. Moskva: Librokom.

Kontakt:

Doc. PhDr. Ľubomír Guzi, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Filozofická fakulta

Inštitút rusistiky

Ul. 17 novembra 1, 080 01 Prešov

Slovenská republika

Email: lubomir.guzi@unipo.sk

**THE CONTOURS OF ENGLISH AS A LINGUA FRANCA
IN SCHOLARLY PUBLISHING**

ANGLIČTINA AKO LINGUA FRANCA VEDECKÝCH PUBLIKÁCIÍ

*MAGDALÉNA BILÁ, ALENA KAČMÁROVÁ, INGRID VAŇKOVÁ***Abstract**

We consider writing styles culture-specific in terms of thought patterns and organizational principles; they reflect a cognitive style and evidence a linguistic tradition. The present research aims to identify preferences in academic writing of non-native speakers of English. The research plan is firstly to define the standards of Anglo-American writing style with regard to the verbalization of the methodology in a research paper; secondly to analyze corpus-based data with regard to how much the authors deviate from these standards. The research examines data taken from scholarly papers written by authors of different nationalities, and thus contributes discussion on what contours ELF takes in scholarly publishing.

Keywords: writing style, cognitive style, linguistic tradition, Anglo-American writing style, scholarly publishing, research methodology.

Abstrakt

Štýl písania považujeme za kultúrne špecifický v zmysle vzorcov myslenia a princípov organizácie textu; takto odráža kognitívny štýl a svedčí o lingvistickej tradícii. Cieľom prezentovaného výskumu je identifikovať preferencie v akademickom písaní nerodených používateľov anglického jazyka. Našou úlohou je v prvom rade definovať normy angloamerického štýlu písania s ohľadom na spôsob verbalizácie metodológie v štúdií; po druhé, zistiť, do akej miery sa autori od týchto noriem odchyľia. Výskum analyzuje štúdie autorov rôznych národností a prispieva tak k diskusii o tom, aké kontúry má ELF v publikovaní vedeckých štúdií.

Kľúčové slová: štýl písania, kognitívny štýl, lingvistická tradícia, anglo-americký štýl písania, publikovanie vedeckých štúdií, metodológia výskumu.

Introduction

In the recent years, more often than before, scholarly publishing has expanded in volume. Whatever the reason, whether IT advancement or an increase in scholarly interest in sharing research, an academic paper is becoming an established genre in the English culture. Further, English has become the primary language used for the exchange of thoughts, the lingua franca of science. The tricky part of communicating a message is the culture-specific principle governing the selection and organization of ideas in the text. An academic paper may as well reflect the author's cognitive style and evidence their linguistic tradition. It is usually the linguistic tradition that sets the standards based on which authors approach writing tasks.

The typology of writing cultures typically includes four writing styles (cf 5, 1981). The to-date studies (2, 1994; Stroebe, 1976 cit. in 21994; 1, 2007; 4, 2004) indicate a conceptual dichotomy: Saxonian vs other than Saxonian (hereinafter OTS) writing styles. This involves a clash regarding the type of information (theoretical vs empirical), the layout of the text (research-problem-based vs literature-overview-based), the organization of ideas (introducing the purpose up front vs delaying the purpose), the nature of discourse (preciseness vs vagueness), reader-friendly nature of the text (required, thus strictly observed, vs. avoided, as it is considered

unreliable). Consequently, a non-native user of English writing in English may well need to make a decision about what approach to take. The to-date studies (ibid) specify that the basic difference between Saxonian and OTS styles is their orientation to form and content respectively. In addition to other features, the orientation to form prioritizes formulating a research problem or a hypothesis; the orientation to content prioritizes information of theoretical nature and paradigm formation. In basic terms, the Saxonian style is of dialogic nature, other than Saxonian styles are of monologic nature.

The Saxonian writing style poses certain obligations that native speakers of English do not even consider obligations; they routinely follow the principles that have guided them since their school age. The present situation with English being a number one language of international scholarly journals makes us believe that the Saxonian writing style is the norm required by publishers. The contributions from both native and non-native speakers of English thus should conform to that pattern. A question arises how much freedom the authors are given. Our aim is to find out the level of adherence to the Saxonian writing style by non-native users of English contributing their scholarly papers.

Research Methodology

The Saxonian orientation to form and prioritizing the research-based nature of the text can be supported by the C.A.R.S. model (Creating a research space), outlined by Swales (7, 1990). This model suggests three steps: establishing a territory (the situation), establishing a niche (the problem), and occupying the niche (the solution). In other words, this presupposes stating a research problem and exploring it, asking a question ‘why do I want to do/know this’ rather than ‘what do I want to do/know’. Thus, our focal point is the contrary approach of Saxonian and other than Saxonian writing styles to the type of information to be included in the text, see Figure 1 below.

Figure 1 Contrary priorities in Saxonian and OTS Writing Styles

OTS styles may not need to follow this model, thus interfere with the expectations that the English language of the text causes. The following research question arises: Does the author use the English language merely as a code and (subconsciously) stay faithful to lingua-cultural conventions of their mother tongue or does s/he apply also the tenets of the lingua-culture associated with the language used? The research procedure included the following steps: 1/ selecting a scholarly journal, 2/ selecting themed papers – our area of interest is general and applied linguistics, 3/ examining papers with regard to the explicit verbalization of a research problem, research aim, research question or hypothesis, methods, and 4/ interpreting the results quantitatively.

For authors to stay anonymous, we do not provide the title of the journal or the title of the papers. The journal in question publishes papers from a variety of sciences. Each volume represents a selection of papers from a particular conference. The volume editor is typically a representative of a scientific board of the respective conference. In line with our expertise, we opted for a volume containing applied linguistics papers. The randomly selected volume contained thirty papers. Out of these, one paper was written by a native speaker of English, so we

excluded it from the analysis. The corpus compiled for the present purpose was studied to identify the authors' preferences in the writing style. In each text, we searched for four items: a research problem, a research aim, a research question or a hypothesis, and the methods used.

We understand a research problem as a statement worth exploring so the existing knowledge of the issue can be expanded. We consider a research aim to be the verbalization of why the research is conducted. Drawing on our personal experience, many authors mistake an aim for a method, and statements like 'the aim is to analyze...' appear in abundance. In our treatment, such statements are mere representations of a method or a research plan. We undertake a view that a research question and a hypothesis need not necessarily be used in tandem; the former is typically associated with qualitative research, the latter with quantitative research. We uphold a view that research methods do not need to be explicitly named; yet they should be at least hinted at through the research procedure or plan.

Findings and Discussion

Twenty-nine papers were written by non-native users of English from 13 countries, see Fig. 2.

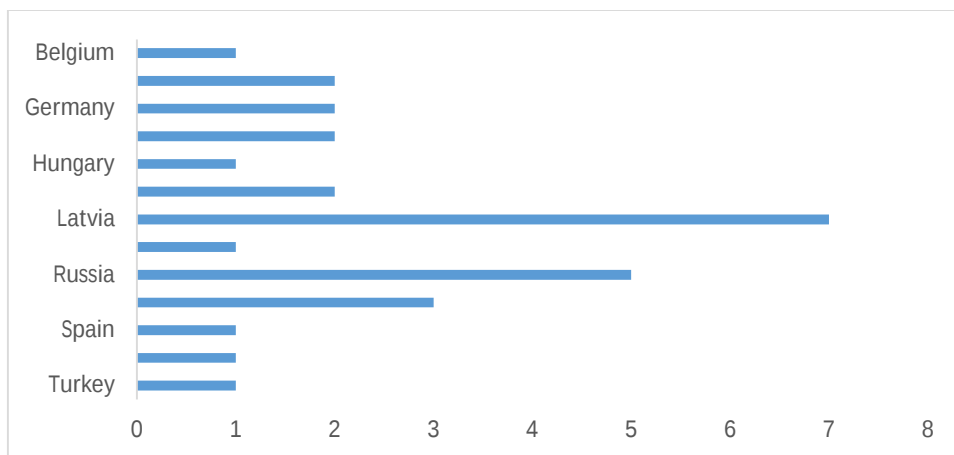

Fig. 2 The countries of non-native users of English in the analyzed sample

The paper written by the native speaker of English supplied all four pieces of information, including the appropriately written aim: *This study uses to determine ...* This statement does not explicitly mention aim or goal; however, it is implied in the statement and the question 'why' is answered.

Regarding the presence of the research aim statement in the compiled corpus of papers written by non-native users of English, the value of successful research aim statements is very low. In 17% of papers, the research aims were missing altogether. Only 28% of papers contained properly stated research aims. The examples include:

I demonstrate how ... are a shortcoming for ...

... to see if pictures have significant impact on ...

The aim is to demonstrate how ... can be used ... to

The goal of the article is to show that ...

The paper offers arguments in defense of ... and proves that

This paper aims at demonstrating how ... may serve as a way to ...

The study is aimed at learning ways of ...

The paper aims to promote ...

It aims to address the challenges in ...

In 55% of papers, research aims were stated either improperly, or were only implicit, or were mentioned only in abstract but not in the text. They do not provide answers to the question 'why'; or they offer the information on a method rather than aim. The examples include:

We report on a study of ...

The paper aims to analyze...

The aim of the paper is to explore ...

The report will focus on ...

The present article deals with

The paper's goal is to explore

This paper focuses on...

The aim is to analyze ...

The general aim was to examine values and ...

The author aims at investigating the instances of...

The paper deals with ... focuses on ... also considers

The main objective is to explore one particular way in which ...

The research aims to investigate ... it also explores ...

The studied corpus (29 papers) offers the following results (Table 1) with regard to the presence of the four items, including the success rate of the country (the last column). These results are by no means meant to represent a nationwide inclination. They merely provide a springboard for further studies. By the success rate we imply a Saxonian-style-oriented approach. It is calculated as follows; each item has the value of 25%, e.g. Belgium:

Criterion 1: research problem – implicit, i.e. 50% of 25% = 12.5%

Criterion 2: research aim – yes but improper, i.e. 0% of 25% = 0%

Criterion 3: research question/hypothesis – yes, i.e. 100% of 25% = 25%

Criterion 4: methods – yes, i.e. 100% of 25% = 25%

In total, 62.5%

If there are more papers representing one country, the mean value is calculated.

Table 1 The results of the corpus analysis

	<i>Research problem</i>	<i>Research aim</i>	<i>Research Q /hypothesis</i>	<i>Methods</i>	<i>Success rate</i>
Belgium (1)	implicit	Yes, but improper	Yes (1)	Yes (1)	62.5%
France (2)	implicit (2)	Yes (1) No (1)	No (1) Yes (1), only in abstract	Yes (1)	62.5%
Germany (2)	Implicit (2)	Yes (1) No (1)	No (1) Yes (1)	No (1) Yes (1)	47.5%
Hong Kong (2)	Implicit (2)	Yes, only in abstract (1) Yes, but improper (1)	Yes (2)	Yes (2)	62.5%

Hungary (1)	Implicit (1)	Yes, but only implied	Yes (1)	Yes (1)	75%
Kazakhstan (2)	Implicit (2)	Yes, but improper (1) No (1)	No (2)	No (2)	12.5%
Latvia (7)	Implicit (7)	No (2) Yes (1) Yes, but improper (4)	No (7)	No (4) Yes (2) Yes, but only implied(1)	25%
Lithuania (1)	Implicit (1)	Yes	No (1)	No (1)	37.5%
Russia (5)	Implicit (4) No (1)	Yes (3) Yes, but improper (2)	No (1) Yes (1) Yes, but improper (3)	Yes (3) No (2)	45%
Slovakia (3*)	Implicit (3)	Yes (1) Yes, but improper (2)	Yes (2) Yes, but implicit (1)	Yes (3)	62.5%
Spain (1)	Implicit (1)	Yes, but improper	Yes (1)	Yes (1)	62.5%
Thailand (1)	Implicit (1)	Yes, but improper	Yes (1)	Yes (1)	62.5%
Turkey (1)	Implicit (1)	Yes, but implicit	No(1)	No(1)	25%

*Disclaimer: The studied texts are not written by the present authors

We also calculated the mastery of separate items of analysis (Table 2). The presence of the item was weighed as 100, the absence as 0, the improper or implied verbalization as 50. The mean value was calculated.

Table 2 The calculation of mastery of the studied items

	<i>Research problem</i>	<i>Research aim</i>	<i>Research question /hypothesis</i>	<i>Methods</i>
Their mastery	48%	55%	43%	60%

The results point at two important facts. First, the author's style meets the objectives of the Saxonian style in 51% (the average value of Tab. 2). Second, the publisher concerned tolerated the interference of the native lingua-culture, the possible justification of which may be the view that in the humanities, as opposed to hard sciences, the observance of the Saxonian style is not so strictly insisted on (6, 2006).

Conclusion

Many languages are not explicitly involved in the above 4-member typology, yet might be thought to represent a Teutonic style: “[w]hen Johan Galtung (1981, 1985) compares Saxonian, Teutonic, Gallic, and Nipponic intellectual styles, he notices that Eastern Europe, including the former Soviet Union, found itself under the influence of the Teutonic intellectual style due to a long historical tradition” (3, 1996, 140; lower-case letters are the original author’s preference). In the present study, we offered a dichotomy of Saxonian and other than Saxonian writing styles and examined papers of 29 authors from 13 countries. The results show that they use English as a lingua franca in the sense of the code. The English tradition identified as CARS by Swales (7, 1990) has not fully penetrated into the thinking of the international scholars. Their native lingua-culture is mapped on the English vocabulary and structures they use. However, these are the results based on examining just one journal; the state of the affairs may as well be different with a different journal. The present research serves merely as a trigger of a more complex study.

References

1. Bowe, H. – Martin, K. (2007). *Communication across Cultures. Mutual Understanding in a Global World*. Cambridge: CUP
2. Clyne, M. (1994). *Inter-cultural Communication at Work: Cultural Values in Discourse*. Cambridge: CUP
3. Čmejrková, S. (1996). *Academic Writing in Czech and English*. E. Ventola, A. Mauranen (eds.): *Academic writing. Pragmatics and Beyond New Series*, 41. John Benjamins Publishing Company
4. Dahl, S. (2004). *Intercultural Research: The Current State of Knowledge*. Middlesex University Discussion Paper No. 26. Available at: <http://ssrn.com/abstract=658202> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.658202>
5. Galtung, J. (1981). “Structure, culture, and intellectual style: An essay comparing Saxonian, Teutonic, Gallic and Nipponic approaches.” *Social Science Information* 20 (6): 817-856.
6. Siepmann, D. (2006). “Academic Writing and Culture: An Overview of Differences between English, French and German.” *Meta*, 51 (1): 131–150
7. Swales, J. M. (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. New York: CUP

The present research study is part of research activities conducted within a research grant project KEGA 007PU-4/2019 “Defining a writing style of scholarly papers written in English vs. Slovak/Slavic lingua-culture conventions.”

Kontakt:

Prof. PaedDr. Alena Kačmárová, PhD.
Prešovská univerzita
Filozofická fakulta
Inštitút anglistiky a amerikanistiky
Ul. 17. novembra 1, Prešov 08001
Slovenská republika
Email: alena.kacmarova@unipo.sk

Prof. PhDr. Magdaléna Bilá, PhD.
Prešovská univerzita
Filozofická fakulta
Inštitút anglistiky a amerikanistiky
Ul. 17. novembra 1, Prešov 08001
Slovenská republika
Email: magduska.bila@yahoo.com

Mgr. Ingrida Vaňková, PhD.
Prešovská univerzita
Filozofická fakulta
Inštitút anglistiky a amerikanistiky
Ul. 17. novembra 1, Prešov 08001
Slovenská republika
Email: ingrida.vankova@unipo.sk

ASPEKTY VZNIKANIA NOVÝCH SLOV A VÝZNAMOV VO FRANCÚZŠTINE

WORDS FORMATION IN FRENCH

ELENA MELUŠOVÁ

Abstrakt

Cieľom príspevku je načrtnúť najproduktívnejšie spôsoby tvorenia slov vo francúzštine, a to hlavne odvodzovaním pomocou afixácie, skratkových slov, skratiek, akronym, metafor, metonymií, ktoré sa často premietajú do slovníka bežnej, ale aj odbornej lexiky. Poukážeme na najproduktívnejšie postupy slovotvorby a odborných lexém v súčasnom francúzskom jazyku. Na konkrétnych príkladoch porovnáme štruktúry termínov so slovenskými ekvivalentmi, ktoré sa často stali internacionalizmami.

Kľúčové slová: lexika, tvorenie slov, afixácia, skratky, skracovanie slov, metafora, metonymia.

Abstract

The aim of the papers to outline the most productive ways of words formation in French , mainly by derivation through affixation, abbreviations, acronyms , metaphors, metonyms, which are penetrating to every day and specific wordstock . The paper shows the most productive proceedings of word formation for specific purposes in contemporary French language. The specific examples are used for comparison of Professional terms, and some of them became internationalisms.

Keywords: lexis, word formation, affixation, abbreviations, shortening words, metaphors, metonyms.

Úvod

Cieľom príspevku je prezentovať produktívne spôsoby tvorenia slov vo francúzskom odbornom ekonomickom texte, a to najmä odvodzovaním. Už tradične sa k týmto postupom zaraďuje afixácia, používanie metonymie a metafor, a potom vytváranie skratkových slov, skratiek, akronym. Pri utváraní odborných výrazov a spojení možno pozorovať posun významu na základe metafor, pričom ide o posun lexémy z bežnej slovnej zásoby do odbornej terminológie alebo posun medzi frazémy s novým sémantickým motívom. Ide o veľmi produktívny spôsob obohacovania základnej slovnej zásoby, pri ktorom vzniká celý rad homoným. V slovníku nájdeme množstvo nových významov použitia tej istej lexémy. Ako príklady nám poslúžia slová a slovné spojenia excerpované hlavne z ekonomického časopisu *Alternatives Economiques* (2018), ale tiež z niektorých publikácií, zaoberajúcich sa tvorením slov, ako *Etymologický slovník francúzskeho jazyka* (2004), *Les mots du français* (1962). Použitím metódy excerpovania slovných spojení z francúzskych zdrojov, ich analýzy a komparácie francúzsko-slovenského prekladu zistujeme ekvivalenciu alebo rozdielnosť významu pri použití toho istého slovného spojenia v oboch porovnávaných jazykoch.

Nové termíny vznikajú v dôsledku vývinu vedy, často odvodzovaním už existujúcich výrazov, alebo prenesením či zmenou ich významu. V socio-profesionálnom prostredí vzniká nová terminológia odvodzovaním alebo modifikáciou významov už existujúcich slov, ktoré sa používajú v odbornom prostredí. Pri vybraných excerpovaných termínoch a odvodených slovách s novým významom budeme uvádzať slovenský ekvivalent kvôli porovnaniu štruktúry slova, resp. frazémy v oboch jazykoch. V oboch jazykoch sa pri odvodzovaní uplatňuje latinský a grécky pôvod, hlavne pri tvorení odbornej lexiky, pričom mnohé sa stávajú súčasťou internacionalizmov.

Medzi neodborníkmi vzniká v niektorých prípadoch tzv. „paralelný slovník“ odborných výrazov, často latinského pôvodu, za účelom popularizácie vedy. Napríklad v medicíne slovo *la jaunisse* (žltáčka) je paralelným výrazom pre odborný výraz *ictère* (ikterus), podobne ako pre *globule blanc* (biela krvinka) existuje odborný termín *leucocyte* (leukocyt). Tento jav môže fungovať aj naopak, a to vtedy, keď nové lexémy prechádzajú z odbornej terminológie do všeobecného jazyka, pričom pozmenia svoj význam. Napríklad slovo *impliquer* (implikovať) je výraz, ktorý prešiel z odboru matematiky, vo význame *vyplývať*, do hovorového jazyka s pozmeneným významom *obsahovať, zahrňať*.

Spôsoby tvorenia nových slov – polysémia, homonymia, metafora, metonymia

Pri tvorení francúzskych odborných termínov sa najčastejšie používajú už existujúce zdroje lexikálnej zásoby, ktorých význam sa modifikuje predovšetkým pomocou prefixov, metafor alebo metonymie. Neraz sa kombinujú už existujúce slovné zdroje a nová lexika vzniká odvodzovaním, skladaním, skracovaním slov, využívaním skratiek, vytváraním akroným (zložených zo začiatočných písmen alebo slabík viacerých slov). Ďalší spôsob utvárania nových termínov predstavujú lexikálne výpožičky alebo kalky.

V našom príspevku sa zameriame na najproduktívnejší spôsob tvorenia nových termínov a významov z existujúcich slov. Dôležitú úlohu tu zohráva polysémia, homonymia, metafora a metonymia. Pri rozširovaní významu slova sa pridáva nový význam k už existujúcemu výrazu v slovnej zásobe, čím vznikajú nové termíny. V lingvistike je to známy jav, pri ktorom má jeden znak (slovo) viacero významov. Vtedy hovoríme o polysémii alebo homonymii (Čermák, 2010). Základný rozdiel medzi polysémiou a homonymiou spočíva v existencii, respektíve absencii, vzťahu medzi významami. Ak tu tento vzťah je, hovoríme o polysémii a naopak. Rozdiel medzi homonymiou a polysémiou osciluje na úzkej hrane, a preto sa nedá vždy jednoznačne rozhodnúť, ktorý z javov skutočne v danom prípade nastal. Platí však, že polysémia je založená na metonymických a metaforických vzájomných vzťahoch medzi rôznymi pojmami s rovnakým znakom, zatiaľ čo homonymia je náhodná zvuková zhoda dvoch znakov s úplne odlišným významom. Príklad na polysémiu prináša Juraj Glovňa (2015), kde pri slove *jazyk* uvádza viacero významov, ktoré obsahujú istý prienik podobnosti. Pri homonymii majú slová tak isto viacero významov, avšak bez vzájomnej súvislosti. Ide iba o náhodnú zhodu tvarov. Príkladom je slovo *škoda*, vo význame *hospodárskej škody*, či *škody na životoch*, ale aj ako *značka auta*. Na rozdiel od polysémie, medzi týmito významami nie je žiaden sémantický prienik.

Metafora (z gréckeho μεταφορά – prenos, prenesenie) vzniká použitím slova v jeho prenesenom význame na princípe podobnosti predmetov a ich vlastností. Žilka (2006) hovorí o zámene jedného slova či slovného spojenia iným slovom, alebo slovným spojením, na princípe podobnosti javov, predmetov. Ide tu o nepriame, obrazné pomenovanie. Na základe podobnosti dvoch javov (dejov, vecí, vlastností) vznikla klasická metafora, ktorá sa zakladá na zdôrazňovaní vonkajších podobností javov. Novodobá metafora sa často rodí na podklade kontrastu, na podklade „krátkeho spojenia“ dvoch i viacerých vzájomne vzdialených významových oblastí, čím dáva slovu iný, nový význam vzhľadom na implicitné porovnanie. Zmena významu slova môže prechádzať v rôznych smeroch: od konkrétneho ku konkrétnemu výrazu: napr. *la banane* – banán (pričný nárazník, vrtuľník, ľadvinka, úsmev); od konkrétneho k abstraktnému výrazu: napr. *branché* – zapojený do elektriny (módny, idúci s dobou); od všeobecného k odbornému výrazu: napr. *la tête* – hlava (vis à tête plate – skrutka s plochou hlavičkou), *le bras* – rameno (operadlo na kresle, rukoväť, rameno rieky), *la fenêtre* – okno (v informatike – okno); od jedného odboru k iným odborom: napr. *le virus* – vírus (medicína, informatika), *la souris* – myš (zoológia, informatika).

Metonymia (z gréckeho μετωνυμία, *metonymia*; latinsky *denominatio* – „premenovanie“ resp. „odvodené pomenovanie“) je sémantický vzťah medzi dvoma slovami alebo dvoma významami jedného slova. Spočíva v prenose označovania na iný objekt na základe vnútornej podobnosti, vecnej alebo logickej súvislosti. Pri metonymii sa posun významu vytvára pomocou

rôznych mechanizmov. Najčastejším mechanizmom posunu významu slov je nahradzovanie. Klasickým príkladom je použitie abstraktného výrazu za konkrétny: napríklad *Matignon* (Hôtel Matignon – sídlo vlády vo Francúzsku) *a annoncé une nouvelle réforme* (vláda ohlásila novú reformu); *ça se passait sous Vichy* (to sa stalo za Vichy - sídlo vlády maršala Pétaina počas nemeckej okupácie). Iným mechanizmom pre zmenu významu je zámena časti za celok: *les casques bleus sont intervenus* (modré prilby zasiahli).

Príklady nových metaforických významov slov vo francúzskom ekonomickom texte

Skúmané ekonomické texty z pohľadu analýzy slovnej zásoby obsahujú spojenia, ktoré sú dobrými príkladmi na ilustráciu významových posunov na základe metafory a metonymie. Pri uvedených príkladoch uvádzame slovenský preklad pôvodného a zmeneného významu. Všetky príklady sú excerpované z ekonomického časopisu *Alternatives économiques* z r. 2018:

élargir le bénéfice (élargir – rozširovať, tu: zväčšiť zisk), **durcir** le contrôle (durcir – tvrdiť, tu: sprísniť), chercher un travail qui a toujours été un **cheval enfourché** par le patronat (un cheval enfourché – sedieť obkročmo na koni, tu: pracovať pod patronátom), l'éducation d'un jeune qui émigre va coûter **au bas mot** (au bas – v spodnej časti, tu: prinajmenšom), le pays **de départ** (le départ – odchod, tu: východisková krajina), la zone **a dégaillé** un excédant de 331 milliard d'euros (dégager – vyslobodiť, vypratať, tu: uvoľniť eurá), l'Allemagne **dépasse la barre** des 6%, (dépasser la barre – prečnievať cez tyč, tu: presahovať sadzobník), l'industrie **a tiré** profit (tirer – ťahať, strieľať, tu: mať/vytáčať zisk), l'euro **est remonté** (remonter – vyniesť hore, tu: euro zvyšuje svoju hodnotu), **infléchir** cette tendance (infléchir – ohnúť, tu: zmeniť), **le maillon** faible de l'Europe (le maillon – oko na sieti, tu: súčasť), cette conjonction négative **s'est traduite** (traduire – vyjadriť, preložiť, tu: prejaviť sa), par **une glissade** continue (la glissade – kĺzačka, tu: sklz, posun), **en matière** de niveau de vie (en matière – z látky, tu: čo sa týka, pokiaľ ide o), **le redressement** de l'économie (le redressement – vztýčenie, narovnanie, tu: obnova, oživenie), le taux directeur (directeur – riaditeľ, tu: kľúčová sadzba), **les taux d'intérêt** (l'intérêt – záujem, tu: úroky), cette politique **a sorti** la zone euro de la déflation avec laquelle **elle flirtait** (sortir – vyjsť von, tu: vytiahnuť; flirter – flirtovať s niekým, tu: uvažovať o deflácií), **le coup de frein** (le coup de frein – brzdenie, tu: spomalenie), l'Europe **est en panne** (être en panne – mať poruchu, byť mimo prevádzky, tu: nefungovať ako by malo), le projet européen **est cassé** (cassé – rozbitý, tu: prerušený), **il nourrit** le rejet et les populismes (nourrir – kŕmiť, živiť, tu: povzbudzovať), l'Allemagne veut imposer l'austérité (l'Allemagne – Nemecko, tu: vláda Nemecka), ils insistent **les Etats** à bien gérer leur budget (le Etats – štáty, tu: vlády členských štátov EU), les prêts **ont nourri** la crise (nourrir – kŕmiť, živiť, tu: podporovať), humilier **la Grèce** (ponížiť Grécko, tu: grécku vládu), l'Allemagne fait **peser des coûts** à l'Europe (peser – vážiť, tu: znášať náklady), l'Europe a besoin d'un nouveau **souffle** (le souffle – dych, tu: podpora), **baliser le chemin** (baliser – vyznačiť, tu: určiť vývoj), une **grave** crise (grave – vážna, tu: veľká), l'Etat italien, traditionnellement **faible** (faible – slabý, tu: ekonomicky nedostatočný), ses banques sont les plus **faibles** (faible – slabý, tu: nevykazujúci dostatok zisku).

Odvodzovanie, konverzia, skladanie, skracovanie

Iným spôsobom tvorenia nových termínov vo francúzštine je odvodzovanie od existujúcich slov. Môže to byť odvodzovanie od už existujúceho slova pomocou afixov, skladanie či skracovanie slov rôznymi postupmi, ale aj konverzia.

Afixácia je spôsob tvorenia slov, keď sa k základu slov pridávajú prefixy, sufixy, infixy. Jednoduché slovo je zostavené z jedného slovotvorného základu (napr. *le roi* (subst.) → *royal* (adj.), kráľ – kráľovský, alebo tiež *beau* (adj.) → *embellir* (sloveso) (krásny – skrásliť). Odvođené slovo zahŕňa v sebe viaceré elementy. Je zložené zo slovotvorného základu (koreňa) a afixu (prefixu alebo sufixu). Pri adjektívach existuje tiež parasyntetické odvodzovanie, t. j. odvodené slová obsahujú súčasne sufix aj prefix (Hamon, 1962).

Niektoré prefixy a-, é-, em-/en- + adjektívum + sufix -ir (tvoriaci sloveso) ⇒ dávajú adjektívu význam „niečo spôsobiť“ alebo „stať sa“. Napr.: *doux* → *adoucir* (jemný – zjemniť),

clair → *éclaircir* (jasný – rozjasniť, vyjasniť, objasniť). Tieto prefixy sú vo francúzštine významnými nositeľmi sémantickej funkcie pri vytváraní nových významov slov. Nespôsobujú ohýbanie slov a nevyjadrujú ani gramatickú kategóriu. Takmer vždy sú latinského alebo gréckeho pôvodu. Podľa M. Grevisa (1969) sú prefixy časti slov, ktoré môžu byť formálne homonymné s prepozíciami, adverbiami, alebo sú to jednoduché slabiky, ktoré keď sú umiestnené pred podstatným menom, slovesom alebo prechodníkom, modifikujú prvotný význam slova a pridávajú nový, sekundárny význam.

Niektoré prefixy, tzv. autonómne, oddeliteľné, sú formálne homonymné s niektorými predložkami, príslovkami či adjektívami. Používajú sa, okrem zložených slov, ako samostatné slová, napríklad *à, avant, bien, contre, en, entre, mal, moins, non, par, plus, pour, sous, sur...* (napr. *surcomposé, malentendu, biensûr, entre-temps, le non-dit*). Iné prefixy, tzv. neoddeliteľné, nemôžu existovať samostatne, sú prevzaté väčšinou z ľudovej latinčiny alebo z gréčtiny a sú produktívnejšie, hlavne pri tvorbe odborných termínov. Patria k nim napríklad prefixy *dé-, des-, é-, for-, in-, mé-, mes-, pré-, re-, archi-, para-, anti-*. Vyznačujú sa veľkou gramatickou plasticitou, napr. *surrégime* (vyššie otáčky motora, aj v prenesenom význame). Znamená to, že sa môžu kumulovať a kombinovať s iným prefixom napr. *in-, dé-, com-*, ako napríklad v slove *indécomposable* – nerozložiteľný.

Prefixy nesú v sebe rôzne sémantické významy, ktorými modifikujú prvotné slovo. Možno ich kategorizovať podľa významu, ktoré dodávajú prvotnému slovu. Vyjadrujú napríklad:

- absenciu (a-, dé-): *affaiblir, démunir, débloquer* (oslabiť, odzbrojiť, odblokovať);
- polohu, pohyb (intra-, in-, en-, ex-, pré-): *intraduisible, envisager, expatrié, précédent* (nepreložiteľný, mať v úmysle, vypovedaný z krajiny, predchádzajúci);
- množstvo (hyper-, sous-, archi-): *hypertrophie, souses timer, archipel, archimillionnaire* (hypertrofia, podceňiť, súostrovia, multi-milionár);
- spojenie, združenie (com-, con-): *compatriot, convaincre* (krajan, presvedčiť);
- hierarchiu (sous-, sub-): *souslieutenant, subdivision* (podporučík, ďalšie členenie);
- opačný význam (dé-, dis): *décharger, démystifier, discordant, discontinuité* (vyložiť, demystifikovať, neharmonický, nesúvislosť);
- opakovanie činnosti (re-, r-): *refaire, retourner, racheter* (prerobiť, vrátiť sa, znovu kúpiť);
- činnosť smerujúca k cieľu (al-, af-, ad-): *allonger, affaiblir, adjoindre* (predĺžiť, zoslabiť, pripojiť);
- negatívny, pejoratívny význam (mal-, mé-): *maladroit, malhonnête, mécontent* (nešikovný, nečestný, nespokojný);
- reciprocitu, opozíciu (contre): *contre-attaque, contrecarrer* (protiútok, prekaziť) (Grevisse, 1969).

Medzi prefixy v súčasnej francúzštine vyskytujúce sa často v ekonomickom odbornom texte patria prefixy: *dé-, des-, super-, hyper-, giga-* (napr.: *déshonorer, superposer, hypermarché, gigagramme*).

Prefixy, ktoré sa používajú pri tvorbe slovies, majú často adverbialnú hodnotu a môžu sa použiť aj ako predložky. Ide o prefixy ako *avant, contre, entre, par* (napr. *avant-hier* (predvčerom), *contrebalancer* (vyvážať), *contrepoids* (protiváha), *s'entraider* (vzájomne si pomôcť), *parachever* (úplne dokončiť).

Sufixy sú vo francúzštine znakmi flexie pri časovaní. Sú často latinského pôvodu, ako napr. *-vore, -esse, -âtre, -fuge* (napr. centrifuge) alebo gréckeho pôvodu, ako napr. *-gone, -gène, -phile, -phobe, -scope* (napr.: polygone, hydrogène, francophile, claustrophobe, télescope). V súčasnosti patria k najfrekvencovanejším sufixom: *-isme, -istique, -ité, -itude*, ktoré sa vyskytujú pri tvorbe nových slov v politickom a ekonomickom odbornom texte (napr. *capitalisme, logistique, certitude*).

Konverziou sa označuje nevlastné odvodzovanie, pri ktorom sa najčastejšie zmení slovný druh, napríklad zo substantíva vzniká adjektívum a naopak, tvar slova sa však nezmení. Napr. *le portable* (subst.) – *portable* (adj.) (prenosný počítač aj mobil), *le compact* (subst.) – *compact* (adj.)

(digitálny automatický fotoaparát aj kompaktný), le mobile (subst.) – mobile (adj.) (mobil aj mobilný), un travail monstre (adj.) – un monstre (subst.) (obrovská práca aj monštrum), une rencontre éclair (adj.) – un éclair (bleskové stretnutie, ale aj jas, blesk).

Skracovanie

Pri tvorbe neologizmov sa stále častejšie uplatňuje skracovanie slov rôznymi spôsobmi, buď odsunutím začiatku slova, čím vzniká tzv. aferéza, napríklad (auto)bus, (auto)car alebo odsunutím konca slov, kedy vzniká tzv. apocopa, čo je častejší prípad, napríklad promo(tion), fac(ulté), resto U (restaurant universitaire), vélo(cipède) atď.

Skracujú sa aj vlastné mená, napr. Sarkozy – Sarko, L'Humanité – L'Huma, Libération – Libé, a to hlavne v ústnom prejave, najmä v argote, v odbornom alebo tiež vo familiárnom prejave. Vysoká frekvencia rovnakých skratkových slov môže viesť k nejasnostiam, a to pre viacvýznamovosť skráteného termínu, ako napríklad skratkové slovo *perf* – perfectionnement, performance, perfusion, ktoré môže znamenať *perfektnosť*, *výkonnosť*, *infúziu*.

Skratky sa vyvíjajú v dôsledku rozvoja technológie a zložitosti riadenia výrobných a spoločenských procesov. Typickým javom je, že jednotlivé písmená sú hláskované. Pri akronymách sa skratka vysloví ako slovo, napríklad: **SNCF** (La Société nationale des chemins de fer français) – vyslovuje sa: esenseef; **RATP** (La Régie autonome des transports parisiens) sa vyslovuje eratepe, **TGV** (Train à Grande Vitesse) sa vyslovuje: teževe, **CGT** (La Confédération générale du travail) sa vyslovuje: sežete; **INALCO** (Institut national des langues et civilisations orientales) sa vyslovuje: inalco.

Podobne sa používa množstvo iných skratiek, ktoré sú vnímané ako podstatné mená: **SNBC** (Stratégie nationale bas carbone), **PPE** (Programmation pluriannuelle de l'énergie), **BCE** (Banque centrale européenne), **UE** (Union européenne), **TUE** (le traité sur l'Union européenne), **IMT** (Institut Mines-Télécom de Lille Douai), **UCV** (Union du grand commerce du centre-ville), **ZTI** (Zone touristique internationale), **CFDT** (Confédération française démocratique du travail), **VSD** (un magazine mensuel français, hebdomadaire jusqu'en 2018, constitué des initiales des noms de jours « vendredi, samedi, dimanche », **BHV** (Bazar de l'Hôtel de Ville, un grand magasin parisien), **RCC** (La nouvelle rupture conventionnelle collective), **CSP** (contrat de sécurisation des parcours), **PSA** (acronyme de Peugeot société anonyme), **EDF** (Electricité de France), **FNCCR** (Fédération nationale des collectivités concédantes et régies), **PACA** (Provence Alpes Côte d'Azur), **SMIC** (Salaire Minimum Interprofessionnel de Croissance), **PARE** (Plan d'Aide au Retour à l'Emploi), **ANPE** (Agence Nationale Pour l'Emploi), **Assedic** (Association pour l'Emploi Dans l'Industrie et le Commerce).

Akronymá sa môžu vytvárať aj zo slabík viacslovného pomenovania, ktoré sa spájajú do jediného slova. (**Benelux**: Belgicko, Nederland, Luxembourg). Z niektorých skratiek a akronym sa môžu utvárať aj odvodené slová, napr. **ENA** (Ecole Nationale d'Administration) → **énarque** (absolvent školy ENA), alebo **SMIC** (Salaire minimum interprofessionnel de croissance) → **smicard** (zamestnanec s minimálnou mzdou).

Pravopis skratiek je upravený rôzne. V niektorých prípadoch sa píše ako všeobecné mená, napr. sida (syndrome de l'immunodéficience acquise) – AIDS, alebo s veľkým začiatočným písmenom, napr. OTAN (Organisation du Traité de l'Atlantique Nord) – NATO.

Výpožičky z cudzích jazykov, neologizmy

Najviac lexikálnych výpožičiek vo francúzštine je z angličtiny, sú to výpožičky anglo-americké. Najčastejšie sa vyskytujú v tlači, ale aj v hovorovej reči, pričom mnohé prešli medzi internacionalizmy. Napríklad slová *airbag*, *autoreverse*, *clip*, *e-mail*, *bloger*, *horse-ball*, *hypermédia*, *light*, *manager*, *mastère*, *novélisation*, *patent box*, *talk-show*, *testing*, *vidéoclub*, *opinion-way*, *le revolving doors*, *lethink-tank*, *patent box*.

Vo francúzštine sa vyskytuje mnoho slov, ktoré prešli do slovnej zásoby cez latinčinu, napríklad *baume*, *beurre*, *corde*, *ancree*, *horloge*, *moine*, *tésor*, *perdrix* a tiež cez gréčtinu, najmä

pri tvorení odborných slov ako *dactylographie*, *orthopédie*, *paléontologie*, *photographie*, *téléphone*.

Pre úplnosť uvádzame, že niektoré neologizmy sú prebrané do francúzštiny aj z iných cudzích jazykov, napríklad z nemčiny – *blitzkrieg*, *diktat*, *ozone*, z čínštiny – *kung-fu*, zo španielčiny – *tapas*, *paella*, *poncho*, z taliančiny – *antipasti*, *panini*, z japončiny – *karaoké*, *sumo*, *bonzaï*, *geisha*, z ruštiny – *glasnost*, *goulag*, *kalachnikov*, *perestrojka*, z arabčiny – *ayatollah*, *džihad*, *halal*, *alcohol*, *carafe*, *chiffre*, *douane*, *zénith*, z hebrejčiny – *chérubin*, *sabbat*, *éden* atď.

Viacero novších slovných výpožičiek má aj francúzsky oficiálny ekvivalent, ktorý sa používa paralelne s prevzatým slovom. Také sú napríklad slová: *broker* – *courtier*, *fast-food* – *prêt à manger*, *motor-home* – *autocaravane*, *packaging* – *conditionnement*, *software* – *logiciel* a pod.

Vytváranie nových slov, kalky

Kalk je pojem označujúci výraz, ktorý vznikol buď ako doslovný preklad cudzieho výrazu (kalk lexikálny), alebo bol výraz podľa cudzieho vzoru vytvorený (kalk sémantický a frazeologický). Napríklad francúzska lexéma *l'objet* (objekt) je doslovným prekladom latinského *objectum*.

Podľa definície je kalk slovo alebo slovné spojenie vytvorené z prvkov domáceho jazyka napodobnením štruktúry slova, či slovného spojenia v cudzom jazyku so zachovaním jeho vnútornej formy a jazykového vyjadrenia rovnakých motivačných vzťahov. Zjednodušene povedané, je to slovo doslovne preložené z cudzieho jazyka. Príklady na kalky v slovenčine: *mrakodrap* (z nem. *Wolkenkratzer*), *počítač* (z angl. *computer*/nem. *Rechner*), *vodotesný* (z nem. *wasserdicht*), *svedomie* (z lat. *conscientia*), *d'alekohľad* (z lat. *telescopium*).

V lexikológii sa rozlišuje sémantický kalk, ktorý na pomenovanie v domacom jazyku použije slovo s rovnakým významom ako v cudzom jazyku (napr. v jazykovede *radix* (lat.) – *koreň*, *le radical* (fr.). Podstatou sémantického kalku je prenesenie významu slova podľa cudzieho vzoru. Napr. výraz *la souris* (myš) je výraz prevzatý z angličtiny použitý v lexike informatiky. Slovotvorný kalk je napodobnenie slovotvornej, resp. pomenovacej štruktúry slova v pôvodnom jazyku (napr. *computer* – *počítač*). Polokalk vzniká vtedy, keď je iba časť slova kalkovaná a druhá časť je iba zvukovým prispôbením, napr. *Baumwolle* (nem.) – *bavlna*. (Mistrík, 1993).

Gramatické kalky sa vyznačujú tým, že každá morféma východiskového jazyka je preložená morférou cieľového jazyka, napr. francúzska lexéma *le gratte-ciel* (*mrakodrap*) je prevzatá z anglického *skyscraper* (*sky* a *scraper* – *nebo*, *driapat'*). Príkladom frazeologických kalkov je francúzske *faire la fin* (urobiť koniec), prenesené z nemčiny *Ende machen*, podobne francúzske *il s'agit de* (ide o), v nemčine *es geht um*. Iným príkladom je *le compte courant* (bežný účet), prenesené z talianskeho *conto courant*.

Niekedy má francúzsky neologizmus formu kalku s morfo-syntaktickou štruktúrou cudzieho jazyka, z ktorého sa výraz prebral. Napríklad kalky vytvorené podľa anglického vzoru: *to finalize* je vo francúzštine *finaliser*, podobne aj *prepaid*, vo francúzštine *prépayé*, alebo *teleshopping*, vo francúzštine *téléachat* atď. (Certa 2001).

Záver

Francúzsky jazyk podlieha od počiatkov až dodnes neustálym zmenám. V priebehu storočí strácal veľký počet slov, no na druhej strane, ako kompenzáciu, prijímal a obohacoval svoju lexikálnu zásobu, a to nielen výpožičkami z iných jazykov alebo z gallo-románskych dialektov, ale hlavne neustálym vytváraním nových termínov a lexém. Toto utváranie sa najčastejšie uskutočňovalo dvomi postupmi, a to odvodzovaním a skladaním. (Grevisse, 1969). Dnes k týmto základným postupom tvorenia lexém pribudli aj skratky a skratkové slová, ako dôležitý produktívny formotvorný postup.

V odbornej literatúre zaznamenávame väčšiu mieru popularizácie, a to predovšetkým v informatívnych ekonomicko-spoločenských a politických textoch. Tomuto trendu sa prispôsobuje najmä lexika, ktorá je bližšia hovorovému jazyku, keďže je určená pre širší okruh čitateľov. Naopak, novoutvorená odborná lexika sa objavuje nielen v odborných a popularizačných textoch, ale aj hovorovom štýle. Uplatňujú sa pôvodne grécke, ale hlavne latinské prefixy, ktoré sú dodnes zdrojom vytvárania nových slov, najmä odbornej terminológie. Postupne prenikajú aj do hovorovej slovnej zásoby a pri vyššej frekvencii používania sa prestávajú vnímať ako neologizmy. Tieto prostriedky sa stávajú produktívnym zdrojom obohacovania lexiky. Frekvenciou spôsobom rozširovania lexiky sú novovzniknuté frazémy, metafory a metonymie. Nová lexika vzniká vo francúzštine paralelne so vznikom nových inštitúcií, agentúr, produktov, technológií, ktoré nesú názvy vytvorené viacerými lexémami. V súčasnosti je príznačné zhŕňať a „ekonomizovať“ text a prejav, v dôsledku čoho vznikajú rôzne typy skratkových slov, ktoré nahrádzajú viacсловné pomenovania. Tak vzniká vo francúzštine lexikálna báza skratkových pomenovaní typu „sežetist“ (človek zo CGT), „eratepe“ (RATP), „resto U“, „téžévé“ (TGV), „sité U“ (Cité U), SIDA, HIV „haive“, ale aj slová odvodené a pospájané na základe metafory, ako „amuse-gueule“ („zabav papuľu“, vo význame predjedla alebo jednohubky), či „lunettez-vous!“ (obstarajte si okuliare), pričom sloveso alebo podstatné meno sa stáva časťou nového slova.

Nové jazykové prvky prenikajú stále častejšie z odbornej lexiky do hovorovej a naopak, vytváraním asociácií, predstáv, metafor, skratkových a prebraných slov, ktoré sa už nevnímajú ako cudzie, ale naopak, ako známe formálne prostriedky, ktoré pomáhajú pri porozumení menej známeho odborného obsahu. V pedagogickej praxi na hodinách francúzštiny, hlavne lexikológie sa využívajú všetky tieto poznatky, ktoré sú zapracované do učebnej osnovy. Ako príklady dobre poslúžia lexémy, metafory, skratky a skratkové slová excerptované z odborných časopisov spoločensko-ekonomického charakteru. Študenti sú schopní sami objavovať väčšinu novotvarov a určovať nové sémantické zafarbenie týchto jazykových prvkov.

Francúzština je živým jazykom, ktorý rastie, obohacuje sa a časom sa transformuje. Nová lexika sa automaticky preberá na všetkých úrovniach života: v práci, v rodine, v tlači, v rozhlase, televízii, na ulici. Možno povedať, že každý používateľ jazyka sa istým spôsobom podieľa na rozvíjaní slovnej zásoby. Každodenné používanie jazyka odráža jazykové mutácie minulosti a postupom času pripravuje jazyk budúcnosti.

Literatúra

Alternatives Economiques. 2017. N. 370. Paris.

BLOCH O, WARBURG, W. 2008. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: PUF.

CERTA, P. 2001. *Le français d'aujourd'hui: Une langue qui bouge*. Balland/Jacob Duvernet. Paris: Amazon.

ČERMÁK, F. 2010. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN, s. 214.

GLOVNÁ, J. 2015. *Frazeológia*. Nitra: UKF.

GREVISSE, M. 1969. *Le Bon usage, grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*. Paris: Hatier.

LAROUSSE. 1994. *Dictionnaire de la langue française*. Paris.

LESSAY, J. D. 2004. *Les personnages devenus mots*. Paris: Edition Belin.

MISTRÍK, J. 1993. *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor.

MLACEK, J. 1995. *Frazeologická terminológia*. Bratislava: SAV.

MOUNIN, G. 1974. *Dictionnaire de la linguistique*. Paris: Presse universitaire de France.

ŽILKA, T. 2006. *Vademecum poetiky*. Nitra: UKF.

Kontakt:

PhDr. Elena Melušová, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra románskych a slovanských jazykov

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

Email: elena.melusova@euba.sk

**МЕНА КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ В МЕДИЙНОМ ДИСКУРСЕ
(НА МАТЕРИАЛЕ ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИИ FIFA 2018)**

**THE EXCHANGE OF COMMUNICATION ROLES IN MEDIA DISCOURSE
(BASED ON THE PRESS CONFERENCES FIFA 2018)**

T. V. MOROZKINA, E. S. SEMENOVA

Абстракт

В данной статье были проанализированы коммуникативные ходы, цели, тактики, определяющие успешность речевого общения коммуникантов в ситуации современного медийного дискурса на примере дискурсии пресс-конференции тренеров сборных России и Германии по футболу.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная стратегия, медийный дискурс, коммуникативное поведение, вербальная коммуникация, межличностная коммуникация.

Abstract

In this article we analyzed the communicative acts, purposes of communication, communicative strategies that refer to the successful communication in the situation of modern media discourse based on the example of answers to questions at the press conferences of Russian and German national football teams.

Keywords: communication, communication strategy, media discourse, communicative behaviour, verbal communication, interpersonal interaction.

Введение

Медийная сфера массовой информации требует многоаспектного изучения по нескольким причинам: глубокая дифференцированность речевого общения, особенности функционального характера медийных каналов, обусловленных социальным управлением общества.

Понятие «дискурс» представлено в трудах М. Л. Макарова в виде «коммуникативно-социального поля, созданного благодаря взаимодействию разных людей с их социально-психологическими и индивидуальными характеристиками, где стратегии речевого общения отображают развитие социально-психологических и межличностных взаимоотношений членов социума» (8, 2003, с. 50 – 59; с. 112 – 116).

С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер сходятся во мнении, что какую функцию имеет использование языка – воспроизводящую или трансформирующую – зависит от преобладающих социальных обстоятельств — например, от степени гибкости отношений власти (16, 2000, с. 199).

Характеристика медийного дискурса включает в себя «общение в заданных рамках статусно-ролевых отношений» (6, 2000, с. 12).

Коммуникативное поведение говорящего и слушающего в медийном дискурсе с использованием речевых стратегий и тактик представляет исследовательский интерес, так как позволяет понять механизм межличностного взаимодействия, скрытые мотивы коммуникантов и способы реализации коммуникативного намерения.

Межличностное общение – это коммуникативное событие в определенных условиях, с участием речевых партнеров в коммуникативном статусе говорящего и слушающего, обменивающихся репликами. В речевой интеракции представлен самый широкий диапазон экспрессивных средств: языковые, стилистические, риторические,

прагматические. При этом необходимо учесть тот важный факт, что на межличностное общение накладывается сложность следующего порядка, заключающаяся в том, что это общение между представителями разных культур и языков.

Коммуникативный формат медийного дискурса задает правила и требования к участникам различного рода телевизионных шоу, пресс-конференций, выступлений. Фактически исследование данной работы строится на дискурс-анализе межличностного межкультурного взаимодействия коммуникантов в ходе пресс-конференции мероприятия FIFA 2018.

Материалы и методы

Существует множество методов анализа языкового материала. Одним из методов лингвистического исследования является дискурс-анализ. По мнению С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер, дискурс-анализ — «интерпретивный и объяснительный метод. Критический анализ подразумевает систематическую методологию и связь между текстом и его социальными условиями, идеологиями и отношениями власти. Интерпретации всегда динамичны и открыты для новых контекстов и новой информации» (16, 2000, с. 199).

Данный метод направлен на то, чтобы показать, «что язык и социальная структура взаимно влияют друг на друга, так как часто люди этого не осознают» (16, 2000, с. 200).

Дискурс-анализ – это анализ взаимоотношений между конкретным использованием языка и более широкими социальными и культурными структурами (16, 2000, с. 204). В исследуемом типе дискурса особое внимание направлено на речевые акты и коммуникативные стратегии, которые регулируются меной коммуникативных ролей, обусловленной событийным аспектом речевого взаимодействия, а также аспектом межкультурного взаимодействия.

В исследуемом речевом фрагменте, представленным репликовыми ходами коммуникантов, речевая интеракция рассматривается как процесс непрерывного взаимодействия коммуникантов, который реализуется в виде последовательности коммуникативных блоков (вербального и визуального), отражающих коммуникативные намерения речевых партнеров с учетом национально-культурной специфики. В рамках медийного дискурса коммуникативный репертуар субъекта речи представлен двумя модусами: вербальным (голосовым) модусом и невербальным (совокупность жестов, мимики и эмоций). При этом следует учесть, что необходимым условием результативного взаимодействия является набор фоновых знаний о языке и культуре собеседника, о предмете коммуникативного взаимодействия и успешном применении основ культуры речевого общения, а также коммуникативного имиджа.

В данном исследовании были выделены следующие аспекты речевого взаимодействия: социокультурный, прагматический, межкультурный.

Обсуждение

В классической теории коммуникации Р. О. Якобсона коммуникативное взаимодействие включает в себя следующие составляющие: само сообщение, адресант и адресат сообщения (12, 1985, с. 319).

Так, в данном случае сообщение выполняет поэтическую функцию, помимо поэтической функции сообщение содержит также контекст, выполняющий *референтивную* функцию и контакт – *фатическую* функцию. Адресант выполняет эмотивную функцию. Адресат сообщения – *конативную* функцию. Код, общий для коммуникантов, имеет *метаязыковую* функцию.

Остановимся подробнее на значениях каждой функции:

- 1) Эмотивная – выражение адресата к высказыванию.

- 2) Конативная – отражение ориентации на адресата, непосредственное воздействие на собеседника.
- 3) Фатическая – ориентировка на поддержание контакта.
- 4) Метаязыковая – установка на языковой код.
- 5) Поэтическая – большое внимание к форме сообщения.
- 6) Референтивная – ориентация на контекст, отсылка на объект, о котором идет речь в сообщении.

Данная модель показывает предназначение и функции языка. Кроме того, при таком подходе учитывается не только сам язык, но и пользователь языка, а также включенный в процесс наблюдатель.

Событийный аспект выражается посредством использования в речи коммуникантов темпоральных маркеров: даты и конкретные периоды времени матча. Данные маркеры отображенные в таблице, показывают динамику процесса, где K1 – Станислав Черчесов, K2 – JoachimLöw.

Таблица 1. Маркеры динамики как часть событийного аспекта

Коммуникант	Маркеры динамики
K1	«по-моему, <i>сейчас</i> хорошая погода, чисто футбольная, потому что не жарко и не холодно, тем более будем играть в 21:00 и, как прогноз показывает, <i>завтра</i> будет хорошая, комфортная температура»
K2	«In der ersten Halbzeit war eherlich so dass wir klar...» «In der zweiten Halbzeit hatte ich <i>jetzt</i> nicht das Gefühl...»

Source: own analysis

Данные примеры иллюстрируют событийность происходящего, которая передается с помощью обстоятельств времени «*сейчас*», «21:00», «*завтра*», «*indererstenHalbzeit*», «*inderzweitenHalbzeit*». Данные обстоятельства времени являются проявлением так называемого «дейксиса, значения или функции языковой единицы, выражаемое лексическими и грамматическими средствами». Одним из компонентов является указание на временную и пространственную локализацию, то есть – **хронотопический дейксис**, который может быть выражен местоименными наречиями: «*сейчас*», «*завтра*», «*der ersten Halbzeit*», «*in der zweiten Halbzeit*».

Для более детального анализа речевых кодов коммуникантов и особенностей их речевого поведения, обратимся к другому аспекту речевого общения – **личностному**.

Индивидуально-личностные характеристики индивида, такие, как возраст, пол, одежда, тональность, голос, наличие/отсутствие стилистических ошибок в первых произнесенных фразах, место встречи – были выделены Е. Н. Зарецкой (4, 2002, с. 16 – 17).

Основываясь на классификации В. В. Богданова (2, 1990, с. 28 – 29), представим коммуникативно-прагматический имидж участников речевого общения (смотри таб. 2).

Согласно научным воззрениям Ф.И. Шаркова, коммуникативная личность представляет собой специфический социальный феномен, обладающий рядом индивидуальных характеристик: коммуникабельность, харизма и др. (15, 1982, с. 9).

Лаконично и емко И. П. Сусов определяет личность как субъект общения в дискурсе и поясняет, что именно в дискурсе личность проявляет качества, имеющие отношение к общению: коммуникабельность/некоммуникабельность, кооперативность / некооперативность, а также личные качества, черты характера, особенности темперамента (жесткость/мягкость, рассудочность/эмоциональность и т. п.). Кроме того, в

диалогическом общении личность принимает на себя ту или иную коммуникативную роль, а посредством речевых вкладов реализует в общении определенные тактики и стратегии с учетом общих и личных целей (12, 1985, с. 124).

Таблица 2. Индивидуально-личностные характеристики коммуникантов: K1 (С. Черчесов), K2 (J. Löw)

Коммуникант	1. языковая компетенция	2. национальная принадлежность	3. социально-культурный статус	4. психологический темперамент (интровертная/экстравертная ориентация)	5. степень знакомства коммуникантов	6. внешний вид (одежда, манеры и т.п)
K1	+	Россия, род. Северо-Осетинская АССР, СССР	Тренер сборной России по футболу	Экстравертная ориентация, эмоциональность	Тренер не знаком с прессой	Перед матчем: Спортивный костюм После матча: Пиджак, рубашка, галстук
K2	+	Германия, род. Баден-Вюртемберг, ФРГ	Тренер сборной Германии по футболу	Экстравертная ориентация	Тренер не знаком с прессой	Перед матчем: Светлая футболка После матча: Черная футболка

Source: own analysis

Аспект, позволяющий сохранять объективность суждений и рефлексии субъекта речи, называется **регулирующим**. Ниже представлены данные материалов фрагментов пресс-конференций обеих сборных (Россия и Германия) (смотри таб. 3).

Исходя из тех фактов, что в речевое общение проходит в ключе событийного аспекта, следует добавить, что само взаимодействие всегда находится под влиянием межличностного и регулирующего аспекта.

Важно отметить, что в речевой интеракции коммуникант выступает в статусе **рефлектирующего субъекта**, выполняющего двойную коммуникативную нагрузку: во-первых, он формулирует ответное речевое высказывание, учитывая внешние и внутренние факторы, влияющие на ситуацию речевого взаимодействия; во-вторых, просчитывает коммуникативные ходы и ответную реакцию своего речевого партнера (9, 2015, с. 113).

Таблица 3. Регулирующий аспект в речи коммуникантов: K1 и K2

Коммуникант	Пример регулирующего аспекта
K1	«Еще раз повтори вопрос, <i>просто я пока не в себе. Ну не могу сказать, прыгнули мы выше головы или нет. Мы готовились к турниру, мы максимально изучили детали...</i> » «Сегодня у нас будет еще теория, <i>в которой мы еще какие-то вещи обговорим, чтобы завтра быть во всеоружии</i> ». « <i>Но так как у нас никаких шансов нету больше за этот кубок побороться, вот это нас, конечно, расстраивает</i> ».
K2	«Technisch sehr sehr gut, mit spektakulären Toren». «Alle Spieler, alle Spieler sind fit». «Für uns diese Woche haben eigentlich uns auch mit unseren Gegnern beschäftigt, wir haben intensiv trainiert». «Vom ersten Spiel fragte ich jeden Trainer, haben wir alle Dinge besprochen. Alle Dinge gemacht».

Source: own analysis

В данной работе рассматривается один из типов вербальной коммуникации: коллективная коммуникация. В подобном типе коммуникации адресатом говорящего (тренера) является аудитория (журналисты). В.В. Богданов подчеркивает, что говорящий всегда находится в более выигрышной позиции, «обладая коммуникативным приоритетом перед адресатом, поскольку говорящий – творец высказывания, тогда как адресат только воспринимает и перерабатывает его» (2, 1990, с. 106 – 108). В речевой интеракции важную роль играет ранжирование коммуникативных позиций, очередность коммуникативных ходов.

М. Л. Макаров в своих трудах «Основы теории дискурса» пишет о том, что «мена коммуникативных ролей – это самый естественный и необходимый атрибут языкового общения в любой группе. Как и любая опривыченная операция, «взятие шага» часто осуществляется подсознательно, автоматически, не привлекая нашего внимания» (8, 2003, с. 190 – 192). Модель описания коммуникативной структуры определяется двумя базовыми принципами, лежащими в основе языковой компетенции: целевой установкой говорящего и коммуникативным контекстом, мотивирующим тактический выбор. В качестве инструмента реализации той или иной тактики выступают коммуникативные приемы более низкого порядка — коммуникативные (речевые) ходы (5, 2003, с. 115).

По признаку соотнесенности соседних репликовых шагов в масштабе реального времени Г. Хенне и Г. Ребокка (Henne, Rehbock) (15, 1982, с. 190) различают следующие типы взятия шага:

- а) мена коммуникативных ролей с перебиванием;
K1: «Вы поняли, да, что я сказал. Вы из какой страны? Whereyoucomefrom? А, вывидите?...»
- б) «гладкая» мена коммуникативных ролей;
K2: «Warum das so war, dass...weiß ich auch nicht bei den anderen Nationen...»
K1: «Ну чтобы первый вопрос, как маме отвечу... Что касается второго вопроса...»
- в) мена коммуникативных ролей после паузы;
K2: «Hmm, ich kann jetzt nur in der Zeit reden. Hmm... in jener Zeit wir haben natürlich auch klar...»
K1: «Что касается климата, по-моему, сейчас хорошая погода, чисто футбольная».

При проведении пресс-конференции оба тренера придерживались тактики «мена коммуникативных ролей после паузы», так как формат пресс-конференции проходил в вопросно-ответной форме. Однако тип взятия шага «мена коммуникативных ролей с перебиванием» был использован К1 (С. Черчесов) при ответе на провокационный вопрос журналиста.

В рамках медийного дискурса пресс-конференция представляет собой взаимодействие журналистов и тренеров (в данном случае тренера сборной России по футболу и тренера сборной Германии по футболу) в вопросно-ответной форме, в режиме ограниченного времени, с межкультурными особенностями (представители прессы из разных стран мира). При условии, что пресс-конференция проходит в режиме реального времени коммуникативная деятельность речевых партнеров детерминирована ситуативными и темпоральными факторами, что осложняет прагматическую составляющую и активизирует регулирующий аспект. Иногда это проявляется в прагматически ориентированных речевых оборотах: *«Ну, чтобы первый вопрос, как маме отвечать»*.

Коммуникативная тактика рассматривается В. В. Кашкиным «как совокупность практических ходов в реальном процессе речевого взаимодействия. Она соотносится с набором отдельных коммуникативных намерений». Понятие «Коммуникативное намерение (задача)» – тактический ход, являющийся практическим средством движения к соответствующей коммуникативной цели (7, 2000, с. 59).

В широком смысле коммуникативная стратегия определяется «как тип поведения одного из партнеров в ситуации диалогического общения, который обусловлен и соотносится с планом достижения глобальной и локальных коммуникативных целей в рамках типового сценария функционально-семантической репрезентации интерактивного типа» (11, 1988, с. 103).

«Реализация стратегии предполагает систематическую сверку соответствия между прагматической «глубинной структурой» взаимодействия – иерархической структурой сценарной модели и развертывающейся в масштабе реального времени «цепочкой», последовательностью коммуникативных ходов в наблюдаемом речевом событии» (14, 1981, с. 81).

М. Л. Макаров делает заключение о том, что коммуникативная стратегия всегда отличается гибкостью и динамикой, ведь «в ходе общения она подвергается постоянной корректировке, непосредственно зависит от речевых действий оппонента и от постоянно пополняющегося и изменяющегося контекста».

Далее рассмотрим стратегии и коммуникативные ходы каждого из представленных тренеров, направленные на разные речевые интеракции, с применением речевых тактик. Коммуникативные ходы, цели и тактики были проанализированы исходя из предложенных эквивалентов в трудах О. С. Иссерс «Коммуникативные стратегии и тактики русской речи» (смотри таб. 4).

Таблица 4. Фрагмент речевой интеракции пресс-конференции сборной Германии перед матчем

Время	Вопрос	Ответ	Цель коммуникативного хода	Тактика
13:15 – 14:20	How will you be playing tomorrow? What are the	Es sind einige Spiele ja gespielt. Jetzt bei dieser WM, ich glaube unser Gefühl das wir jetzt	Уход от ответа. Незавершенный ответ на вопрос. Уклонение от темы.	Уклонение от контакта. Блокирующий контакт.

	conclusions before the game?	morgen loslegen können. Das ist natürlich ein gutes Gefühl für uns. Schon das Eröffnungsspiel von Russland vom Gastgeber hat glaubig allen Spaß gemacht und vor allen Dingen auch so ein bisschen die Euphorie in dem Lande hier beim Gastgeber weiter gesteigert und gestern abend... haben wir Wm Pur gesehen. Spannung, tolle zwei tolle Mannschaften. Technisch sehr sehr gut, mit spektakulären Toren. Also das war schon auch ein Genuss und ja, viel Spannung Wm pur. Von daher ist diese Wm losgegangen. Für uns diese Woche haben einlich uns auch mit unseren Gegnern beschäftigt, wir haben intensiv trainiert. Alle Spieler, alle Spieler sind fit.		Контроль над темой.
24:33 – 25:51	Do you think that there is a lot of level of nervousness or anxiety unknown angle of the game tomorrow?	Es spielt am Ende irgendwie alles jetzt keine Rolle. Diese positive Entspannung, die positive Entspannungen, die hat glaube ich jeder Trainer unabhängig davon, was er im Vergangenheit gewöhnen hat. Ob man Weltmeister es waffe vor vier Jahren oder nicht. Vom ersten Spiel fragte ich jeder Trainer, haben wir alle Dinge gesprochen. Alle Dinge gemacht. Was gibt's noch offenen Fragen. Was können wir noch tun in	Уклонение от контакта, «наведение» желательной темы.	Контроль над темой. Эмоционально-настраивающая (отвлечение внимания от цели вопроса)

	den letzten Stunden vor dem Spiel und jedoch fragte ich natürlich auch OK...		
--	--	--	--

Таблица 4а Фрагмент речевой интеракции пресс-конференции сборной Германии после матча

Время	Вопрос	Ответ	Цель коммуникативного хода	Тактика
24:45 – 25:19	Was bedeutet dieser WM-Fehlstart für Sie und Ihr Team?	Ja, in der Tat ist es <i>natürlich klar, enttäuschend</i> , dass man erste Spiel verloren hat. <i>Das ist für uns eine absolut ungewohnte Situation</i> , weil in vielen Turnieren davor haben wir das erste Spiel auch immer gewonnen. Aber das ist eine Situation, die wir jetzt eben auch annehmen müssen klar. Es gibt Widerstände, das weiß man und jetzt muss man die Lehren daraus ziehen und im nächsten Spiele das besser machen.	Стремление снять напряжение. Установление общих пресуппозиций.	Эмоционально-настраивающая (отвлечение внимания от цели вопроса). Оправдание.
29:46 – 30:36	Sie hatten nach den Testspielen gegen Österreich und Saudi-Arabien gesagt, dass einige Spieler körperlich nicht so gut drauf waren. Den Eindruck vermittelten einige Spieler nicht. Was sagen Sie zur Verfassung?	In der ersten Halbzeit war ehrlich so dass wir klar, so den Eindruck irgendwie gemacht haben, dass wir jetzt nicht so dynamisch sind, wie wir es normalerweise von unserem Spiele auch kennen. In der zweiten Halbzeit hatte ich jetzt nicht das Gefühl, dass wir kräftemäßig irgendwie abgebaut haben. Wir haben schon auch Druck gemacht an der Einstellung am Willen, jetzt dieses Spiel	Самопрезентация Повышение имиджевой характеристики.	Установление общего фона. Оправдание.

		wieder zu drehen, hat es sicherlich nicht gelegen. Und der zweiten Halbzeit wir haben schon auch alles dann auch versucht.		
39:14 – 39:59	Deutschland hat erstmals ein WM-Spiel gegen Mexiko verloren. Und es war die erste Niederlage einer europäischen Mannschaft beim Turnier hier in Russland. Ist es eine Überraschung, dass das ausgerechnet dem Weltmeister passiert?	Ja, es ist immer irgendwann Mal, das erste Mal, der wir heute natürlich nicht gut gespielt. Wir haben nicht unseres Spiel heute auf dem Platz so gezeigt, es ist normalerweise können. Jetzt ist das passiert. Klar, in dem Turnier gibt es solche Widerstände. Ja, die muss man annehmen. Darüber müssen wir reden und dann wir werden deswegen nicht auseinanderfallen. Und wir werden jetzt nicht etwas völlig anderes tun. An unserer Linie halten wir schon fest. Wir sind natürlich einige Korrekturen anbringen. Und dann geht es weiter. Es gibt jetzt keinen Grund, die wieder völlig auseinanderzufallen, weil man ein Spiel verloren hat. In der Vorrunde gibt es drei Spiele. Wir haben alle Möglichkeiten, das zu korrigieren.	Объективная самооценка с целью улучшения имиджевой характеристики Стремление снять напряжение.	Контроль над темой. Эмоционально-настраивающая. Оправдание.

Таблица 5. Речевой фрагмент пресс-конференции сборной России перед матчем

Время	Вопрос	Ответ	Коммуникативная цель	Тактика
02:43 – 03:09	Какой футбол мы увидим завтра?	Ну, понятно, что разглагольствовать я сейчас не буду	Уклонение от вопроса. Констатация	Блокирующий контакт. Контроль над

	распространяться, что мы будем делать. Завтра, ну понятно, что мы если прошедший матч играли с испанцами, сейчас у нас хорваты, это совершенно другая команда. Уровень игроков и класс команды один и тот же, но играют они чуть по-другому, поэтому естественно и нам надо какие-то нюансы учитывать. Сегодня у нас будет еще теория, в которой мы еще какие-то вещи обговорим, чтобы завтра быть во всеоружии.	позиции.	темой.
--	--	----------	--------

Таблица 5а Фрагмент речевой интеракции пресс-конференции сборной России после матча

Время	Вопрос	Ответ	Коммуникативная цель	Тактика
0:56 – 3:24	Можно ли сказать, что сборная России прыгнула выше головы, или это ее объективный уровень, и на следующих турнирах мы можем ожидать таких же результатов и такой же игры? Второй вопрос, остаетесь ли Вы во главе сборной?	Добрый вечер. Еще раз повторю вопрос, просто я пока не в себе. Ну не могу сказать, прыгнули мы выше головы или нет. Мы готовились к турниру, мы максимально изучили детали, еще раз повторяю, Мы проанализировали многие вещи, и вы сами видели, что ту работу, которая команда провела — дала результат. Ну а чувствуем мы себя наверно, как солдаты, которые были призваны в армию. Не знаю, знают ли иностранцы слово «дембель» или нет. Вот сегодня мы вышли в «дембель», но честно говоря, хотелось бы	Объективная самооценка с целью улучшения имиджевой характеристики Использование сравнительных оборотов, социокультурно обусловленной лексики: «солдат», «Дембель» - опытный солдат старшего периода	Защита

		еще дальше послужить и повоевать.		
10:26 – 11:46	Что посоветуете ребятишкам, которые только сейчас хотят прийти в секцию футбола, что им нужно сделать, чтобы добиться таких же результатов?	Вы <i>Ну, чтобы первый вопрос, как маме ответу.</i> Ну, здесь такое дело, что в футбол сильно никто не играет. Наверно, первый шаг он должен сделать с Вами, чтобы Вы привели его в секцию. А все остальное он должен делать сам. Если он захочет играть в футбол, он будет продолжать, потому что часто в футбол приводят насильно. А надо, чтобы сердцем футболист играл. А сердцем будет он играть, если любит, то, что делает и есть определенный талант.	Установка на кооперацию. Метафора « <i>сердцем будет он играть</i> » и <i>сравнительный оборот</i> « <i>как маме ответу</i> » - прагматические маркеры аргументации	Оценка ситуации.
13:32 – 14:40	How do you consider that Russia leaves this World Cup?	Ну, ключевое здесь слово « <i>уходят</i> ». <i>Понятно, с гордо поднятой головой, лучшие уходить. Но так как у нас никаких шансов нету больше за этот кубок побороться, вот это нас, конечно, расстраивает.</i> А то, что мы себя проявили — ну это делает честь футболистам, болельщикам, которые нас поддерживали, ну и всей стране. Потому что, надо сказать, что организация была не просто на высоком, а на высочайшем уровне. Спасибо всем, кто нас поддерживал. И наша задача — не довольствоваться тем, что есть, а стараться	Саморефлексия, Интерпретация коммуникативного события с оценочным компонентом	Оценка ситуации

	делать следующие шаги. Как нам это надо сделать, надо реально подумать. И двигаться. Спасибо. Thank you very much, auf Wiedersehen.	
--	---	--

В речи K1 присутствует такое понятие как «дембель», которое является лексической единицей, содержащей лингвокультурный и национально-культурный концепт, и вследствие этого является отражением определенной национальной языковой культуры. Метафора «*А сердцем будет он играть*» отображает отношение тренера сборной России по футболу к своей профессии.

Таким образом, можно сделать вывод, примененные обоими коммуникантами (K1, K2): коммуниктивных ход речевого взаимодействия и событийный аспект обуславливают мену их коммуникативных ролей и применение речевых стратегий и тактик. Эта мена имеет цель реализовать собственное коммуникативное намерение. K1 и K2 имеют общую коммуникативную цель: максимально объективно и беспристрастно дать оценку игрокам своих сборных и игры в целом, используя тактики: **контроль над темой, эмоционально-настраивающая, самозащита, самопрезентация.**

Однако, стратегии K1 и K2 различаются: K1 выбирает в большинстве случаев тактики: «Установление общего фона», «Незавершенный ответ», «Упрек» (пресс-конференция после матча). В силу национально-культурной специфики K1 (С. Черчесов) отвечает на вопросы более эмоционально, используя яркие эпитеты и метафоры, речевые способы выражения саморефлексии.

Следует отметить, что в ходе речевой интеракции K2 выбирает тактики: «Оправдание», «Уклонение от контакта», «Установка на кооперацию». Особый интерес представляют тактики ответов на провокационные вопросы. Мена коммуникативных ролей осуществляется в большинстве случаев по взятию репликового шага: «мена коммуникативных ролей после паузы».

Успешную мену коммуникативных ролей обеспечивают следующие виды тактик: «Контроль над темой», «Блокирующий контакт», «Установка на кооперацию», «Незавершенный ответ». У K1 и K2 прослеживается тесная связь между выбором тактики и взятием репликового шага.

Исходя из данных анализа речевого материала пресс-конференции, можно сделать вывод, что успешность коммуникативного хода индивида и выбранной тактики определяется как лингвистическими факторами речевого общения: определенный набор речевых стратегий и тактик; речевой опыт говорящих, способы выражения эмоционального и оценочного модуса в речевой интеракции, а также экстралингвистическими факторами: в данном случае — условие речевой интеракции в прямом эфире, детерминирующий коммуникативную ситуацию, как более стрессовую; психотип коммуникантов, наличие интеркультурной составляющей в речевом репертуаре собеседников.

Литература

1. БЛАКАР, Р. М. 1987. Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирические исследования языка и его использования в социальном контексте). In: *Язык и моделирование социального взаимодействия*. Москва: Прогресс. 464 с.

2. БОГДАНОВ, В. В. 1990. *Речевое общение. Прагматический и семантический аспекты*. Москва: Прогресс. 109 с.
3. ВИНОКУР, Т. Г. 1993. *Говорящий и слушающий*. Москва: Наука. 179 с.
4. ЗАРЕЦКАЯ, Е. Н. *Риторика. Теория и практика речевой коммуникации*. Москва: Дело. 475 с.
5. ИССЕРС, О. С. 2003. *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*. Москва: УРСС. 284 с.
6. КАРАСИК, В. И. 2000. О типах дискурса. In: *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр.* Под ред. В. И. Карасика, Г. Г. Слышкина. Волгоград: Перемена. 12 с.
7. КАШКИН В. Б. 2000. *Введение в теорию коммуникации: Учеб. пособие*. Воронеж: Изд-во ВГТУ. 175 с.
8. МАКАРОВ, М. Л. 2003. *Основы теории дискурса*. Москва: ИТДГК. 280 с.
9. МОРОЗКИНА, Т. В. 2015. *Когнитивно-прагматический аспект рефлексивного дискурса*. Москва, Ульяновск: ФГБОУ ВПО «УлГПУ им. И.Н. Ульянова». 214 с.
10. ОСТИН, Дж. 1986. Слово как действие. In: *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. Москва: Наука, с. 22 – 130.
11. РОМАНОВ, А. А. 1988. *Системный анализ регулятивных средств диалогического общения*. Москва: Наука.
12. ЯКОБСОН, Р. О. 1985. *Избранные труды*. Москва: Наука. 455 с.
13. BALLMER, T. T., BRENNENSTUHL, W. 1981. *Speech Act Classification: A Study in the Lexical Analysis of English Speech Activity Verbs*. Berlin.
14. EDMONDSON, W. 1981. *Spoken Discourse: A Model for Analysis*. London.
15. HENNE, H., REHBOCK, H. 1982. *Einführung in die Gesprächsanalyse*. 2., verb. u. erw. Aufl. Berlin, New York.
16. TITSCHER, S., MEYER, M., WODAK, R., VETTER, E. 2000. *Methods of Text and Discourse Analysis*. SAGE Publications Ltd; First edition.

Интернет-ресурсы

Россия:

Pre-conference (<https://www.youtube.com/watch?v=uV65c7NLbm0>)

Post-conference (<https://www.youtube.com/watch?v=pvB3kZfkAHA>)

Германия:

Pre-conference (<https://www.youtube.com/watch?v=GEuJx3jb2R4>)

Post-conference (<https://www.youtube.com/watch?v=HPKDS-A7si8>)

Kontakt:

Tatiana V. Morozkina, PhD.

Associate Professor of German-romanian Department

Ulyanovsk State Pedagogical University

Ulyanovsk

Email: tatyana_morozkin@mail.ru

Ekaterina S. Semenova
Student of German-romanian Department
Ulyanovsk State Pedagogical University
Ulyanovsk
Email: katya1sema@gmail.com

LA DYNAMIQUE LEXICALE DU FRANÇAIS DE SPÉCIALITÉ

LEXICAL DYNAMICS OF PROFESSIONAL FRENCH

IVETA RIZEKOVÁ

Abstract

The paper deals with the dynamic processes in professional vocabulary. It aims to identify, based on examples selected from economic papers, those processes and methods of creating terminology in the area of entrepreneurial and business communication that are the most productive from a synchronic perspective. The author first studies the extralinguistic factors causing the necessity of creating terminological neologisms in the sphere of economy. Further, she specifies the individual methods of expanding and modifying the economic vocabulary from both internal and external sources. Finally, she summarises and evaluates the impact of lexical changes in professional language on the overall dynamics in language.

Keywords: dynamics, economic term, professional vocabulary, language borrowing, contraction.

Résumé

Le présent article porte sur la problématique des tendances dynamiques au sein du lexique français spécialisé. En s'appuyant sur des exemples concrets de la presse économique, l'auteur de l'article vise à identifier tels procédés et tels moyens de créer des termes professionnels, liés au domaine des affaires et de la communication commerciale, qui sont les plus productifs du point de vue synchrone. Dans un premier temps, elle examine des facteurs extralinguistiques qui provoquent le processus de formation des néologismes dans la sphère économique. Par la suite, elle décrit les différentes façons d'élargir et de modifier le vocabulaire économique, et cela à partir des sources internes ainsi qu'externes. Enfin, elle tente à résumer et à évaluer l'impact des changements lexicaux de la langue professionnelle sur la dynamique globale de la langue.

Mots-clés: dynamique, terme économique, vocabulaire professionnel, emprunt linguistique, abréviation.

Introduction

L'évolution d'une langue est sous la dépendance de l'évolution des besoins communicatifs du groupe qui l'emploie. Il est évident que cette évolution est en rapport direct avec l'évolution intellectuelle, sociale et économique de la société. Le lexique est le sous-système de langue qui est le plus marqué par l'ouverture et le dynamisme. Il s'agit de l'ouverture à la pénétration de nouvelles unités qui élargissent et enrichissent la base lexicale existante. De surcroît, ces changements dynamiques, de nature quantitative ou qualitative, entraînent le processus d'adaptation et d'intégration de nouveaux éléments dans le système lexical de la langue respective. En d'autres termes, ces mots nouveaux entrent en relations réciproques et tissent ainsi de nouvelles structures, au niveau de formation des mots, au niveau de synonymie, d'antonymie et d'autres.

Le lexique de spécialité est le sous-système linguistique qui recourt à la terminologie afin d'éviter l'ambiguïté de la communication dans un domaine particulier. Le terme est un élément définissable du système lexical, pour cela nous pourrions croire qu'il est invariable (Džuganová, 2002, s. 3). Cependant, des termes et des locutions terminologiques ne doivent pas être perçus comme éléments fermes, invariables, étant donné qu'ils sont soumis aux changements causés par le développement scientifique et technique et par la mondialisation.

Le présent article s'attache donc à étudier des unités lexicales françaises qui désignent des réalités nouvelles ou des notions déjà établies dans le discours économique. Plus précisément, il se propose de révéler, à la base du corpus constitué à partir des textes économiques actuels¹, les procédés lexicaux les plus productifs pour créer des termes se référant aux notions de gestion, de commerce, d'entreprise, de finances etc. Il vise à offrir un aperçu de différents moyens d'enrichissement terminologique et de transformations sémantiques au sein du vocabulaire économique, et à évaluer leur impact sur la dynamique de la langue en tant que telle.

Procédés de formation des termes

L'inventaire lexical du français s'enrichit aujourd'hui comme dans le passé. Les mots surgissent et disparaissent toujours. Cet enrichissement est réalisé d'une part, des ressources propres (*par ex. la monnaie*), d'autre part, grâce aux langues étrangères (*par ex. le week-end*). Il est incroyable que « *près de la moitié du lexique français général, évalué à 60 000 mots, a été renouvelé depuis un demi-siècle !* » (Feltin, 2015, p. 19).

A l'heure actuelle, l'aménagement linguistique dépasse largement la simple création de mots et de termes. « *Il suppose une approche écologique à la langue comme élément essentiel de la société humaine et il comporte une multitude de facteurs sociolinguistiques. L'aménagement linguistique englobe un éventail de méthodes et d'approches, y compris la terminologie et la lexicographie, la gestion de la terminologie, la traduction et la gestion de la traduction et, de plus en plus, les approches par corpus (extraction de termes, analyse de corpus dans le but de repérer les néologismes créés dans les communautés discursives, etc.)* (Infoterm, 2005, p. 7).

Certes, le vocabulaire économique s'est développé considérablement au cours du dernier siècle. La langue économique est la plus dynamique et la plus créative, parce qu'elle utilise des moyens d'expression appartenant au style scientifique (terminologie), mais également au style journalistique, voire littéraire (phraséologie, métaphores) ou encore familier (argot, jeux de mots, anglicismes) (Spišiaková, 2018, p. 43). Le développement de la consommation, le progrès dans le monde de travail et celui de l'entreprise, y compris l'accroissement de la complexité des relations humaines, tout cela a pour conséquence la génération de nouvelles désignations correspondant aux nouveaux objets concrets (*le smartphone*) ou noms abstraits (*l'action*), nouvelles professions (*le recruteur*), fonctions (*le commissaire*), activités (*le coaching*), ou encore aux nouveaux modes de communication (*le courriel*).

En ce qui concerne les procédés se déroulant au sein du lexique français, c'est « la dérivation » qui reste le procédé fort productif pour former des termes à partir des unités déjà existantes. En ce sens, il s'agit notamment de la substantivation (formation à partir d'un verbe), car la plupart des termes appartiennent à cette catégorie de mots. Les substantifs suivants servent d'exemples de la formation:

- des mots dérivés d'un préfixe (*l'invalidité, la macroéconomie, le recouvrement*)
- des mots dérivés d'un suffixe:
 - tion (distribuer – *la distribution*, contribuer – *la contribution*);
 - ation (coter – *la cotation*, consommer – *la consommation*);
 - aison (livrer – *la livraison*);
 - eur (employer – *l'employeur*, travailler – *le travailleur*);
 - ement (lancer – *le lancement*, prélever – *le prélèvement*);
 - iment (blanchir – *le blanchiment*, assortir – *assortiment*, modifié: investir – *investissement*);
 - ance (assurer – *l'assurance*, modifié: croître – *la croissance*);
 - age (démarrer – *le démarrage*, modifié: bloquer – *le blocage*, marchander – *marchandage*);
 - e/-ie (siéger – *le siège*, garantir – *la garantie*);
 - ée/-é (durer – *la durée*, modifié: indemniser – *l'indemnité*);
 - ite/-ité (faillir – *la faillite*, liquider – *la liquidité*);

- ure (procéder – *la procédure*, modifié: couvrir – *la couverture*);
- à l'aide de la « formation parasynthétique » (la place – *l'emplacement*, la bourse – *le déboursement*, pauvre – *l'appauvrissement*);
- à l'aide de la « troncation » (le bureau fiscal – *le fisc*, débiter – *le débit*).

Tandis que la « dérivation propre » allonge ordinairement le mot primitif, la « dérivation régressive » le raccourcit toujours (accorder – *l'accord*, coûter – *le coût*, apporter – *l'apport*). Dans le vocabulaire du français des affaires, on observe souvent l'apparition des substantifs, des adjectifs, des verbes qui ont été formés par « la conversion », c'est-à-dire la transposition de leur classe grammaticale dans une autre (*le président*, *l'associé*, *la conduite*, *le revenu*, *la personne*, *l'employé*, *le particulier*, *le négociant*, *le pouvoir*). Parfois, un seul objet, une seule entité ou activité sont désignés par une expression composée de deux ou plusieurs substantifs, adjectifs, verbes ou adverbes (*le panneau-réclame*, *le porte-folio* ou *le portfolio*, *le savoir-faire*, *la micro-économie*, *le bouleversement*, *la plus-value*, *le bien-être*, *les pourparlers*). Néanmoins, en langue française, la composition n'est pas le procédé aussi productif que la dérivation. De plus, plusieurs néologismes sont formés par les « mots-valises », cela veut dire par la fusion d'au moins deux mots existant dans la langue de telle sorte qu'un de ces mots au moins y apparaisse tronqué. A titre d'exemple, *le Brexit* formé de *Britain* et *exit* ou *l'informatique* formé de *information* et *automatique*. Les mots-valises peuvent fournir une solution alternative aux emprunts à l'anglais. Ainsi, la fusion des mots *clavier* et *bavardage* a donné naissance au mot-valise *clavardage* (en anglais *chat*, *chatting*). Le mot-valise *courriel* a été créé par la fusion des mots *courrier* et *électronique* (Contant, 2018). Le *franglais* est un autre exemple du mot-valise formé de deux mots – *le français* et *l'anglais*. Ce mot a acquis une certaine notoriété et est devenu l'indicateur d'un phénomène sociolinguistique plus vaste et interprété de différentes manières de la part des locuteurs francophones.

Tendances à internationaliser la terminologie

Les emprunts aux langues étrangères témoignent des relations que les locuteurs du français ont entretenues avec les autres peuples au cours de leur histoire, notamment pendant les guerres, la colonisation et les activités commerciales. La terminologie française est actuellement sous une grande influence de l'internationalisation². À part des emprunts des termes ayant la base gréco-latine, c'est l'adoption des termes anglais³ qui prédomine au cours des dernières décennies. En effet, un grand nombre de termes anglais ont été internationalisés et utilisés dans plusieurs langues. La langue française, qui, à son tour, a servi aux autres langues de source d'emprunts, a fourni aussi de nombreux mots internationaux (*l'avance*, *l'avant-garde*, *l'attaché*, *le cliché*, *le communiqué*, *le rapport*, *au-pair*) employés fréquemment dans les médias.

Bien que les terminologies riches en termes internationaux permettent de faciliter la communication au sein de la coopération internationale et multiculturelle, elles créent, en même temps, de l'espace pour un litige entre les moyens lexicaux propres et étrangers. La majorité des linguistes s'accordent à dire qu'il existe différents niveaux d'intégration des emprunts linguistiques dans la langue. Cécile Planchon distingue:

- les « occasionnalismes » – des mots étrangers employés à l'occasion, pour exprimer une nuance, une singularité ou toute autre particularité;
- les « xénismes ou pérégrinismes » – des mots sentis comme étrangers, qui sont généralement issus de la langue savante et des langues spécialisées;
- les « emprunts à proprement dit » – des mots tout à fait naturalisés dans la langue emprunteuse (Planchon, 2019, p. 58 – 59).

Tandis que les « occasionnalismes » n'ont pas vocation à entrer dans la langue de façon permanente et sont généralement mis en italique ou entre guillemets, les « xénismes » perdent leur statut une fois qu'ils intègrent le langage courant (ibidem). Contrairement aux xénismes, chez les « emprunts à proprement dit » les signifiants sont intégrés avec leur signifié, c'est-à-dire que l'on emprunte le terme et la réalité qu'il représente. Il s'agit donc d'un emprunt total (*un call*,

un deal, un feedback, un manager, une newsletter). Le degré d'adaptation peut varier d'un mot à l'autre. Il existe pourtant des tendances typologiques ayant des traits similaires. Il est nécessaire de prendre en compte ces analogies pour pouvoir les appliquer à d'autres emprunts qui apparaissent constamment dans les langues (Keresty, 2019, p. 24).

Dans la communication professionnelle des économistes actuelle, comme c'est aussi le cas dans la communication quotidienne, des anglicismes vont augmentant. En France, cette invasion de l'anglais avait pour conséquence la naissance du « franglais » (*la compétition, l'extension, l'opportunité*), langue française fortement anglicisée dans l'expression écrite et orale, et en particulier dans le monde de l'entreprise. Dans ce monde, il existe une culture au sein de laquelle prévalent des codes comportementaux et communicationnels bien spécifiques. Or cette culture propre au monde des affaires est très fortement influencée par la langue anglaise. « *Acteurs d'une dynamique lexicale qui se renouvelle constamment, les anglicismes sont entrés dans une nouvelle période de contacts linguistique dans les années 1990, avec l'essor sans précédent de l'anglais, singulièrement porté par le Web* » (Vocabulaire francophone des affaires, 2018).

Tandis que certains linguistes veulent tout franciser, d'autres revendiquent le fait qu'ils existent déjà dans la langue française des termes susceptibles de remplacer des anglicismes. La réaction au franglais a entraîné le développement d'initiatives qui ont favorisé la création néologique du XXe siècle. Par ailleurs, le rejet du franglais en France est un phénomène relativement paradoxal: « *Premièrement parce qu'en dehors des quelques mots anglicisés du vocabulaire de l'entreprise, le niveau d'anglais des Français est connu pour être plutôt bas. Ensuite parce que selon une étude, 30 % environ du vocabulaire anglais aurait une origine française* » (Chauvot, 2016). Enfin, la sphère politique s'est emparée de ce sujet avec la loi Toubon de 1994 visant à assurer la primauté de l'usage de termes francophones traditionnels face aux anglicismes (Chauvot, 2016).

Dans tous les cas, nous pouvons consentir à l'idée que l'attention mise à « la parole » contribue également à l'évolution de « la langue » qui est toujours dynamique et ouverte aux nouveautés terminologiques insérées dans la tradition lexicale française. « *Le regard attentif de l'aménagement lexical assure la continuité de cette vitalité néologique, dans tous les domaines spécialisés et de la vie commune, qui contribuent à l'évolution d'une langue et de sa culture internationale* » (Zanola, 2008, p. 95).

Face à la question de l'adéquation et la non-adéquation des emprunts de la langue anglaise, les spécialistes soulignent l'importance de l'utilité. D'abord, l'emprunt d'un terme est fonctionnel, s'il n'existe pas de dénomination pour la notion donnée dans la langue d'accueil. Dans ce cas-là, J. M. Chadelat parle de la valeur d'usage, c'est-à-dire que le mot étranger comble une lacune (Chadelat, 1996). Ensuite, c'est la valeur linguistique, la valeur oppositive saussurienne, et la valeur stylistique, si le nouveau mot contribue à la variabilité expressive du langage (ibidem).

Nous avons observé les différences dans l'adaptation sur les exemples suivants. Les termes anglais *leader* (parfois lié à un substantif: *entreprise leader, banque leader*) et *leadership* sont en usage en France, comme d'ailleurs l'anglicisme *Internet* (provenant de l'abréviation *interconnected networks*) et sa forme abrégée *le net* qui ont été aussi bien assimilés, malgré l'existence du synonyme français *la toile*. Mais dans d'autres cas, plusieurs équivalents peuvent être en usage (*building* – *l'immeuble*, *staff* – *le personnel*, *broker* – *le courtier*, *know-how* – *le savoir-faire*). Les emprunts y paraissent redondants. C'est pareil pour le terme anglais *cash*⁴, lié aux verbes *payer* ou *régler*, que plusieurs synonymes français sont d'usage courant (*payer/régler au comptant, en espèces, en argent liquide*). Enfin, dans certains cas, les deux termes, ceux en français et en anglais, coexistent (*le sponsoring* et *le parrainage*).

Certains termes, comme par exemple *le publipostage, la co-entreprise, la mercatique*, ont été introduits à la langue française récemment afin de proposer un équivalent aux termes anglais. Ainsi, *publipostage* (introduit en 1973 et recommandé officiellement par la Délégation générale à la Langue Française) est construit à partir de *publicité* et de *postage* pour remplacer l'anglicisme

mailing. Le mot a été élaboré artificiellement selon l'opération désignée, à savoir, la *prospection publicitaire par voie postale* (Mangiante, 2002, p. 11). Par contre, le terme **mercatique** doit sa construction au latin *mercatus* (*marché*), malgré son apparition tardive en 1974, et non, à l'origine, pour remplacer le terme anglais **marketing** désignant une branche du marketing – l'étude des aspects théoriques de la vente. Son suffixe *-ique* fait référence à la technique, sur le modèle d'*informatique*. Le terme *mercatique* est recommandé pour remplacer celui de **marketing**. **Les organisations internationales emploient déjà leur équivalent – la commercialisation, proposé par l'Académie française. Et dans le sens plus restreint, il est proposé d'utiliser d'autres traductions françaises: la stratégie commerciale ou les techniques commerciales** (Définition de marketing).

À côté des emprunts des termes, on observe la tendance d'adopter la motivation du mot étranger (*memory* – le *mémoire*, *network* – le *réseau*, *supermarket* – le *supermarché*) et par suite de le calquer. La motivation y est appliquée de façon élargie, à savoir « *le mot emprunté ne compte plus comme tel, dès qu'il est étudié au sein du système; il n'existe que par sa relation et son opposition avec les mots qui lui sont associés.* » (Lerat, 1988, p. 483). Le terme s'incorpore dans le système des termes et s'adapte aux règles de la langue littéraire, tout en gardant la motivation. Dans le vocabulaire des finances, par exemple l'origine du terme *budget*, qui désigne l'état annuel des recettes et des dépenses publiques, appartient à l'ancien français. D'après Jean Maillet (Cinq mots, 2016), ce mot doit bien son appellation aux conditions dans lesquelles il était tenu. En effet, la *bougette* était un petit sac de cuir dans lequel le trésorier mettait de l'argent. Ce dernier suspendu à la selle du cheval, bougeait alors au rythme de l'animal.

Une des tendances dynamisantes actuelles, celle à croiser, hybrider des textes, des discours, des éléments de langue, trouve son reflet également au niveau lexical. « *L'hybride lexical est un type néologique spécifique qui unit les traits de dérivé et d'emprunt* » (Kortas, 2009, p. 66). Parmi les hybrides, formés par affixation, les plus productifs ont la structure préfixale (*l'ultra-rapidité*, *la superpuissance*, *l'anti-campagne*, *l'hyperactivité*). Parmi les formants non classiques le suffixe anglais *-ing* accolé à des bases françaises est très fréquent. Certains termes sont considérés comme plus rattachés au milieu économique (*le holding*, *le marketing*, *le leasing*, *le merchandising*, *le factoring*), d'autres se relèvent également dans des activités différentes (*le meeting*, *le timing*, *le planning*, *le brainstorming*).

On recense dans les dictionnaires français actuels plus de 2500 mots empruntés à la langue anglaise. Mais cette liste pourrait considérablement s'allonger par les lexiques spécialisés (Jean, 2019). L'anglais est devenu la langue véhiculaire des communications internationales, tant sur le plan commercial que culturel, scientifique, technologique et diplomatique, et cela grâce au développement de nouvelles technologies ainsi que la domination anglo-américaine dans les sciences.

Nous pouvons enfin adhérer à l'opinion de Lionel Jean (Jean, 2019) que tous les emprunts ne sont pas nécessaires. Le critère de leur utilité n'est pas pourtant facile à appliquer. Il faut évaluer l'usage et la fréquence de ces termes nouveaux. Le recours aux emprunts peut être une source d'enrichissement, ainsi qu'un moyen d'établissement des rapports culturels entre les peuples de pays différents. C'est pourquoi leur présence dans le vocabulaire de chaque langue est utile et leur rôle en tant que moyen de communication est considérable. En effet, la formation de termes par les emprunts pourrait être désignée comme l'un des procédés d'internationalisation des terminologies.

Tendances à économiser la terminologie

Dans sa dynamique intérieure, la langue est continuellement modifiée et constamment évoluée. Le dynamisme de la langue se manifeste par la tendance à économiser l'effort et, par suite, à raccourcir des locutions trop longues. Quoique la tendance d'abrégier soit manifestée dès les origines mêmes du français, ce n'est que dès la fin du XIXe siècle qu'elle a considérablement

étendu son action (Goosse, Grévisse, 2011, p. 104). Il existe plusieurs modalités d'abrégier un mot ou un groupe de mots, dont les plus courantes sont la siglaison et l'acronymie.

Les sigles servent à nommer: sociétés (*EDF – l'Électricité de France*), institutions, organisations (*l'OCDE – l'Organisation de coopération et de développement économiques*), alliances militaires (*l'OTAN – l'Organisation du traité de l'Atlantique nord*), ainsi que positions de travail (*le DRH – le directeur des ressources humaines*), titres (*M. le préfet. MM. les conseillers*), des notions économiques (*TTC – toutes taxes comprises; le SMIC – le Salaire minimum interprofessionnel de croissance; le PIB – le produit intérieur brut*). Dans le jargon professionnel ou le langage familier, deux formes de troncation, soit l'apocope (*le proprio – le propriétaire*), soit l'aphérèse (*le car – l'autocar*) sont en usage. Il est évident que les modes d'abréviation mentionnés sont appliqués plus particulièrement dans la sphère économique professionnelle, mais aussi dans la communication administrative et familière.

La lexicalisation des sigles s'affirme dans la dérivation par l'adjonction de suffixes. Devenant une base de dérivation suffixale, le sigle fonctionne comme un nom, sujet à transformations (Percebois, 2001, p. 641). La transformation adjectivale est la plus fréquente (*smicard, cégétiste, onusien, internaute*).

L'analyse comparée de l'anglais et le français permet de constater « *qu'un sigle français n'est pas nécessairement rendu par un sigle anglais et inversement. La préférence du locuteur peut aller à l'emploi du développement pour des raisons de facilité ou difficulté de prononciation du sigle, ou pour la recherche de précision et d'insistance sur une composante particulière non évidente dans le sigle* » (idem, p. 642). Par ailleurs, un sigle peut être remplacé par un autre sigle lorsque les caractéristiques du référent sont modifiées. Nous citons à titre d'exemple *la CEE – la Communauté économique européenne* qui avait été remplacée par *l'UE – l'Union Européenne* ou encore *le GATT* remplacé par *le WTO*. Mais alors que le sigle *GATT (General Agreement on Tariffs and Trade)*, signifiant l'accord général sur les tarifs douaniers et le commerce, n'avait pas été traduit en français, *WTO (World Trade Organization)* a donné en français *l'OMC (l'Organisation Mondiale du Commerce)*. En fait, il s'agit de deux entités différentes, parce que le *GATT* était un accord tandis que l'*OMC* est une institution (Percebois, 2001, p. 637).

Au-delà de trois lettres, les sigles épelés ont parfois quelque difficulté liée au problème de prononciation et de mémorisation. En revanche, les acronymes se retiennent facilement (*Le Medef – le Mouvement des entreprises de France, l'INSEE – l'Institut national de la statistique et des études économiques, l'AFNOR – l'Association Française de Normalisation*).

Modifications des termes

Les termes peuvent être de simples mots ou de termes complexes possédant des caractéristiques morphosyntaxiques et morphosémantiques précises. Leur formation dépend du rôle fonctionnel des désignations dans la communication spécialisée. L'interaction entre les langues spécialisées et la langue commune est très dynamique, ce qui veut dire qu'il y a un mouvement constant de matériel lexical dans les deux directions.

« *La terminologisation propose une réappropriation des lexiques généraux et usuels, à travers les mécanismes de métaphorisation, de métonymisation, de lexicalisation de termes syntagmes à partir des vocables terminogènes* » (Lipou, 2005, p. 93). Des mots communs deviennent des termes ou en font partie (*l'intérêt – le taux d'intérêt, le tempérament – l'achat à tempérament, l'ordre – le billet à ordre, le réseau – le réseau de commerce, le bien – les biens de consommation, l'affaire – les affaires*). Ces mots courants apportent une acception nouvelle à une unité déjà constituée, ils deviennent les « néologismes de sens » (Bastuji, 1974). Leur signification peut être spécifiée de manière plus détaillée. Il s'agit de :

- « l'expansion » ou la multiverbisation (*décider – prendre la décision, payer – effectuer le paiement, acheter – faire les achats*);
- « la réduction » ou l'univerbisation (*le téléphone portable – le portable, l'Union européenne – l'Union*) ou encore l'abréviation (*taxe à la valeur ajoutée – la TVA*);

- « la métaphore » ou l'analogie (*la chambre de commerce, le blanchiment de l'argent, le taux flottant, le flux de trésorerie*);
- « métonymie » (*Bercy⁴, les gilets jaunes, la discrimination de la femme*) etc.

Le procédé opposé à celui mentionné ci-dessus, soit la détermination, a pour conséquence que les termes spécialisés pénètrent, par l'usage de la communauté linguistique plus large, dans la langue générale et deviennent ainsi bien connus (*le crédit, la carte bleue, la dette, la taxe, la distribution, les frais, l'action*). Parfois, on peut étendre le sens de certains mots pour qu'ils désignent de nouvelles réalités (*le parti vert* – favorable à la protection de l'environnement).

Conclusion

Chaque unité lexicale est à la fois l'unité du système de langue et l'unité de discours. Du point de vue linguistique, il s'avère que les nouvelles expressions liées au français spécialisé en économie sont formées au préalable par la dérivation ou la composition. De plus, les néologismes empruntés aux langues étrangères, avant tout à la langue anglaise, représentent également une partie significative du vocabulaire économique. Parmi les autres procédés productifs de former des termes de ce genre appartiennent: l'abréviation et la siglaison des unités lexicales, le changement de catégorie grammaticale et le changement de sens. Nous pouvons donc constater que la terminologie économique française accroît constamment son inventaire. À côté de cette augmentation quantitative, il est à rappeler un progrès qualitatif, et cela en termes de l'aménagement terminologique réalisé sciemment et systématiquement en fonction des exigences de la communication spécialisée. C'est dans ce sens que nous voyons une dynamique lexicale du français de spécialité.

En même temps, il importe de prendre en considération le point de vue pragmatique, c'est-à-dire voir le vocabulaire des affaires en corrélation avec les caractéristiques discursives des textes qui appartiennent au monde de la communication économique. Dans cette perspective, le lexique représente le réel, mais aussi des limites du réel. Le vocabulaire économique reflète l'aspect matériel et mental des agents de ce milieu spécifique, à savoir processus, structures, activités, relations réciproques etc. L'« économie de langue » qui souligne, à l'heure actuelle, l'application du principe du moindre effort et de la rapidité, en est preuve. Nous sommes quotidiennement accablés de courriels, textos, sigles, abréviations qui visent à raccourcir au maximum les messages pour que nous puissions réagir le plus vite possible. Cette économie suggère l'existence d'une dynamique du langage cherchant à limiter le coût de nos communications, mais tout en assurant notre intercompréhension. Par ailleurs, le discours économique ne se borne pas uniquement à la réalité telle qu'elle est, puisqu'il projette en même temps, de nouvelles perspectives et prévoit d'autres changements éventuels.

Compte tenu toutes les réflexions ci-dessus, nous consentons à l'idée que l'évolution du lexique économique est un phénomène incontournable. En effet, les termes et les concepts auxquels ils renvoient, ainsi que la matière lexicale de nature non terminologique, sont nécessaires pour diverses activités. Outre le domaine de la recherche en sciences économiques, il s'agit de la sphère de la communication professionnelle, y compris la traduction qui en est dépendante. La sphère de la communication non professionnelle, donc laïque, au sein du public plus large, a également sa part dans les processus dynamiques au niveau du lexique. Et non en dernier lieu, il est à signaler que la terminologie économique fait partie intégrante importante des programmes d'études des langues, particulièrement des langues appliquées et des langues sur objectifs spécifiques.

Notes

¹ Le corpus, au nombre de 150 substantifs liés aux sciences économiques, a été créé à partir des articles parus dans la presse économique française actuelle (en 2019 – 2020): les « Echos », le « Figaro », les « Alternatives économiques ».

- ² Le dictionnaire « Le Robert » (en version électronique de 2010) compte 60 000 mots, dont environ 11 800 d'origine étrangère pour plus de 90 langues (excepté le latin). Le français possède donc des emprunts lexicaux dans une proportion de 19,7 % dans l'ensemble du dictionnaire. L'anglais y représente environ 2 500 mots, soit 22 % de la totalité des emprunts (Jean, 2019).
- ³ Plusieurs mots de « vieux » emprunts à la langue anglaise (*le week-end, le caddie, l'éditorial, le hall, le club*) ne sont aujourd'hui plus perçus en tant que mots anglais. Jusqu'au XXe siècle, les mots anglais empruntés par le français ne s'étaient jamais imposés massivement. Pendant neuf siècles, les rapports entre l'anglais et le français ont été « intimes », alors que les échanges entre les deux langues ont été déséquilibrés. « *En effet, entre le XIe et le XVIIIe siècle, le français a transmis à l'anglais des milliers de mots au point où l'on peut affirmer qu'environ 60 % du vocabulaire anglais est d'origine française ou franco-latine. Toutefois, le processus s'est inversé dès le milieu du XVIIIe siècle, alors que bon nombre de mots anglais s'implantaient dans la langue française. Ensuite, depuis le milieu du XXe siècle, la tendance s'est considérablement accélérée à partir, cette fois-ci, des États-Unis d'Amérique* » (Jean, 2019).
- ⁴ Il est fréquent en France, de dire régler cash. D'après le livre « *100 anglicismes à ne plus jamais utiliser!* » de Jean Mailliet, « *il n'y a rien de plus français que le cash. Issu des mots «caisse», «caissette», «capsule», eux-mêmes nés du latin capsa, l'anglicisme est en réalité à l'origine apparu en France aux environs du XVIe siècle dans le sens d'argent et monnaie. Ce n'est qu'une fois passé en Angleterre et revenu à l'aube du XXe siècle que le cash a pris l'aspect anglais qu'on lui connaît aujourd'hui* (Cinq mots).
- ⁵ Bercy à Paris est le siège du ministère de l'Économie et des Finances en France.

Références bibliographiques et sitographiques

- BASTUJI, J. 1974. *Aspects de la néologie sémantique*. In: *Langages*, 8e année, n°36, 1974. La néologie lexicale. pp. 6 – 19. [En ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.persee.fr/doc/lgge_0458-726x_1974_num_8_36_2270>
- CHADELAT, J. M. 1996. Pour une sociolinguistique de l'emprunt lexical: l'exemple des emprunts français en anglais. In: *Les Cahiers de l'APLIUT*; volume XV, num. 4. [En ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.persee.fr/doc/apliu_0248-9430_1996_num_15_4_985>
- CHAUVOT, P. 2016. *Le franglais: la nouvelle langue officielle de l'entreprise française?* [En ligne] Disponible à l'adresse: <<https://www.communicaid.fr/blog/langues/franglais-gagne-terrain-entreprise/>>
- Cinq mots que les Anglais ont volés aux Français*. 2018. [En ligne] Disponible à l'adresse: <<https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/expressions-francaises/2018/08/22/37003-20180822ARTFIG00019-cinq-mots-que-les-anglais-ont-voles-aux-francais.php>>
- CONTANT, Ch. 2018. *La création de nouveaux mots*. [En ligne] Disponible à l'adresse: <<https://bescherelle.ca/la-creation-de-nouveaux-mots/>>
- Définition de marketing. Remarque 1. [En ligne] Disponible à l'adresse: <<https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition-marketing/>>
- DŽUGANOVÁ, B. 2002. *Terminológia ako vedná disciplína*. [on line] Dostupné: <<http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2002/3/ks2002-3.pdf>>.
- FELTIN, P. M. 2015. *La grande aventure du français*. Paris: Express.
- GREVISSE, M., GOOSSE, A. 2011. *Le Bon usage*. 15e édition. De Boeck Duculot.
- JEAN, L. 2019. *Les emprunts et la langue française. Le phénomène des échanges linguistiques*. [En ligne] Disponible à l'adresse:

<http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/HIST_FR_s92_Emprunts.htm>

KERESTY, J. 2019. K niektorým aspektom asimilácie prevzatých slov v súčasnej ruštine. In: *Lingua et vita*. VIII/1, S. 18 – 25. ISSN 1338-6743.

KORTAS, J. 2009. Les hybrides lexicaux en français contemporain : délimitation du concept. [En ligne] In: *META*. Volume 54, Numéro 3, septembre 2009, p. 533 – 550. Disponible à l'adresse: <<https://id.erudit.org/iderudit/038313ar>>

LERAT, P. 1988. Les internationalismes dans les langues romanes. In: *Cahiers d'Études Hispaniques Médiévales*. Vol. 7. pp. 483 – 491. [En ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.persee.fr/doc/cehm_0180-9997_1988_sup_7_1_2145>

LIPOU, A. 2005. La fonctionnalisation terminologique en contexte de mutations socio-historiques. In: *De la mesure dans les termes*. Lyon: Presse universitaire de Lyon.

MANGIANTE, J. M. 2002. Place et rôle du lexique spécialisé dans les discours de français commercial et économique. In: *Recherche et pratiques pédagogiques en langues de spécialité*. [En ligne] Vol. XXI, N° 4. Disponible à l'adresse: <<http://journals.openedition.org/apliut/4109>>

PLANCHON, C. 2019. Avec ou sans équivalent: le poids de la définition dans une analyse lexicométrique des anglicismes. Université Sorbonne Paris Cité; Université d'Ottawa. [En ligne] Disponible à l'adresse: <<https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-02166970>>

PERCEBOIS, J. 2001. Fonctions et vie des sigles et acronymes en contextes de langues anglaise et française de spécialité. In: *Meta*, 46 (4), pp. 627 – 645. [En ligne] Disponible à l'adresse: <<https://id.erudit.org/iderudit/003821ar>>

Principes directeurs sur les politiques en matière de terminologie. Élaboration et mise en œuvre des politiques en matière de terminologie dans les communautés linguistiques. 2005. Préparé par Infoterm. Paris: UNESCO. [En ligne] Disponible à l'adresse: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000140765_fre>

SPIŠIAKOVÁ, M. 2018. Súčasný španielsky ekonomický jazyk. In: *Lingua et vita*, VII/1. S. 42-54.

Vocabulaire francophone des affaires. 2018. En partenariat avec le réseau des Organismes francophones de politique et d'aménagement linguistiques. [En ligne] ISBN France version électronique: 978-2-11-139377-6. Disponible à l'adresse: <https://www.oqlf.gouv.qc.ca/ressources/bibliotheque/dictionnaires/index_lexvoc.html>

ZANOLA, M. 2008. Les anglicismes et le français du XXIe siècle: La fin du franglais? In: *Synergie Italie*. Milan, N. 8, pp. 87 – 96. [En ligne] Disponible à l'adresse: <<http://hdl.handle.net/10807/13626>>

Sources de la presse économique

Les Echos. Disponible à l'adresse: <<https://www.lesechos.fr/economie-france>>

Le Figaro. Disponible à l'adresse: <<https://www.lefigaro.fr/economie>>

Alternatives économiques. Disponible à l'adresse: <<https://www.alternatives-economiques.fr/thematiques/economie>>

Kontakt:

PhDr. Iveta Rizeková, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra románskych a slovanských jazykov, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

Email: iveta.rizekova@euba.sk

METAFORA VOJNY V JAZYKU POLITIKY**WAR METAPHOR IN THE LANGUAGE OF POLITICS***RADOSLAV ŠTEFANČÍK***Abstrakt**

Cieľom článku je vysvetliť, ako sa používa metafora vojny a vojenského slovníka v jazyku politiky. Primárne sa analýza zaoberá používaním metafory vojny, ale zároveň predpokladá, že v politike sa používa aj množstvo výrazov spojených s vojnou. Analýza vychádza z hypotézy, že metafora vojny sa používa v kritických momentoch, vo vyhrotených situáciách alebo na zdôraznenie dôležitosti prijatých opatrení. Metafora vojna je rovnako neodmysliteľnou súčasťou politickej komunikácie počas volebnej kampane. Osobitná pozornosť je venovaná politickej komunikácii pravicových extrémistov. Pri tejto ideovej skupine sa totiž predpokladá vyššia miera využívania terminológie pôvodom z vojenského slovníka. Metafory totiž môžu u recipientov vyvolať rôzne druhy emócií, pritom emócia strachu je jednou zo základných emócií, ktorú pravicoví extrémisti používajú na mobilizáciu svojich voličov.

Kľúčové slová: metafora, vojna, politika, jazyk, Slovensko, politické strany, komunikácia.

Abstract

The aim of this article is to explain how the metaphor of war and military vocabulary are used in the language of politics. The analysis primarily deals with the use of war metaphor, but also assumes that a lot of war-related terms are used in politics. The analysis is based on the hypothesis that the metaphor of war is used in escalated situations or to emphasize the importance of policy measures. War metaphor is also an essential part of political communication during the election campaign. Special attention is paid to the political communication of the far right. We assume that the representatives of this ideological group use military terminology much more than democratic politicians. Metaphors can induce different kinds of emotions in the population, while the emotion of fear is one of the fundamental emotions that right-wing extremists use to mobilize their voters.

Keywords: metaphor, war, politics, language, Slovakia, political parties, communication.

Úvod

„Sme vo vojne s koronavírusom“. Takto, prípadne podobne začínal ne jeden titulok v denníkoch a časopisoch naprieč nielen celou Európou, ale prakticky celým svetom v prvých mesiacoch roku 2020. Denníky prinášali vyjadrenia rôznych odborníkov z oblasti medicíny, chémie, infektológie, technických odborov a samozrejme aj politických reprezentantov na jeden a ten istý problém – globálnu pandémiu spôsobenú koronavírusom. Ne jeden aktér tohto procesu, vrátane tých politických, bez ohľadu na krajinu pôvodu, označil opatrenia na riešenie svetovej pandémie výrazom *vojna*. A práve metafora vojny, resp. metafory spojené s vojnou, prípadne s armádou, budú objektom môjho ďalšieho uvažovania.

Politika je pokračovanie vojny s inými prostriedkami, nechal sa svojho času počuť francúzsky filozof Michel Foucault (1999), keď upravil význam oveľa známejšieho výroku Carla von Clausewitza. Tento pruský generál vnímal vojnu ako „pokračovanie politiky, len inými prostriedkami“ (Clausewitz, 2003, s. 27). Bez ohľadu na to, kto sa viac približuje k pravde, tak generál, ako aj filozof naznačili, že medzi vojnou a politikou existuje určité prepojenie. A jedno z nich nájdeme aj v oblasti jazyka a komunikácie. Pretože práve v zobrazení politiky je možné nájsť množstvo rôznych vyjadrení a obrazov pochádzajúcich pôvodne z vojenského slovníka.

V politickej komunikácii sa odjakživa objavovali rôzne metafory. Známym sa v kontexte výskumu metafor stal výrok Seta Thomsona, podľa ktorého „politika bez metafor je ako ryba bez vody. Ryba potrebuje vodu, aby bola rybou. A ľudia potrebujú metafory, aby mohli robiť politiku a o nej uvažovať“ (Thomson, 1996, s. 185).

Metafora vojny je prirodzenou súčasťou vyjadrovania politikov nielen naprieč krajinami, ale rovnako časovými obdobiami. Či už išlo o obdobie bývalých storočí, alebo súčasnosť, politika u niektorých politikov asociovala a stále asociuje kontext vojny. Či išlo o otvorený vojenský konflikt s použitím konvenčných zbraní, prípadne napätie medzi štátmi alebo blokmi štátov, ale bez otvorenej vojenskej konfrontácie, ako napríklad počas studenej vojny, prípadne v kontexte obchodnej vojny, alebo v súčasnosti tzv. hybridnej vojny, alebo keď išlo o opatrenia vo vojne proti terorizmu, politici a novinári informujúci o politických udalostiach sa výrazu vojna neubránili. Naopak stal sa bežným a častým vyjadrovacím prostriedkom. Podľa Michaela Karlberga a Leslie Buella (2005) sa medzi rokmi 1981 až 2000 v novinách *Time Magazine* až v 17 percentách článkov objavila metafora vojny. Aj Nina Cingerová s Irinou Dulebovou (2019, s. 192) odkazujú na rôzne výskumy ruských lingvistov, podľa ktorých je POLITICKÝ ŽIVOT JE VOJNA jedným z najčastejších metaforických modelov používaných v ruskom politickom a mediálnom diskurze. Napriek tomuto faktu nebola politická metafora ešte na začiatku osemdesiatych rokov 20. storočia dôvodom na jej hlbšie skúmanie (Pörksen, 2000).

Je na mieste sa opýtať, prečo sa v období mieru nachádza v jazyku politiky stále toľko pojmov pôvodom z vojenského slovníka. Podľa Rainera Küstera (1978) by jeden z dôvodov mohla byť povinná vojenská služba. Táto téza však možno platila pred viac ako 40 rokmi, kedy sa v komunikácii absolventov povinnej vojenskej služby pravidelne objavovali výrazy z vojenského žargónu. Ale povinná vojenská služba je na Slovensku a od roku 2011 aj v Nemecku minulosťou a vojenský slovník je v bežnom i politickom jazyku stále prítomný. Dôvodom by teda skôr mohlo byť neustále mediálne sprostredkovanie vojny. Hoci v Európe žijeme v mieri, v iných svetových regiónoch sme vďaka mediálnemu spravodajstvu neustále svedkami vojenských konfliktov, ktoré niekedy médiá dokážu vysielat' doslova v priamom prenose. Ľudia narodení v prvej polovici 20. storočia majú priamu skúsenosť s vojnou, prípadne ak už nežijú, spomienky priamych aktérov vojny sú reprodukovanie ústnym podaním v rodinách ich potomkov. O vojnách sa mladí ľudia dozvedia na hodinách dejepisu, literatúry, ale s vojnou prichádzajú do kontaktu napríklad aj prostredníctvom videohier (Flusberg, Matlock, Thibodeau, 2018), prípadne americkej filmovej produkcie (napr. *Hviezdne vojny*). Pri hľadaní odpovede na nastolenú otázku určite nemožné vylúčiť tézu, že v našom kultúrnom prostredí sme si zvykli používať vojenský slovník na znázornenie politického obsahu, pretože tak ako vojna, aj politika bola spočiatku privilegiom len vládcov a privilegovaných spoločenských vrstiev, a až po rozšírení volebného práva sa politika stala súčasťou života aj pôvodne ovládaných.

Cieľom tohto textu je tak predstaviť používanie metafory vojny, prípadne vojenského slovníka v kontexte súčasného jazyka slovenskej politickej elity. Nepôjde teda len o samotný výraz vojna, ale terminológiu, ktorá pochádza práve z vojenského prostredia. Predpokladám, že tieto výrazy sa do popredia dostávajú buď v kritických momentoch, ako je napríklad v období prijímania opatrení proti vírusovej pandémie, kedy niektoré politické rozhodnutia môžu narušat' doterajšie pohodlie obyvateľstva, rovnako na zdôraznenie dôležitosti prijatých opatrení, prípadne sa politické aktivity nachádzajú pod väčším drobnohľadom verejnosti, ako napríklad počas volebnej kampane. Okrem uvedených prípadov sa výrazy konotujúce vojnou budú v politickom slovníku vyskytovať najmä u tých aktérov, ktorých politika vykazuje vyššiu mieru verbálnej agresie. Konkrétne pôjde o predstaviteľov politického extrémizmu, bez ohľadu na to, či ide o extrémizmus ľavicový alebo pravicový.

Moje uvažovanie bude vychádzať z obsahovej analýzy primárnych prameňov, v prvom rade verejných vyhlásení politikov, ktoré sú zachytené buď v mediálnych výstupoch, prípadne v záznamoch parlamentnej digitálnej knižnice, ktorá v podobe stenozáznamov archivuje všetky politické vyjadrenia vyslovené na pôde Národnej rady Slovenskej republiky.

Metafora vojny v teoretickej perspektíve

„Politické metafory slúžia ako prostriedok na redukciu politických a ideologických argumentov na jednoduché vzorce a interpretáciu udalostí a vývoja vo forme polárnych alternatív. Metafory vytvárajú odkazy na skúsenosti a týmto spôsobom umožňujú konkrétne asociácie“ (Pörksen, 2000, s. 170). Metafory pomáhajú pochopiť abstraktný svet politiky názornejšími príkladmi každodenného života. Podľa Iriny Dulebovej (2010, s. 66) má „metafora v politickom diskurze bohatý pragmatický potenciál, t. j. schopnosť ovplyvňovať recipienta a nastoľovať určitý typ rozhodnutia a politického správania“. Využívanie metafor v politickej komunikácii je súčasťou diskurzívnej stratégie, ktorá je vysoko ideologická, historicky a kognitívne ukotvená a zosilnená prostredníctvom mediácie. Metafory sú jazykovými prostriedkami s otvoreným alebo skrytým významom, ktoré používajú politickí a mediálni aktéri ako diskurzívnu prax s presným strategickým cieľom (Cammaerts, 2012).

Aby sme pochopili, prečo sa v jazyku politiky používa metafora vojny častejšie než v iných sférach spoločenskej komunikácie, opriem sa o teoretické uvažovanie dvoch amerických lingvistov, resp. filozofov Georga Lakoffa a Marka Johnsona. V známom diele *Metafory*, ktorými žijeme (z anglického *Metaphors we live by*) z roku 1980 (v českom preklade vyšlo v roku 2002) predstavujú autori svoju kognitívnu teóriu metafory. Obaja vnímajú metafory ako prostriedky, ktoré slúžia na pochopenie jednej skúsenosti cez skúsenosť inú. Metafora je pre nich pojmová metafora, resp. metaforický pojem (metaphorical concept). Metaforu vnímajú ako kognitívny fenomén. Lakoff a Johnson nepovažujú metaforu len za jazykový jav, bez ktorého sa väčšina ľudí dokáže zaobiť, ale naopak metafora je súčasťou života každého jednotlivca, jeho myslenia a konania (Lakoff, Johnson, 2002, s. 15). Len prostredníctvom metaforického myslenia je možné vytvárať a chápať jazykové výrazy, ktoré možno interpretovať metaforicky. Tieto pojmové metafory sú však viazané na určitú kultúru, takže pochopiť ich je možné len cez pochopenie danej kultúry. Sú výrazom abstrahovania zážitkov a skúseností, ktoré ľudia získavajú v rámci procesu jazykovej socializácie. Konvenčné metaforické pojmy generujú konvenčné výrazy v jazyku. Konvenčné myslenie umožňuje vytvárať jazykové konvencie (Kallioikoski, 1996).

Na názorné predstavenie svojho uvažovania ako prvý príklad Lakoff a Johnson uvádzajú práve príklad s pojmovou metaforou vojny, ktorá sa spája s pojmom *argumentovanie* (v zmysle diskusie, debaty, slovného sporu).

ARGUMENTOVANIE JE VOJNA

Vaše tvrdenia sú *neobhájiteľné*.

Napadol každé slabé miesto mojej argumentácie.

Jeho kritika *mierila do čierneho*.

Rozbil som jeho argumenty.

Nikdy som nad ním v diskusii *nezvíťazil*.

Nesúhlasíte? Ok, tak *strielajte!*

Ak budete používať túto *stratégiu*, úplne vás to *zničí*.

Odstrelil všetky moje argumenty.

Lakoff s Johnsonom znázornili, že v tomto prípade nejde len o argumentovanie – diskusiu v kontexte vojny. Tie isté výrazy používame aj v diskusiiach na úplne iné témy. V diskusii nám totiž ide, aby sme obhájili svoje pozície. Aj v diskusii tak môžeme zvíťaziť alebo prehrať, na oponenta nazeráme ako na súpera, hľadáme slabé miesta v súperovej argumentácii a práve tieto sa účastníci diskusie snažia využiť vo svoj prospech. S jediným cieľom. Zvíťaziť. Štruktúru argumentovania/diskusie tak vytvárame podľa konceptu vedenia vojny (Lakoff, Johnson, 2002, s. 16). Výrazy spojené s vojnou však chápeme v podobnom kontexte len preto, lebo sme sa takto naučili vnímať metaforický vzorec ARGUMENTOVANIE JE VOJNA ako príslušníci určitej kultúry. Tento spôsob uvažovania tak zodpovedá európskemu zmyslu vnímať metafory v politickom jazyku v kontexte vojny (Kallioikoski, 1996). Napríklad v nemeckom jazyku je výraz

boj priamo zakomponovaný do výrazu *volebná kampaň* ako *Wahlkampf*. V tomto prípade ide o jednoznačný vojenský výraz, ktorý je pozorovateľný na prvý pohľad. Ako však uvádza slovenský etymológ Ľubor Králik, aj výraz *kampaň*, ktorý vo význame volebnej kampane popri slovenčine používajú aj iné jazyky (ang. political alebo election campaign, franc. campagne électorale, pl. kampania wyborcza, šp. *campaña* electoral, prípadne port. campanha eleitoral), má etymologický pôvod vo vojenskom slovníku. Francúzsky výraz *campagne* (odvodený z latinského campus – pole, rovina) znamenal totiž pôvodne rovinu, pole, na ktorom sa odohrávajú vojenské operácie, ťaženia, výpravy (Králik, 2015, s. 251).

V nemeckom jazyku sa lexéma *Kampf* objavuje aj v slove *súťaž*, prípadne *zápas* – *Wettkampf* v športovom kontexte, nájdeme ho však v kontexte politickom ako *politischer Wettkampf*. Práve v nemeckej publicistike je časté používanie športových metafor v politickom kontexte. Nemecký autor Gehr (2014) identifikuje športové metafory ako najviac zastúpené v nemeckej politickej publicistike. Veľmi obľúbené sú predovšetkým metafory spojené s futbalom, čo môže súvisieť s úspechmi nemeckej futbalovej reprezentácie v tomto športe. Futbal nie je v Nemecku len rozšíreným a obľúbeným športom, ale je považovaný za súčasť nemeckej identity a faktor s pozitívnym vplyvom na upevňovanie národnej hrdosti (König, 2010).

Okrem štrukturálneho rámca, ktorý poskytuje metafora vojny na komunikáciu a uvažovanie o abstraktných a komplexných javoch, sú zaujímavé emocionálnou valenciou, ktorú môžu sprostredkovať (Flusberg, Matlock, Thibodeau, 2018). Ak hovoríme o emóciách v kontexte používania metafor, práve metafora vojny môže vyvolávať pocit ohrozenia, strachu a paniky. Ako neskôr uvidíme, metaforu vojny a výrazy typické pre vojenský slovník používajú často pravicoví extrémisti, ktorí ich používajú na vyvolanie strachu pred určitým nepriateľom. Spravidla nepriateľa domáceho národa. Konštruovanie obrazu nepriateľa a vyvolávanie strachu pred ním je totiž jednou zo základných komunikačných stratégií pravicových extrémistov (Pörksen, 2000), vrátane tých slovenských.

Ako už bolo vyššie uvedené, metafory majú v politickom diskurze schopnosť ovplyvňovať recipienta a nasmerovať ho k určitému politickému uvažovaniu a konaniu (Dulebová, 2010), ktoré sa má v konečnom dôsledku odraziť v jeho voličskom správaní. Schopnosť metafor ovplyvňovať recipientov v ich politických názoroch podčiarkuje aj Linda Gieselová (2019). Podľa tejto nemeckej autorky je persúázia jednou zo základných komunikatívnych funkcií metafor. Okrem persúázie sú metafory v komunikácii predstaviteľov politickej elity obľúbeným prostriedkom na objasnenie abstraktných obsahov, ktoré sa ľahšie chápu, ak sa verejnosti vysvetlia v prenesenom význame (Giesel, 2019). Otázne samozrejme je, či politici majú záujem niečo vysvetľovať, alebo naopak ovplyvňovať, dokonca až manipulovať. Cieľom politikov je totiž v prvom rade presvedčiť voličov a tak ich mobilizovať vo voľbách. Aj z tohto dôvodu používajú rôzne typy metafor. Metafora má totiž schopnosť niesť so sebou nielen informáciu, ale zároveň aj hodnotiaci úsudok spojený s emóciou. Okrem persúázie je teda ďalšou komunikatívnou funkciou metafor aj evaluácia. Hodnotenie, resp. emócia, ktorú hodnotenie vyvolá, môže byť buď pozitívna alebo negatívna. Prostredníctvom metafor politici vyzdvihujú svoje vlastné zásluhy a naopak, hania výsledky politiky svojich oponentov. Ak líder opozície pomenuje vládu výrazom *zlepenec*, ako kedysi Robert Fico volal vládu Ivety Radičovej (2010–2012), je voličovi ponúknutá nielen informácia, že ide o koalíčnú vládu, ale zároveň negatívne hodnotenie v zmysle toho, že ide o koalíčnú vládu zloženú z viacerých ideologicky nesúrodých strán, ktorých hlavný integrujúci faktor má negatívnu vlastnosť. Metafory tak môžu slúžiť politikom ako emocionalizovaná forma komunikácie, pri ktorej dochádzajú relevantné argumenty.

Metafora môže v politickom diskurze vystupovať vo forme hyperboly. Politici radi preháňajú, a to najmä pri kritizovaní oponentov. Prípadne zdôrazňujú vlastné zásluhy viac, ako je ich skutočný spoločenský význam. Irina Dulebová ale zdôrazňuje, že „prebytok metafor vedie k tomu, že vecná analýza sa nahrádza emóciami a aktéri diskurzu vplývajú na recipienta nie silou

a fundovanosťou argumentov, ale žiarivosťou slov a výraznosťou obrazov, teda emočne, čo značne zjednodušuje jeho vnímanie sociálnej a politickej reality“ (Dulebová, 2010, s. 73).

Podľa Susanne Kirchhoffovej (2010) majú metafory používané kolektívne vo verejnom diskurze aj inú, než komunikatívnu funkciu. Metafory totiž prispievajú k formovaniu identity spoločnosti, resp. určitého jazykového spoločenstva. Vo verejných diskurzoch formujú vzorce spôsobu spoločenského uvažovania a môžu v rámci komunikačnej komunity prispieť ku kolektívnemu budovaniu reality vytvorením spoločného sveta skúseností (Kirchhoff, 2010).

Metafora vojny v slovenskom politickom diskurze

Metafory nie sú typické len pre poetický jazyk, naopak sú pevnou súčasťou nášho každodenného života. Metafory sú používané aj v prípade, „ak majú byť odkomunikované a pochopené abstraktné koncepty a komplexné situácie alebo procesy“ (Kirchhoff, 2010, s. 105).

Ak hovoríme o používaní výrazov, ktoré konotujú vojnu, je potrebné rozlišovať medzi dvomi situáciami (Gehr, 2014). Tou prvou je používanie vojenského slovníka v doslovnom význame. Súčasťou verejnej politiky je aj politika obranná, niektorí verejní činitelia sa pravidelne oboznamujú s problematikou bezpečnosti, schvaľujú legislatívne normy spojené s obranou, navyše prezident je najvyšším veliteľom ozbrojených síl. Je preto prirodzené, že termíny z vojenského slovníka sú pravidelnou súčasťou aj politického jazyka. Média zároveň prinášajú informácie o konfliktoch vo svete, kedy používajú vojenský slovník v doslovnom význame. Ak napíšem vetu *Islamský štát dobyl ďalšie územia* pôjde o používanie vojenského výrazu dobyť v doslovnom význame.

Kontext, v ktorom sa výraz vojna používa v doslovnom význame, preto vynechám z nasledujúcej analýzy a sústredím sa výlučne na druhý typ situácie, kedy je výraz vojna používaný v prenesenom význame ako metafora. Vo vete *Donald Trump dobyl Biely dom* tak bude mať lexéma *dobyť* iný význam, ako v prvom príklade.

Z predchádzajúcich výskumov metafor v publicistickom jazyku (Štefančík, 2017, Stradiotová, 2017) vyplýva, že metafora vojny je prítomná v politickom spravodajstve predovšetkým, keď ide o informácie alebo komentovanie volebnej kampane a výsledku volieb. Podobne ako v minulosti proti sebe stáli kráľovské vojská, dnes proti sebe stoja viacerí aktéri (politické strany, ale aj jednotlivci) a každý ide do tohto *súboja* preto, aby *zvíťazil* a zároveň tak *porazil* tých druhých. Ak v minulosti *dobyl víťaz* určité územie, dnes v rôznych druhoch volieb *dobýja* územie (republiku, región, obec) tým, že na ňom *zvíťazí* nad svojimi súpermi vo voľbách. Každá zo strán má vo volebnej kampani svoju vlastnú *stratégiu*, má svojich *veliteľov* (volebných lídrov), prípadne volebný *štáb* a prípadní budúci koalíční partneri vystupujú v pozícii *spojencov*. Ako *zbrane* vystupujú silné osobnostné vlastnosti kandidátov, ale aj niektoré iné okolnosti, napríklad stabilný a disciplinovaný elektorát.

Ak sa metafora vojny objavovala v inom než volebnom kontexte, spravidla išlo o určitú vyhranenú situáciu. Bezprostredne po systémovej zmene v roku 1989, kedy sa začalo debatovať o názve spoločného štátu Čechov a Slovákov, sa do popredia dostalo spojenie *pomlčková vojna*. Tento výraz mal vyjadriť vyhrotenú názorovú situáciu medzi dvomi táborami – federalistami a secesionistami. Zároveň ho možno označiť za prvý signál toho, že federácia Čechov a Slovákov bude fungovať len s problémami. Metafora vojny sa však v kontexte vzťahov medzi Slovákami a Čechmi nepoužívala nielen pri probléme budúceho názvu spoločného štátu:

- ü „Uvedol som to preto, lebo sa mi zdá, že **pomlčková vojna** zrejme pokračuje“ (J. Gašpar, NR SR, 1990).
- ü „Je to akt, ktorý ak by sme prijali a naň reagovali, znamená v podstate začatie **obchodnej vojny** medzi Čechmi a Slovákami, čo sme nikdy nechceli a nechceme ani teraz“ (V. Mečiar, NR SR, 1993).

Metafora vojny sa v politickom diskurze zvykne používať v kontexte úsilia na dosiahnutie dlhodobého cieľa:

- ü „Ak špinením súperov jednu malú bitku možno vyhráme, prehráme však vojnu o novu kvalitu nášho spoločenského napredovania, prehráme šancu prekročiť svoj tieň a šancu stať sa uznávaným, dôveryhodným štátom v strede Európy“ (M. Kováč, NR SR, 1994).

Vyhrotená situácia nemusí vzniknúť len medzi koalíciou a opozíciou, prípadne medzi koalíčnými partnermi, ako napríklad v nasledujúcom prípade:

- ü „V koalícii to vrie: Vojna pre otváranie obchodov po sviatkoch“ (Nový čas, 2020).

Pri tomto príklade metafory vojny je však dôležité podotknúť, že bol použitý v bulvárnom médiu. Jazyk bulvárnych médií je totiž iný, ako pri serióznom spravodajstve. Bulvárne médium sa snaží fascinovať, ohúriť, časté je používanie hyperbol a práve metafora vojny použitá v uvedenom príklade je použitá ako hyperbola zveličujúca situáciu vo vládnej koalícii. Tento príklad zároveň ukazuje, aké dôležité je rozlišovať medzi politickým diskurzom a mediálnym diskurzom. Hoci hranica medzi obomi kategóriami diskuru je skutočne tenká, pretože politický diskurz sa realizuje prostredníctvom médií (Cingerová, Dulebová, 2019), pri analýze jazyka politiky je dôležité si všimnúť, kto je producentom správy. Či konkrétny politik, kedy je informácia len sprostredkovaná, alebo je ním novinár.

Okrem konfliktov v rámci politického zápasu evidujeme používanie metafory vojny aj v rámci konfliktov medzi jednotlivými organizáciami, prípadne inštitúciami:

- ü „Je pre mňa prekvapujúce, že niektoré učiteľské skupiny stále vytvárajú vnútorné politické vojny“ (M. Kučera, NR SR, 1993).
- ü „Ministerstvo štyri roky viedlo vojnu so stavovskou organizáciou – Združením sudcov Slovenska“ (I. Šimko, NR SR, 1998).

Výraz vojna sa ako metafora používal aj vo vypätých situáciách medzi majoritnou väčšinou a maďarskou menšinou. Jednou z nich bol opäť v deväťdesiatych rokoch konflikt o budúcnosť vodného diela na Dunaji Gabčíkovo – Nagymáros.

- ü „Je nerozumné vyhlásiť sa na titulných stranách novín za víťaza vo vojne o Gabčíkovo. Nie som vôbec presvedčený, či v takýchto nezmyselných legislatívnych vojnách vôbec existujú víťazi, alebo len menej porazení“ (L. Kötölös, NR SR, 1997).

Skúmaná metafora je používaná aj na vyjadrenie kritiky vzťahov jednej časti politického spektra k niejakému štátu:

- ü „Čo viac môže Slovensko urobiť, aby ekonomická vojna proti Rusku v podobe sankcií konečne prestala?“ (Ľ. Blaha, NR SR, 2018).

Metafora vojny sa v politickom diskurze často objavuje v kontexte médií. Média majú buď viesť vojnu proti Slovensku, proti vláde, resp. stranám vládnej koalície, prípadne proti konkrétnym politikom.

- ü „Tu sa naozaj viedla mediálna vojna, ale mediálna vojna jednej velikej väčšiny masmediálnych prostriedkov proti určitému politickému zoskupeniu a proti určitým smerom v slovenskej politike“ (A. M. Húska, NR SR, 1995).

- ü „Proste na svete a na Slovensku sú mocné politické a mediálne sily, ktoré v tomto smere vedú mediálnu a politickú vojnu proti Slovensku. Alebo nevyvíjajú žiadne úsilie na obranu Slovenska“ (J. Glinský, NR SR 1997).
- ü „Začala sa mediálna vojna“ (M. Geišberg, Denník Sme, 2014).
- ü „To je už totálna mediálna vojna proti Slovenskému národu“ (Anton Grňo, okresný predseda ĽSNS v Bánovciach nad Bebravou, zdroj Benčík 2018).
- ü „Chcem povedať, že nám definitívne došla trpezlivosť. Spustili ste otvorenú vojnu voči Smeru-SD. Ona bola veľká, ale teraz je už otvorená, a my túto hodenú rukavicu dvíhame zo zeme“ (R. Fico, glob.sk, 2019).

V poslednej dobe sa začína čoraz častejšie používať výraz *hybridná vojna* alebo *informačná vojna*. Hybridnou vojnou sa myslí „akt násilia, uskutočňovaný s výrazne rozdielnymi prostriedkami alebo spôsobmi, s cieľom donútiť protivníka, aby sa podriadil našej vôli alebo, ako pokračovanie politiky výrazne rozdielnymi prostriedkami“ (Jurčák, Jurčík, 2016, s. 249). K hybridnej vojne má dochádzať najmä prostredníctvom informačných a kybernetických operácií. Na rozdiel od klasických vojen môžu byť hybridné vojny vedené aj nešťatnými organizáciami. Otázne samozrejme je, či je v tomto kontexte výraz vojna ešte stále metaforou, alebo ide o nový druh klasickej vojny, ktorá ale nie je vedená konvenčnými zbraňami.

Použitie metafory vojny nemusí byť vždy spojené s politickou konfrontáciou, politici túto metaforu vedia použiť aj v iných kontextoch, napríklad v spojitosti s potieraním organizovaného zločinu, ako v nasledujúcom príklade:

- ü „Strana demokratickej ľavice, ktorá chce v prípade, že sa dostane k moci, viesť totálnu vojnu proti organizovanému zločinu, kritizovala túto vládu predovšetkým za nedostatok politickej vôle dôsledne a nekompromisne bojovať s organizovaným zločinom“ (P. Weiss, NR SR, 1998).

Okrem substantívu *vojna* nájdeme v politickom jazyku ako súčasť metafory aj adjektív *vojnový*, ako napríklad v nasledujúcich prípadoch:

- ü „Nedajte sa oklamať niekoľkými nezodpovednými osobami, ktoré túžia zmeniť hranice Európy krvavým vojnovým kúpeľom“ (I. Hudec, NR SR, 1993).
- ü „Aj keď si nerozumieme v politických názoroch, preto sa nemusíme nenávidieť a nemusíme vykopávať vojnovú sekeru“ (J. Fekete, NR SR, 1998).

Metafora vojny v slovníku pravicových extrémistov

Autori vyššie uvedených výrokov sú vo väčšine prípadov politici z demokratického streda. Demokratickým stredom sa myslia ideové smery nachádzajúce sa medzi dvomi krajnými pólmi – ľavicovým a pravicovým. Od roku 2016 sa v slovenskom parlamente nachádzajú aj zástupcovia krajnej pravice, resp. pravicového extrémizmu. Vzhľadom na to, že za ich výroky sú trestne stíhané, prípadne už dokonca odsúdení viacerí členovia tejto strany, je určite zaujímavé sledovať, v akom kontexte dokážu používať metaforu vojny práve zástupcovia tejto ideovej skupiny. Výrazy konotujúce vojnu sa u tejto skupiny dajú predpokladať aj preto, že ešte pred niekoľkými rokmi začínali ako rôzne paramilitantné skupiny, prípadne sa na verejnosti prezentovali v rovnošatách výrazne sa podobajúcich rovnošatám nedemokratických organizácií z obdobia druhej svetovej vojny.

Z analýzy viacerých výrokov uverejnených na portáli politickej strany Ľudová strana Naše Slovensko vyplýva, že výrazy pochádzajúce z vojenského slovníka sú prirodzenou súčasťou komunikačných stratégií pravicových extrémistov. Tieto slovné spojenia vyvolávajú asociáciu vojny, ktorá je spojená s pocitom ohrozenia. Hrozba má pochádzať od domáceho, prípadne od vonkajšieho nepriateľa národa. Je dôležité podotknúť, že pravicoví extrémisti sa v rámci týchto

komunikačných stratégií štylizujú do roly záchrancov národa a majú ponúkať správne riešenie, ako sa proti nepriateľom brániť.

Výrazy z vojenského slovníka ako *boj, obrana, obranyschopnosť, útok, protiútok, armáda, domobrana, front, genocída, invázia, agresia, víťazstvo, zápas, veliteľ, vojna, vojak* alebo sloves ako *bojovať, okupovať, nasadiť, obsadiť, brániť, vzdorovať*, eventuálne *právo použiť zbraň, byť v prvej línii* sa v extrémistickom jazyku objavuje pravidelne v rámci komunikácie na tému medzinárodnej migrácie a islamu, ale aj, v kontexte tém spojených s autochtónnymi menšinami a opäť v dichotomickom vnímaní v zmysle „*brániť naše, národné, slovenské, kresťanské*“, „*vyhlásiť vojnu*“ a „*bojovať proti cudziemu*“ (Štefančík, Hvasta, 2019).

Metafora vojny je v komunikačných stratégiách pravicových extrémistov používaná často, pretože je vhodná na čierno-biele znázornenie reality a vytváranie jasných protikladov a výraznejších kontrastov (Pörksen, 2000). Práve na čierno-bielej logike je postavené uvažovanie aj slovenských pravicových extrémistov. Prostredníctvom metafory vojny sa dá jasnejšie znázorniť logika priateľ-nepriateľ a zdôrazniť pólové pozície, ktoré pravicoví extrémisti zastávajú. Pravicoví extrémisti neustále zdôrazňujú záujem bojovať proti niekomu (Židom, Rómom, liberálom, migrantom, moslimom, USA, NATO, Izraelu) a brániť niekoho, niečo (vlast', národ, Slovensko).

ü „*Ludová strana Naše Slovensko bude vždy bojovať za to, aby Slovensko neprijalo ani jedného jediného imigranta!*“ (ĽSNS, 2015).

ü „*Nezastavíte nás, nezastrašíte nás, neumľčíte nás! Boj za slovenský národ, boj za slovenský ľud dotiahneme do víťazného konca!*“ (ĽSNS, 2015).

ü „*Kotleba v prvej línii za všetkých občanov*“ (ĽSNS, 2016).

ü „*Členstvo v NATO z nás robí prvý terč pri konflikte s Ruskom*“ (ĽSNS 2016).

ü „*Obránime našu vlasť ...*“ (ĽSNS, 2017).

ü „*Slovensko ako pevnosť*“ (ĽSNS 2017).

ü „*Ideme do protiútok*“ (ĽSNS, 2018).

ü „*Imigranti obsadzujú Európu*“ (Stratená Európa, 2019).

Vo vojenskom slovníku slovenských pravicových extrémistov z ĽSNS sa dajú identifikovať dva aspekty. Prvý vypovedá o prepojení medzi pravicovým extrémizmom a nemeckým národným socializmom z prvej polovice 20. storočia. Výrazy z vojenského slovníka boli charakteristické práve pre nemecký národný socializmus (Müller, 1994; Pörksen, 2000). Tu je však vzhľadom na dobový kontext druhej svetovej vojny na mieste pochybnosť, či môžeme automaticky komparovať používanie metafory vojny súčasných pravicových extrémistov s používaním tejto metafory nemeckými nacistami. Ak by sme chceli hľadať paralelu medzi súčasným pravicovým extrémizmom a historickým nacizmom, je vhodnejšie sústrediť pozornosť na skúmanie iných metafor, a to najmä z oblasti zoológie. Pretože tak, ako nacisti (Pörksen, 2000), aj súčasní zástupcovia tejto ideovej skupiny používajú metafory z oblasti zoológie ako jazykové prostriedky na označenie svojich nepriateľov. Takýmto spoločným výrazom jazyka nacistov i pravicových extrémistov je metafora *parazit* (Štefančík, Hvasta, 2019). Podľa Pörksena (2000, s. 50) môže byť metafora parazit „opísaná tak ako persuzívny prostriedok (dehumanizácia nepriateľa ako príspevok k jeho diskreditácii), ako aj cieľ persuzie (nepriateľ má byť dehumanizovaný)“. V nacistickom jazyku k dehumanizácii dochádzalo práve prostredníctvom zvieracích metafor.

Druhý aspekt je, že prostredníctvom výrazov z vojenského slovníka pravicoví extrémisti budia u obyvateľov obavy a strach. Ľudia totiž zvyčajne majú záujem žiť v mierových podmienkach a akákoľvek asociácia spojená s vojnou môže vyvolávať emóciu strachu. Aby bol pocit strachu u obyvateľov ešte silnejší, poukazujú extrémisti priamo na nebezpečenstvo vojny (napríklad vojny západného sveta s Ruskom, v ktorej by sa automaticky – ako člen Severoatlantickej aliance – ocitlo aj Slovensko). A práve pravicoví extrémisti, ktorí na vojnu

nielen upozorňujú, sa vo svojich komunikačných stratégiách štylizujú do roly tých, ktorí nie sú len proti vojne, ale majú byť zároveň povolani (nemožno vylúčiť, že od vyššej moci nadprirodzeného pôvodu) zabrániť jej vypuknutiu.

Vojna sa u extrémistov asocuje nielen prostredníctvom metafory vojny, ale aj rôzne druhy neonacistických symbolov, ktoré slovenskí pravicoví extrémisti používajú v rôznej podobe a intenzite. Ako názorný prípad slúži používanie čísla 1488 na verejnom, údajne charitatívnom podujatí organizovaným LSNS. V jazyku neonacistov ide o symbol zložený z čísiel 14 a 88. Číslo 14 vyjadruje slová amerického neonacistu a rasistu Davida Edena Laneho „*We must secure the existence of our people and a future for white children*“ (Musíme zabezpečiť existenciu našich ľudí a budúcnosť pre naše biele deti) (Sullaway, 2017). Druhé číslo 88 je v nacistickej symbolike vyjadrením ôsmeho písmena abecedy H, resp. zdvojeného HH, ktoré vyjadruje nacistický pozdrav Heil Hitler. Kombinácia oboch čísiel vyjadruje vieru v nadvládu bielej rasy.

Záver

Na základe uvedeného je možné konštatovať, že metafora vojny, prípadne termíny patriace do vojenského slovníka používané ako metafory sú neodmysliteľnou súčasťou jazyka politiky. Prirovnanie politiky k vojne existuje vo viacerých európskych jazykoch. Buď je ako metafora použitý priamo výraz vojna, prípadne výrazy, ktoré sú bezprostredne spojené s vedením vojny (*boj, mobilizácia, zápas, útok, obrana, nasadiť, brániť, súper, vzdorovať* a pod.).

Metafora vojny je použitá v rôznych politických kontextoch. Pravidelne sa používa vo volebných kampaniach, prípadne v rôznych vyhradených situáciách. K nim spravidla dochádza medzi jednotlivými aktérmi, väčšinou medzi koalíčnymi a opozičnými politikmi alebo medzi inštitúciami. Z novodobej slovenskej politickej histórie vyplýva, že metafora vojny bola obľúbeným vyjadrovacím prostriedkom na vyjadrenie napätého vzťahu medzi slovenskou a českou časťou spoločnej federácie, prípadne medzi Slovenskou republikou a Maďarskom. V súčasnosti sa metafora vojny používa na vyjadrenie rôznych bezpečnostných hrozieb, ktoré nie sú síce klasickou „horúcou“ vojnou s použitím konvenčných zbraní, ale ide o konflikty, ktoré sú založené na využívaní technicko-informačných prostriedkov a technológií.

Osobitná pozornosť bola v texte venovaná metafore vojny v jazyku slovenských pravicových extrémistov. Jazyk pravicového extrémizmu je osobitný fenomén a zasluhuje si špeciálnu pozornosť. Vzhľadom na predchodcu súčasnej pravicovo-extrémistickej strany LSNS, ktorým bolo občianskej združenie Slovenská pospolitosť, ktorej predstavitelia sa na verejnosti prezentovali okrem iného fackovými pochodmi v uniformách pripomínajúce uniformy paramilitantnej organizácie Hlinkova garda, bolo možné predpokladať, že v komunikačných stratégiách tohto subjektu sa bude metafora vojny vyskytovať mimoriadne často. Tento predpoklad bol potvrdený analýzou primárnych dokumentov zverejnených na stránke tohto subjektu.

Pravicoví extrémisti zo Slovenska využívajú motív hrozby a nebezpečenstva. Touto komunikačnou stratégiou sledujú záujem navodiť pocit strachu. Strach je totiž považovaný za významný faktor motivujúci ľudí k určitému politickému správaniu. Pravicoví extrémisti zvyčajne legitimizujú proklamované politické ciele odkazmi na bezpečnostné požiadavky (Wodak, 2017). Každá kríza vytvára pocit ohrozenia a extrémisti dokážu s pocitom strachu pracovať, okrem iného aj používaním metafory vojny. Touto komunikačnou stratégiou sledujú nielen záujem pomôcť, keďže národ ako ústredná kategória politickej komunikácie extrémistov, je zvyčajne len pod fiktívnou hrozbou. Zámerom takejto komunikačnej stratégie je primárne presvedčiť recipienta, resp. voliča. Bez ohľadu na to, či využívané argumenty majú, resp. nemajú výpovednú hodnotu a dajú sa presvedčivo overiť.

Pravicoví extrémisti sa pravidelne štylizujú do roly tých, ktorí akékoľvek fiktívne, či reálne hrozby dokážu riešiť tým, že sa im postavia čelom. A tu sa dostávame opäť do oblasti vojenského slovníka. Kvôli záujmu postaviť sa na stranu národa je slovník pravicového extrémizmu plný výrazov s preneseným významom.

Dôležité je podotknúť, že dôvody častého používania metafory vojny v politickom diskurze je možné nájsť v kultúrnej a historickej pamäti európskych národov. Európska história je históriou vojenských konfliktov medzi štátmi, resp. kráľovskými rodmi. V období, kedy kráľovstvá viedli medzi sebou vojny, politika, ako ju poznáme dnes, ešte neexistovala. Dnešné kontúry naberala až rozšírením volebného práva v druhej polovici 19. storočia. A vzhľadom na to, že politika bola niekedy výsostným privilegiom kráľovských dvorov, teda tých dvorov, ktoré viedli medzi sebou vojny, prípadne uzatvárali spojenectvá, aby sa bránili vojenským útokom iných kráľovských dvorov, je pochopiteľné, že tento spôsob uvažovania ostal vo vnímaní politiky prítomný aj budovaní moderných štátov, národov a občianskych spoločností. Aj z tohto dôvodu je na mieste vrátiť sa na konci môjho uvažovania a zároveň súhlasiť s myšlienkou francúzskeho filozofa Michela Foucaulta, že politiku možno vnímať aj ako pokračovanie vojny, len inými prostriedkami. A ja len dodám, že jazyk je medzi týmito prostriedkami na čelnej pozícii.

Literatúra

- BENČÍK, J. 2016-2020. Blog Jána Benčíka. In: *Blog Denníka N*, Dostupné na internete <<https://dennikn.sk/blog/724871/kotleba-lsns-kazdy-prostriedok-dobry>> (18. 1. 2019).
- CAMMAERTS, B. 2012. The strategic use of metaphors by political and media elites: the 2007-11. Belgian constitutional crisis. In: *International journal of media & cultural politics*, roč. 8, č. 2/3, s. 229 – 249.
- CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I. 2019. *Jazyk a konflikt. My a tí druhí v ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- CLAUSEWITZ, C. von 2003. *Vom Kriege*. Ertstadt: Area. ISBN: 978-3-8999-6014-3.
- DULEBOVÁ, I. 2010. Svetová kríza a metofova v ruskom a slovenskom politickom diskurze. In: *Nová filologická revue*, roč. 2, č. 4, s. 66 – 75.
- FLUSBERG, S. J.; MATLOCK, T.; THIBODEAU, P. H. 2018. War metaphors in public discourse. In: *Metaphor and Symbol*, roč. 33, č. 1, s. 1 – 18.
- FOUCAULT, M. 1993. *In Verteidigung der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- GEHR, M. 2014. *Metaphern und Redewendungen im politischen Kommentar*. Wiesbaden: Springer Verlag.
- GIESEL, S. 2019. *NS-Vergleiche und NS-Metaphern: korpuslinguistische Perspektiven auf konzeptuelle, strukturelle und funktionale Charakteristika*. Berlin: De Gruyter.
- GLOB.SK. 2019. Robert Fico vyhlásil novinárom vojnu. Veľkú a otvorenú. In *glob.sk*, Dostupné na internete <<https://glob.zoznam.sk/robert-fico-vyhlasil-novinarom-vojnu-velku-a-otvorenu>> (6. 4. 2020).
- JURČÁK, V., JURČÁK, J. 2016. Hybridná vojna – nový fenomén? In: UŠIAK, J., KOLLÁR, D., MELKOVÁ, M. (Eds.) *Bezpečnostné fórum 2016*. Banská Bystrica: Belianum, s. 248 – 254.
- KALLIOKOSKI, J. 1996. Metaphern im politischen Diskurs. Beispiele aus einem Politischen Skandal aus dem Finnland der 80er Jahre. In: *Folia Scandinavica Posnanensia*, roč. 3, s. 201 – 211.
- KARLBERG, M.; BUELL, L. 2005. Deconstructing the “War of all against all”: The prevalence and implications of war metaphors and other adversarial news schema in TIME, Newsweek, and Maclean’s. In: *Journal of Peace and Conflict Studies*, roč. 12, č. 1, s. 22 – 39.
- KIRCHHOFF, S. 2010. *Krieg mit Metaphern. Mediendiskurse über 9/11 und den „War on Terror“*. Bielefeld: transcript Verlag.

KÖNIG, J. C. 2010. *Politische Kultur in den USA und Deutschland. Nationale Identität am Anfang des 21. Jahrhunderts*. Berlin: Logos Verlag.

KRÁLIK, Ľ. 2015. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA.

KÜSTER, R. 1978. *Militärmetaphorik im Zeitungskommentar. Darstellung und Dokumentation an Leitartikeln der Tageszeitungen „Die Welt“ und „Süddeutsche Zeitung“*. Göttingen: Kümmerle. LAKOFF, G.; JOHNSON, M. 2002. *Metafory, ktorými žijeme*. Brno: Host. Kotlebovci – ĽSNS 2016 – 2020. *Webový portál ĽSNS*. Dostupné na internete <<http://www.naseslovensko.net>> (23. 2. 2020).

MÜLLER, S. 1994. *Sprachwörterbücher im Nationalsozialismus: die ideologische Beeinflussung von Duden, Sprach-Brockhaus und anderen Nachschlagwerken während des „Dritten Reichs“*. Stuttgart: M. und P. Verlag für Wissenschaft und Forschung.

NOVÝ ČAS. 2020. V koalícii to vrie: Vojna pre otváranie obchodov po sviatkoch. In: *Nový čas*, 11. 4. 2010. Dostupné na internete <https://www.cas.sk/clanok/968541/v-koalicii-to-vrie-vojna-pre-otvaranie-obchodov-po-sviatkoch-kto-sa-postavil-matovicovi/?AT=wgt.hp_hp-najcitanejsie-24.c.x...B.> (12. 4. 2020).

NR SR 2020. *Spoločná Česko-Slovenská digitálna knižnica*. Dostupné na internete <<https://www.nrsr.sk/dl/>> (6. 4. 2020).

PÖRKSEN, B. 2000. *Die Konstruktion von Feinbildern. Zum Sprachgebrauch von neonazistischen Medien*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

SME.SK. *Archív*. Dostupné na internete <<https://www.sme.sk/>> (6. 4. 2020).

STRADIOTOVÁ, E. 2017. Metafora v publicistickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.). *Jazyk vo vyučovaní a vede : zborník vedeckých prác*. Trnava: SSRP, s. 134 – 143.

SULLAWAY, M. 2017. Hate Crime, Violent Extremism, Domestic Terrorism – Distinctions without Difference. In: DUNBAR, E., BLANCO, A., CRÉVECOEUR-MACPHAIL, D. A. (Eds.) *The Psychology of Hate Crimes as Domestic Terrorism. U.S. and Global Issues*. Santa Barbara: Praeger, s. 89 – 122.

ŠTEFANČÍK, R. 2017. Kontrastive Analyse der Phraseologismen und Metaphern: slowakisch – deutsch. In: LIŠKOVÁ, D., ŠTEFANČÍK, R. (eds.). *Macht der Sprache – Sprache der Macht: eine kontrastive mehrsprachige Analyse anhand von Korpus-texten der meinungsbildenden Tageszeitungen mit Fokus auf Phraseologie und Metaphernforschung*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 65 – 96.

THOMPSON, S. 1996. Politics without Metaphors is Like a Fish without Water. In: MIO, J. S., KATZ, A. N. (Eds) *Metaphor: Implications and Applications*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, s. 185 – 201.

WODAK, R. 2016. *Politik mit der Angst. Zur Wirkung rechtspopulistischer Diskurse*. Wien, Hamburg: Edition Konturen.

Tento článok je výstupom projektu KEGA č. 015EU-4/2019 Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika.

Kontakt:

Doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.
Ekonomická univerzita, Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra interkultúrnej komunikácie
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: radoslav.stefancik@euba.sk

MIESTO ČESKÉHO JAZYKA V JAZYKOVEJ PRÍPRAVE ZAHRANIČNÝCH ŠTUDENTOV NA SLOVENSKÝCH VYSOKÝCH ŠKOLÁCH

CZECH LANGUAGE IN LANGUAGE PREPARATION OF FOREIGN STUDENTS AT SLOVAK UNIVERSITIES

MARTINA ULIČNÁ

Abstrakt

Interkomprehenzia ako schopnosť pochopiť text v istom cudzom jazyku na základe rodného jazyka alebo na základe vedomostí z iného cudzieho jazyka nadobudnutých štúdiom sa na Slovensku často spomína v súvislosti s výučbou cudzích jazykov. Vzhľadom na typologickú a genetickú príbuznosť a intenzívne kontakty v blízkej i vzdialenejšej histórii je slovensko-česká jazyková blízkosť predpokladom úspešného pochopenia českého písaného i hovoreného textu cudzincami, ktorí študujú slovenčinu ako cudzí jazyk. V slovenskej jazykovej praxi sú intenzívne česko-slovenské jazykové kontakty dôvodom, prečo hovoríme o mieste interkomprehenzívneho kurzu češtiny v rámci výučby slovenčiny ako cudzieho jazyka.

Kľúčové slová: interkomprehenzia, slovenský jazyk pre cudzincov, český jazyk na Slovensku, slovensko-česká kontrastívna komparatistika.

Abstract

Intercomprehension as the ability to understand a text in a certain foreign language based on the native language or on the basis of knowledge of another foreign language acquired by the study is often mentioned in connection with the teaching of foreign languages in Slovakia. Given the typological proximity, genetic kinship and intensive contacts in near and far history, Slovak-Czech language proximity is a prerequisite for successful understanding of Czech written and spoken text by foreigners who study Slovak as a foreign language. In Slovak language practice, these Czech-Slovak intensive language contacts are the reason why we are talking about the place of an intercomprehensive Czech course in the teaching of Slovak as a foreign language.

Keywords: intercomprehension, Slovak language for foreigners, Czech language in Slovakia, Slovak-Czech contrastive comparative studies.

Úvod

Zásadnými trendmi v jazykovom vzdelávaní, ktoré výrazne ovplyvňujú kontext výučby jazykov a jej metodiku a zároveň naznačujú možnosti jej ďalšieho smerovania, sú v súčasnosti viacjazyčnosť a multikulturalizmus. Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky (ďalej len SERR) zámery a ciele tohto trendu charakterizuje nasledujúcim spôsobom: „*Viacjazyčný prístup [...] zdôrazňuje fakt, že individuálna jazyková skúsenosť jednotlivca v jeho kultúrnom kontexte sa rozširuje od jazyka, ktorý sa používa v rodine, smerom k jazyku, ktorý používa spoločnosť, a potom k jazykom iných národov (či sa ich učí v škole alebo na vysokej škole, alebo si ich osvojí bezprostredným kontaktom s jazykom), pričom učiaci sa rozumovo striktné nerozlišuje medzi týmito jazykmi a kultúrami, ale naopak, buduje si komunikačnú kompetenciu, ku ktorej prispievajú všetky poznatky a skúsenosti s jazykom a v ktorej jazyky sú vo vzájomnom vzťahu a navzájom na seba pôsobia*“ (SERR 2017, s. 8).

Základy položené uvedenými odporúčaniami SERR v jazykovom učení ďalej rozvíja metodika interkomprehenzie. „*Pri tejto metóde sa využíva práve príbuznosť mnohých lexikálnych, ale aj gramatických javov. Umožňuje a uľahčuje porozumenie daného textu jazyka, ktorý študent bežne neovláda, ale týmto spôsobom sa učí čo najrýchlejšie a najlepšie mu*

porozumieť“ (Chovancová, Mešková a kol. 2015, s. 5). V podobe, ako je interkomprehenzia definovaná a predstavená v publikácii Framework of Reference for Pluralistic Approaches to Languages and Cultures (ďalej len FRPAL) z r. 2012, je interkomprehenzívny prístup k učeniu jazykov v prvom rade zameraný na receptívne zručnosti. Dôležité v tejto súvislosti je, že interferencia vyplývajúca z genetickej príbuznosti jazykov, ktorú často považujeme za zásadný problém v jazykovom vzdelávaní, sa v metodike tohto prístupu nevníma negatívne. „Metódou interkomprehenzie medzi príbuznými jazykmi sa viacero jazykov jednej jazykovej skupiny študuje paralelne; sú to jazyky blízke rodnému jazyku učiaceho sa (alebo jazyku vzdelávania) alebo sú blízke už naučenému jazyku. Tento prístup sa systematicky zameriava na receptívne zručnosti, keďže vo výučbe nového jazyka je rozvoj porozumenia najpraktickejším spôsobom využitia znalosti iného príbuzného jazyka“ (FREPA 2010, s. 6).¹

Príbuznosť slovanských jazykov, podobnosť ich morfológicko-syntaktickej štruktúry a jadra slovnej zásoby vyplývajúca zo spoločného praslovanského východiska sú predpokladom, na základe ktorého lingvistika v súčasnosti novým spôsobom pozerá na výskum možností, obmedzení a úskalí i celkovej perspektívy rozvíjania receptívneho multilingvizmu a interkomprehenzie v rámci tejto jazykovej rodiny. Odlišnosti a podobnosti v gramatickej stavbe vnútornej konštrukcie a miera predpovedateľnosti resp. prekvapivosti použitej lexiky a ich úloha v procese percepcie ďalšieho slovanského jazyka ako príbuzného rodnému jazyku percipienta otvárajú perspektívu hlbšieho chápania procesu dekodovania jazykovo stvárnenej informácie vo viacjazyčnom prostredí, a to tak kvalitatívne, ako aj kvantitatívne, pričom sa výskum zvyčajne sústreďuje len na jeden druh percepcie – prijímanie napísaného textu (čítanie textu v ďalšom slovanskom jazyku) alebo vnímanie lineárneho počutého textu (počúvanie informácie v ďalšom slovanskom jazyku).

Z vyššie uvedenej definície viacjazyčnosti podľa SERR vyplýva odporúčanie zaujímať sa vo zvýšenej miere o jazyky okolitých krajín, pričom z hľadiska jazykovej príbuznosti sú ideálnym východiskom pre rozširovanie jazykovej i multikultúrnej kompetencie používateľov slovenčiny jazyky ďalších slovanských národov žijúcich v bezprostrednej geografickej blízkosti Slovenskej republiky – západoslovanská čeština a poľština či o niečo jazykovo vzdialenejšia východoslovanská rusínčina a ukrajinčina. Všetky tieto jazyky sú tiež jazykmi národnostných menšín zastúpených na území Slovenskej republiky.

Medzi poľským jazykom a východoslovenskými dialektmi existuje množstvo hláskoslovných paralel (napr. slovný prízvuk na penultime, nedostatok vokalickej kvantity, výskyt konsonantov *ś*, *ź*, asibilácia *dʲ*, *tʲ* na *dz*, *c*) a podobnosti existujú i na morfológickej a lexikálnej rovine. Poľský jazyk však v zásade Slováci vnímajú ako cudzí jazyk. Kontakty medzi spisovnou slovenčinou a poľštinou vzhľadom na odlišný historický vývin poľského a slovenského národa neboli ani na regionálnej úrovni dlhodobé a intenzívne. Podobne i vo východnom areáli východoslovenských nárečí sú prechodné dialekty, ktoré sa vyznačujú fonetickými, morfológickými i lexikálnymi paralelami s rusínskymi a ukrajinskými dialektmi (výslovnosť mäkkých *sʹ*, *zʹ*, odlišenie výslovnosti *i/y*, pohyblivý a voľný slovný prízvuk, charakter gramatických prípon mennej i slovesnej flexie, lexikálne paralely), prijímanie rusínskeho alebo ukrajinského jazyka ako blízko príbuzných a relatívne zrozumiteľných však nie je o nič intenzívnejšie ako v prípade poľského jazyka.

Diametrálne odlišné je vnímanie českého jazyka na Slovensku. Dôvodom nie je len fakt, že slovenský a český jazyk sú geneticky blízko príbuzné jazyky. Vzájomné vzťahy medzi oboma národmi i jazykmi boli v histórii vždy veľmi intenzívne. Slováci v minulosti používali češtinu

¹ In the approach of *inter-comprehension between related languages* several languages of the same linguistic family are studied in parallel; these are either languages related to the learner's mother tongue (or the language of education) or related to a language already learnt. In this approach there is systematic focus on receptive skills, as the development of comprehension is the most tangible way of using the knowledge of a related language to learn a new one.

ako jazyk oficiálnych písomností, umeleckej tvorby či liturgický jazyk a historicky zblížovanie slovenčiny a češtiny veľmi ovplyvnila i politicko-spoločenská situácia v spoločných štátnych útvaroch v rokoch 1918 – 1993. V tomto období významnú genetickú i typologickú blízkosť jazykov prehľbovali i vzájomné jazykové kontakty a podporovala ju aj existencia celoštátnych dvojajazyčných médií a samozrejme intenzívne kultúrne, spoločenské, ale i pracovné kontakty predstaviteľov oboch národov.

Ak porovnáme súčasnú spisovnú slovenčinu so spisovnou češtinou, podľa výskumov F. Uhera „*existuje medzi češtinou a slovenčinou formálna a významová zhoda v textoch v rozsahu 38%, čiastočná zhoda v rozsahu 46%, komunikačne problémová slovná zásoba predstavuje 16%. Napríklad z 500 najfrekvencovanejších lexém je 230 úplne zhodných (t. j. 46%), 154 (30, 8%) čiastočne zhodných a 116 (23, 2%) celkom odlišných*“ (Sokolová 2005, s. 7).

Dobrá skúsenosť väčšiny Slovákov s prijímaním českého hovoreného i písaného textu je príkladom fungovania pasívneho porozumenia českého jazyka i bez aktívneho používania češtiny v jej prirodzenom prostredí. Táto skúsenosť sa vytvára vďaka dlhodobému a neustálemu kontaktu s českým jazykom sprostredkovaným kultúrou – kinematografiou, literatúrou či populárnou hudbou, médiami – českým rozhlasovým a televíznym vysielaním a internetom, ktoré Slováci sledujú i po rozdelení spoločného štátu v r. 1993. Čeština pre Slovákov zvyčajne nie je predmetom ich záujmu či štúdia, využívajú i sprostredkovaciu funkciu tohto jazyka blízkeho slovenčine na získavanie informácií z pracovnej oblasti, ale i na oddych a zábavu – v neposlednom rade je pre slovenského diváka a čitateľa zaujímavá nielen pôvodná česká kultúra ale i zahraničné literárne či kinematografické diela v českom preklade či dabingu.

S kontaktoвыми javmi v slovenčine, ktoré sa často označujú ako bohemizmy, sa v rámci problematiky kultivovania individuálneho jazykového prejavu stretávame i v súčasnosti. Mnohí používatelia slovenčiny ako rodného jazyka majú problém identifikovať nespisovnú lexiku i gramatické kontaktové javy, ktoré sú v hovorovej slovenčine pomerne frekvencované a ktoré slovenčina prijala z českého jazyka. Vzhľadom na charakter kontaktu s českým jazykom Slováci bez skúsenosti s aktívnym používaním češtiny a bez znalostí získaných teoretickým štúdiom češtiny však zvyčajne neovládajú v dostatočnej miere ani základné gramatické pravidlá a v prípade potreby produktívneho používania jazyka či už v ústnej alebo v písomnej podobne intuitívne aplikujú slovenskú normu pri výbere lexiky i v procese vytvárania slovných či vetných konštrukcií. Najčastejšou voľbou Slováka v ústnej komunikácii s Čechmi preto zostáva použitie slovenčiny a očakávanie ústretovosti českého partnera v recepcii slovenčiny analogicky tomu, ako je Slovák pripravený pochopiť český text a komunikovať s partnerom hovoriacim po česky. Ďalšou možnosťou je prispôbovanie ústneho prejavu pri vzájomnej komunikácii, ktoré môže vyústiť i do vytvárania aktuálneho jazykového kódu s prvkami oboch jazykov a slúžiaceho na dorozumievanie práve medzi nositeľmi týchto dvoch jazykov.

Jednoduchým príkladom neovládania normy českého jazyka Slováckmi je napr. voľba formy adjektíva v rámci kategórie zhody so substantívom v rode, čísle a páde: správna distribúcia tvarov *dobrý, dobrá, dobré, dobří, dobrej*. Rozdiely v tvaroch adjektív (najmä v pluráli) sú ešte sprevádzané častými dvojtvarmi vyplývajúcimi z existencie obecnej češtiny, ktorá je v ústnej ale i v neformálnej písomnej komunikácii frekvencovaná. V prípade tvaru *dobrej* a pre stredný rod a plurál i tvaru *dobry* ide o formy adjektíva v obecnej češtine, ktorá je však v ústnej komunikácii častým javom. Výučba češtiny ako cudzieho jazyka na úrovni A1 – A2 sa vo svojom obsahu jednoznačne vyhýba obecnej češtine (Hádková, Líněk, Vlasáková 2005, s. 2), pre potreby identifikácie foriem typických pre obecnú češtinu pri percepcii sú však napr. v prehľade menšej flexie k učebniciam češtiny ako cudzieho jazyka zahrnuté i tieto varianty gramatických tvarov už pre najnižšie úrovne ovládania jazyka (napr. Holá, Bořilová 2014, Príloha s. 47 – 67). Správna distribúcia foriem adjektíva *dobry* je nasledovná:

<i>dobry/dobrej</i> student	<i>dobry/dobry</i> studenti
<i>dobry/dobrej</i> banán	<i>dobry/dobry</i> banány
<i>dobra</i> studentka	<i>dobry/dobry</i> studentky

*dobré/dobry auto**dobrá/dobry auta*

Napriek faktu, že rodení používatelia slovenského jazyka, ktorí majú istú skúsenosť s prijímaním textov v českom jazyku, zvyčajne nedokážu správne priradiť všetky formy adjektíva k substantívam, ich porozumenie českému textu to nijako nesťažuje. Tento fakt považujeme za zásadný pri uvažovaní o koncepcii základného kurzu porozumenia českému písomnému textu pre cudzincov študujúcich, resp. ovládajúcich slovenský jazyk na úrovni B2 a vyššie.

Podobne rozdiely na lexikálnej rovine, napr. rôzne prostriedky slovotvorby (*žiac*ka čes. *žák*yně) alebo použitie podobných slovotvorných prostriedkov pri tvorení slov s rôznou slovotvornou motiváciou (*mäsiar* – čes. *řezník*), nie sú dôvodom pre zásadné nepochopenie lexikálnych jednotiek, rovnako ako nedostatok istých lexikálno-gramatických prostriedkov v slovenčine nie je dôvodom na problémy v pochopení významu lexém v českom jazyku, a to i napriek tomu, že slovenský percipient nedokáže presne uchopiť významový rozdiel existujúci v cudzom jazyku (češtine), napr. rozdiel medzi českými adjektívami *obecný* – *obecní*.

Fakt výraznej synchrónnej zhody gramatickej stavby českého a slovenského jazyka a ich slovnej zásoby je dobrým predpokladom pochopenia českého komunikátu aj v prípade, že slovenčina nie je rodným jazykom komunikujúceho a tento človek nemá predchádzajúcu skúsenosť s komunikáciou v češtine. Na druhej strane je paradoxné, že neznalosť nespisovných kontaktoých javov (bohemizmov) v slovenčine je v tomto prípade hendikepom pre študentov slovenčiny ako cudzieho jazyka pri percepcii textu v českom jazyku.

Osobitnú pozornosť si v tomto ohľade zaslúžia zahraniční Slováci. Dá sa predpokladať, že i keď žijú v slovenských komunitách a slovenčinu používajú nielen v domácom prostredí, ale i v rámci spoločenských kontaktov v širšej slovenskej komunite a školách, porozumenie češtiny Slovákmi narodenými a žijúcimi v zahraničí nie je stimulované podnetmi v českom jazyku s takou intenzitou a frekvenciou ako je to v stredoeurópskom kultúrnom prostredí a teda sa dá očakávať, že rozsah a hĺbka tohto pochopenia nie je taká komplexná.

Viacjazyčnosť v jazykovom vzdelávaní

Zahrnutie češtiny ako ďalšieho jazyka do jazykovej prípravy vysokoškolských študentov v podobe interkomprehenzívneho kurzu nemá za cieľ aktívne ovládanie nového jazyka. Výsledkom jazykového vzdelávania ako ho chápe koncepcia viacjazyčnosti sa prostredníctvom rozširovania repertoáru jazykov stáva permanentné rozširovanie a obohacovanie komunikačnej kompetencie. Cieľom vzdelávania nie je zvládnutie ďalšieho jazyka resp. ďalších jazykov každého izolovane, ale práve budovanie schopnosti komunikovať. SERR (s. 135) zároveň pripomína, že viacjazyčná a plurikultúrna kompetencia sú vo všeobecnosti nevyvážené, keďže učitelia sa vo všeobecnosti lepšie zvládnu jeden jazyk ako ostatné a teda profil získaných kompetencií v jednom jazyku sa líši od profilu týchto kompetencií v ostatných jazykoch (napríklad vynikajúca ústna kompetencia v dvoch jazykoch, ale len dobrá písomná kompetencia v jednom z nich). Nepochybne pri budovaní pasívneho porozumenia nedochádza k harmonickému rozvoju všetkých jazykových zručností, kultúrne povedomie cudzinca je však vďaka nej komplexnejšie (porovnaj SERR, s. 136).

Oproti výučbe ďalších cudzích jazykov, v procese ktorej sú Slováci i Neslováci v porovnateľnej situácii, keďže v oboch prípadoch je predmetom výučby iný než rodný jazyk, vzniká pri výučbe slovenčiny pre cudzincov v jazykovom vzdelávaní špecifická situácia, keď jazyk, ktorý študenti v rámci jazykovej prípravy študujú ako cudzí, je v slovenskom jazykovom prostredí zároveň i kontaktným jazykom a rovnako i sprostredkovacím jazykom v rámci štúdia odborných predmetov. Cudzinci, ktorí majú záujem o vysokoškolské štúdium na slovenských vysokých školách v slovenskom jazyku a slovenčina nie je ich rodný jazyk, musia preukázať na prijímacom konaní dosiahnutie istej úrovne ovládania slovenského jazyka. Zvyčajne ide o úroveň B2 podľa definície SERR. Ide o úroveň ovládania jazyka, ktorá vytvára predpoklady na zvládnutie jazyka odborných predmetov, predpokladá bezproblémové zvládnutie percepcie

teoretických poznatkov v rozsahu porovnateľnom so študentmi so slovenčinou ako rodným jazykom a ponúka dostatočne rozsiahlu bázu jazykových prostriedkov a komunikačných návykov na rozširovanie produktívnych jazykových zručností.

Vo svojom obsahu má výučba slovenčiny pre cudzincov za úlohu ďalej rozvíjať komunikačné kompetencie študentov, systematizovať používanie jazykových prostriedkov potrebných pre dostatočnú jazykovú kompetenciu tak, aby sa výučbou slovenčiny podporilo ďalšie odborné vzdelávanie a vytvorili sa vhodné predpoklady pre praktické využitie získaných vedomostí a tiež nadobudnutých jazykových kompetencií v reálnych komunikačných situáciách.

Vzhľadom na vnímanie českého jazyka na Slovensku ako neustále latentne prítomného a na potrebu zachovania flexibility v meniacom sa jazykovom a kultúrnom kontexte v krajine, v ktorej študenti dlhodobo žijú, študujú a mnohí z nich v budúcnosti plánujú pracovať, považujeme pre cudzincov, ktorí získavajú vzdelanie na slovenských vysokých školách, za potrebné oboznámiť sa okrem slovenčiny i s českým jazykom.

Slovenčina slúži zahraničným študentom ako dorozumievací jazyk v krajine, v ktorej sa rozhodli študovať. Zároveň je pre nich i vyučovacím jazykom, v ktorom získavajú deklaratívne vedomosti bez akcentovania potreby rozvíjať a budovať jazykovú kompetenciu. Z pohľadu života a práce v prostredí, v ktorom sa štandardne očakáva dobrá úroveň pasívneho porozumenia češtiny, sú v porovnaní so Slovákami cudzinci samozrejme v nevýhode. Ich znalosti slovenčiny sú obmedzené, no v prípade Slovanov sa môžu oprieť i o znalosti z rodného jazyka a v prípade Neslovanov je pre nich pomôckou pre pochopenie českého textu prítomnosť internacionalizmov. Paralely medzi češtinou a slovenčinou v odbornom texte s významným zastúpením medzinárodných slov a termínov považujeme za východisko, v ktorom je možné sústrediť sa na podobnosť a paralelnosť jazykových javov. Jazyk sa v takomto texte stáva sprostredkovateľom faktických informácií, ktorých znalosť spätne prispieva k pochopeniu jazykových prostriedkov použitých na explikáciu týchto informácií.

Dostatočne rozsiahly repertoár jazykových prostriedkov v rámci komunikačnej kompetencie v slovenskom jazyku v spojení so schopnosťou porozumieť komunikátu v češtiny a ústretovosť českého partnera, jeho pripravenosť prijímať i nedokonalé jazykové prejavy v slovenčine, predstavujú východiskovú bázu na úspešné dorozumenie sa i bez dokonalých znalostí slovenčiny na jednej strane a češtiny na strane druhej.

Viacjazyčná kompetencia cudzinca sa tak rozširuje nielen v rámci ďalšieho – v tomto prípade českého – jazyka, ale i v rámci spoločenského a kultúrneho rámca bežného pre Slováka resp. obyvateľa Slovenska hovoriaceho po slovensky a prijímajúceho češtinu ako súčasť svojej jazykovej výbavy. Obohatením percepčného potenciálu o český text teda cudzinec rozširuje a obohacuje svoje kompetencie v komunikácii v slovenčine. Dôležitým pozitívnym momentom koncepcie viacjazyčnosti je tolerovanie interferencie ako javu sprevádzajúceho učenie sa blízkych jazykov.

Interkomprehenzívna výučba českého jazyka

V prípade ústnej interakcie je vzhľadom na podobnosť zvukovej, gramatickej i lexikálnej stavby slovenčiny a češtiny český percipient naklonený prijatiu slovenčiny ako jazyka komunikácie zo strany komunikačného partnera a naopak. Tento predpoklad je nevyhnutnou podmienkou komunikácie, v ktorej každý z komunikujúcich partnerov aktívne používa iný jazyk a pritom bez prekonávania zásadných komunikačných bariér úspešne realizuje svoje zámery a ciele.

V súlade s filozofiou interkomprehenzie považujeme v rámci výučby češtiny za potrebné sústrediť sa na zvukovej, gramatickej i lexikálnej úrovni v prvom rade na tie jazykové javy, ktoré sú blízke a dovoľujú pasívne porozumenie komunikátov písomného i ústneho charakteru. Zároveň toto spoločné východisko chápeme ako bázu, ktorú je potrebné vhodne rozširovať o jazykové javy, ktoré sú pre češtinu špecifické a predstavujú potenciálne úskalie v pochopení textu a realizácii komunikácie.

Nasledovný príklad jednoduchého textu odborného charakteru ukazuje, aké podobnosti a rozdiely v texte podobného charakteru môžeme očakávať (upravené podľa: <http://www.golden-prague.cz/zakladni-informace-o-ceske-republice.html> a https://mluvtecesky.net/cs/introduction/country_language/czech_republic).

Česko, **úředním názvem** Česká republika, je *stát ve střední Evropě*. Samostatným **státem** se Česko stalo 1. ledna 1993. *Podle české ústavy* je **parlamentní**, demokratický **právní stát s liberálním státním režimem**.

Česko je **vnitrozemský stát**. Má rozlohu 78 866 km². *Sousedí na západě s Německem (délka **společné** hranice 810 km), na severu s Polskem (762 km), na východě se Slovenskem (252 km) a na jihu s Rakouskem (466 km).* *Administrativně se dělí na osm územních krajů. Hlavním městem je Praha. V roce 2018 v Česku žilo přibližně 10,6 milionů obyvatel.*

Česko je země s **tržním hospodářstvím**, která patří k vysoce rozvinutým **státům světa**. Ekonomicky patří dle Světové banky do skupiny 31 **nejbohatších států světa s nejvyššími finančními příjmy**. Vykazuje též *poměrně nízkou nerovnost mezi nejbohatšími a nejchudšími obyvateli*. Míra nezaměstnanosti je *dlouhodobě* nízká a pod **průměrem vyspělých zemí**.

Zvýraznenie v texte:

- neoznačené časti textu majú rovnakú realizáciu v češtine i v slovenčine (napr. Česko, rozlohu a pod),
- *kurzívou* sú vyznačené rozdiely v hláskosloví (*stát, která*),
- **tučne** vyznačené rozdiely vznikajúce na morfológickej rovine (**názvem**, Gen. pl. **obyvatel**),
- podčiarknutý text signalizuje lexikálne rozdiely (ledna, dle).

Text z hľadiska ortografie a hláskoslovnia češtiny obsahuje:

- hlásky, ktoré sa nevyskytujú v slovenčine: ř – průměr, úřední (v texte sa vyskytuje i diftong ou, ktorý sa však výslovnosťou neodlišuje od skupiny ou/ov na konci slabiky v slovenčine);
- grafémy ě, ů, ktoré sa nevyskytujú v slovenčine: poměrně, svět, průměr, krajů;
- české e oproti slov. a: úřední – úradný, podle – podľa, se – sa, nejvyšší – najvyšší;
- české í oproti slov. ie: míra – miera;
- české i oproti slov. u (ů): vnitro(zemský) – vnútro(zemský), jih – juh;
- české st- oproti slov. št-: stát – štát;
- slabika s ou, é oproti slov. slabičnému l: dlouhodobě – dlhodobo, délka – dĺžka;
- české ou oproti slov. u/ů: susedit' – susediť, Rakousko – Rakúsko;
- rozdiely v kvantite: milion – milión, nízká – nízka;
- hláskoslovné alternácie k/c pri tvorení adverbii pomocou prípony -e v češtine a v Lok. sg substantív: vysoce, v roce oproti jednotnému slovnému základu v slovenčine (v roku, vysoko).

Text z hľadiska morfológie češtiny obsahuje:

substantíva:

- české -ě oproti slov. -e v Lok. sg.: v Evropě, na západě;
- české -u oproti slov. -e v Lok. sg.: na severu;
- české -em oproti slov. -om v Inštr. sg.: státem;
- české -ím oproti slov. -om v Inštr. sg.: hospodářstvím;
- v češtine -0 (nulová morféma) oproti slov. -ov v Gen. pl. životných maskulín: (milion) obyvatel;
- české -ům oproti slov. -om v Dat. pl.: státům;
- české -ů oproti slov. -ov v Ak. pl.: krajů;
- české -y oproti slov. -mi v Inštr. pl.: mezi obyvateli;

adjektíva:

- české -í alebo -é oproti slov. -ej v Gen., Dat. a Lok. sg. feminín.: ve střední, v České.

Text z hľadiska slovnej zásoby češtiny obsahuje:

- odlišné české lexémy: země, leden, dle, chudý (nejchudší).

Z hľadiska pochopiteľnosti slovnej zásoby môžeme v texte nájsť len niekoľko slov, ktoré v slovenčine nemajú podobne znejúci ekvivalent, alebo je ich význam v slovenčine iný než v českom jazyku: *leden* (v texte *ledna*, v slov. *január*), *země* (v slov. *krajina*), *dle* (v slov. *podľa*), *nejchudší* (v texte *nejchudšími*, v slov. *najchudobnejší*).

Pri zvažovaní náročnosti resp. podobnosti českého textu pre cudzinca hovoriaceho po slovensky však treba vziať do úvahy niekoľko ďalších navzájom súvisiacich faktov. V procese percepcie českého textu ako textu v neznámom jazyku sa bez tréningu porozumenia môže výhoda porozumenia slovenčine stratiť, ak sa percipient zameria len na ekvivalentnosť resp. odlišnosť neznámeho a rodného jazyka – v tomto prípade češtiny.

Preto na schopnosť porozumenia novému jazyku môže mať okrem vzťahu češtiny a slovenčiny vplyv i to, že rodný – i príbuzný slovanský – jazyk percipienta písaného textu používa iný písomný kód než nový jazyk (čeština), napr. v prípade Slovanov sa ich rodný jazyk môže zapisovať cyrilikou alebo ich rodný jazyk nepoužíva diakritické znamienka. „*Čitateľ často etymologické korešpondencie ťažko nachádza z dôvodu rôznych pravopisných alebo neobvyklých morfológických vlastností. Potom hovoríme o ortografickej alebo morfológickej vzdialenosti príbuzných jazykov, t. j. problematické momenty nevznikajú na lexikálnej úrovni*“ (Jágrová, 2019, s. 244).²

Ak vezmeme do úvahy ortografickú korešpondenciu češtiny a slovenčiny, slovenské a české pravidlá ortografie sú veľmi podobné, češtinu od slovenčiny odlišuje len výskyt niekoľkých grafém s diakritikou (ě, ř, ů). V tomto prípade treba uvažovať i o ďalších jazykových rovinách, na ktorých sa prejavia korešpondencie a odlišnosti češtiny a rodného jazyka resp. češtiny a slovenčiny.

„Ak je text napríklad ortograficky podobný, ale lexikálne vzdialený, mohlo by to viesť k hľadaniu spôsobu, ako vyplniť medzery v porozumení – zvyčajne v jazykovom a gramatickom repertoári, ktorý má čitateľ k dispozícii. Inými slovami, výraz lingvistická vzdialenosť sa musí buď bližšie špecifikovať uvedením roviny, na ktorú sa vzdialenosť vzťahuje, alebo sa musí chápať ako celkové zhrnutie rozdielnosti na všetkých rovinách (lexika, ortografia, morfológia, morfosyntax). Je pravdepodobné, že dôjde k (správne) transferu aj (klamlivým) interferenciám z iných jazykov, ak je text vnímaný ako dostatočne blízky“ (tamtiež, s. 244).³

V pochopení textu v blízkom neznámom jazyku – češtine – teda môžeme očakávať vplyv rodného jazyka alebo iného cudzieho jazyka, v tomto prípade slovenčiny – na všetkých jazykových rovinách, pričom významnú úlohu okrem vzťahu českého textu k slovenskému hrá blízkosť rodného jazyka k češtine. Úlohou komprehenzívneho kurzu češtiny v rámci rozvoja komunikačných schopností v slovenskom jazyku je naučiť sa využiť blízkosť slovenského jazyka

² However, often etymological correspondences are hardly recognized by the reader because of different spelling or unusual morphological properties. Then we speak of orthographic or morphological distance of cognates respectively, i.e. the difficulty does not lie on the lexical level.

³ If a text is for instance orthographically similar, but lexically distant, this might lead to searching for a way to fill comprehension gaps – usually in the language and grammar repertoire that is available to the reader. In other words, the term linguistic distance has either to be further specified by mentioning the level which the distance refers to or to be understood as an overall summary of the distance on all levels (lexis, orthography, morphology, morphosyntax). Both (correct) inferences and (misleading) interferences from other languages are likely to happen if a text is perceived similar enough.

a češtiny na pochopenie súvislého textu v českom jazyku prostredníctvom tých jazykových prostriedkov, ktoré sú v oboch jazykoch totožné resp. veľmi podobné, a tým obohacovať a rozširovať komunikačnú kompetenciu zahraničného študenta spôsobom, ktorý do istej miery kopíruje skúsenosti Slovákov s českým jazykom.

Formálne blízke a perцепčne zvládnuteľné sú okrem slov, slovných spojení i vetných konštrukcií, ktoré sú v oboch jazykoch rovnaké, aj tie slovné tvary, ktorých lexikálny význam je blízky alebo rovnaký a rozdiel je len v realizácii gramatických kategórií vyjadrených rôznymi príponami (mennými i slovesnými) – napr. Inštr. pl. substantív mužského a stredného rodu *medzi obyvateľi* – alebo je forma prípony odlišná len čiastočne (*Česko se stalo státem, osm územních krajů*). Často je v rámci vety úroveň nepochopenia minimalizovaná vďaka tomu, že ak tvar substantíva obsahuje z pohľadu slovenčiny nepochopiteľnú alebo z dôvodu interferencie zavádzajúcu príponu, rozvíjajúce vetné členy majú v češtine často podobný alebo rovnaký tvar, aký by bolo možné očakávať pre daný pád v slovenčine (*mezi nejbohatšími a nejchudšími obyvateľi*) alebo vzťahy medzi slovnými tvarmi pomáhajú identifikovať prepozície.

Záver

Ako jeden z jazykov reprezentujúcich národy strednej Európy je slovenčina spolu s češtinou súčasťou širšieho geografického, politického i kultúrneho kontinua. Vzhľadom na významnú prepojenosť teritórií Slovenska a Česka v kultúrnej, spoločenskej, politickej i ekonomickej sfére existuje realita konštantnej prítomnosti českého jazyka v slovenskej jazykovej realite.

V tomto príspevku upozorňujeme na ďalší aspekt jazykovej a kultúrnej situácie, v ktorej sa cudzinci ocitnú v rámci vysokoškolského štúdia. Ide o znalosť českého jazyka, ktorá je súčasťou komunikatívnej kompetencie Slovákov, keďže tento jazyk síce Slováci aktívne nepoužívajú, avšak rozsah a hĺbku ich znalosti češtiny môžeme nazvať pasívnym bilingvizmom. Porozumenie češtiny však nie je súčasťou jazykových zručností, ktoré prostredníctvom štúdia slovenčiny automaticky získavajú aj cudzinci. Vzhľadom na blízkosť českého a slovenského jazyka a potreby komunikácie v bežnom i profesionálnom živote pociťujeme v rámci vysokoškolskej prípravy potrebu zaradiť kurz českého jazyka do výučby slovenčiny pre cudzincov.

Ako vidno i z analýzy zvoleného textu, spoločné črty v slovenčine a češtine prevažujú nad rozdielmi. V prípade, že ide o rozdiely v hláskosloví, forme morfológických a syntaktických prostriedkov na vyjadrenie vzťahov slov vo vete, je možné na tieto rozdiely študentov pripraviť a vytvoriť na perцепciu neznámeho textu dobré podmienky aj vďaka tomu, že v prípade textov odborného charakteru je eliminované použitie nespisovnej časti slovnej zásoby a významne je zredukované i používanie prenesených významov slov a obraznosti.

Na základe krátkej kontrastívnej česko-slovenskej analýzy textu v českom jazyku možno vysloviť záver, že súčasťou východiska potrebného pre stanovenie cieľov a prostriedkov výučby češtiny v rámci kurzu slovenčiny ako cudzieho jazyka je nevyhnutne identifikácia takých črt českého jazyka, ktoré pre cudzincov ovládajúcich slovenský jazyk môžu byť v procese perцепcie textu v češtine bez uvedomelého tréningu problematické. Analyzovaný text okrem potvrdenia očakávanej veľkej podobnosti jazykov, ktorá sa zvyšuje i výberom textu s predvídateľným a ľahko pochopiteľným obsahom (ktorý navyše korešponduje s obsahom kurzu slovenských reálií a kultúry v rámci štúdia slovenčiny ako cudzieho jazyka na univerzite), dobre demonštruje i odlišnosti medzi češtinou a slovenčinou na všetkých jazykových rovinách. Cieľom interkomprehenzívneho prístupu k výučbe nie je upozorniť na tieto odlišnosti, ale nájsť a predvídať zásadné momenty vedúce k nepochopeniu textu alebo jeho zlej interpretácii. Výber a príprava textov vhodných na interkomprehenzívnu výučbu češtiny musí brať do úvahy prítomnosť takýchto momentov v texte a úprava týchto textov musí zahrnúť i vytvorenie vhodného kontextu, ktorý uľahčí pochopenie vetných štruktúr, morfológických prostriedkov na ich vyjadrenie ako i pochopenie neznámej lexiky (napr. ako v prípade opozície *bohatý – chudý*

vo vyššie uvedenom texte, ktorá vďaka jednému z členov opozície – *bohatý*, ktorý je v češtine a v slovenčine rovnaký, dáva možnosť kontextuálne odhadnúť význam interferenčného člena opozície – čes. *chudý* = slov. *chudobný*).

Literatúra

CANDELIER, M., CAMILLERI-GRIMA, A., CASTELLOTTI, V., PIETRO de, J. F., LÖRINCZ, I., MEISSNER, F. J., SCHRÖDER-SURA, A., NOGUEROL, A. 2010. *Framework of Reference for Pluralistic Approaches to Languages and Cultures*. Austria: European Centre for Modern Languages. Dostupné na: <<http://carap.ecml.at/Portals/11/documents/CARAP-version3-EN-28062010.pdf>> [13. 10. 2019]

HÁDKOVÁ, M., LÍNEK, J., VLASÁKOVÁ, K. 2005. *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A1*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky: Nakladatelství TAURIS. 318 s.

HOLÁ, L., BOŘILOVÁ, P. 2014. *Čeština Expres 3 (A2/1)*. Praha: Akropolis. 112 s.

CHOVANCOVÁ K., MEŠKOVÁ I. et al. 2015. *Multilingválne spracovanie informácií. Interkomprehenzia v cudzích jazykoch*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Belianum. 92 s.

JÁGROVÁ K., AVGUSTINOVA, T., STENGERA I., FISCHER, A. 2019. Language models, surprisal and fantasy in Slavic intercomprehension. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/325715430_Language_Models_Surprisal_and_Fantasy_in_Slavic_Intercomprehension [16. 03. 2020]

SOKOLOVÁ, M., MUSILOVÁ, K., SLANČOVÁ, D. 2005. *Slovenčina a čeština. Synchronne porovnanie s cvičeniami*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 179 s.

Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: učenie sa, vyučovanie, hodnotenie. 2017. Bratislava: ŠPÚ, 255 s. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/sk/publikacnainnost/publikacie/serr_tlac-indd.pdf [16. 03. 2020]

Kontakt:

Mgr. Martina Uličná, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra románskych a slovanských jazykov
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: iveta.rizekova@euba.sk

SLOVENSKÁ KULTÚRA Z POHLĎADU VYBRANÝCH KULTÚRNYCH UKAZOVATEĽOV

SLOVAK CULTURE FROM THE PERSPECTIVE OF SELECTED CULTURAL DIMENSIONS

MILADA WALKOVÁ

Abstract

The paper evaluates Slovak culture in terms of selected cultural dimensions from Hofstede (1991) and Minkov (2011) on the basis of an analysis of present and past social phenomena in Slovakia, as well as Slovaks' behaviour and use of language. These are in places contrasted with respective aspects of British and/or Dutch culture. The paper focuses mostly on the sphere of education, written academic discourse and personal and social deixis as a means of referring to the communicative roles or social status of discourse participants. It is argued that Slovak culture largely shows features of uncertainty avoidance, flexumility, collectivism, exclusionism and greater power distance. These characteristics, however, can have negative impact on Slovak society, including corruption, plagiarism, limited political activism and less effective implementation of innovations.

Keywords: intercultural communication, cultural dimensions, Slovak culture, Slovak society, personal deixis, social deixis.

Abstrakt

Článok hodnotí slovenskú kultúru z pohľadu vybraných kultúrnych ukazovateľov podľa G. Hofsteda (1991) a M. Minkovova (2011). Analyzuje súčasné i historické javy v slovenskej spoločnosti, správanie Slovákov a používanie slovenského jazyka a porovnáva ich s patričnými fenoménmi v britskej a/alebo holandskej kultúre. Článok sa zameriava predovšetkým na oblasť vzdelávania, akademického písaného diskurzu a personálnej a sociálnej deixy ako prostriedku odkazovania na komunikačné roly či spoločenské postavenie účastníkov komunikácie. Pre slovenskú kultúru je typické, že prejavuje črty vyhýbania sa nejednoznačnosti, flexumility, kolektivismu, exkluzionizmu a väčšej mocenskej vzdialenosti. Tieto kultúrne rysy však môžu mať na slovenskú societu negatívny dosah vrátane korupcie, plagiátorstva, obmedzenej politickej angažovanosti a neefektívneho zavádzania reforiem.

Kľúčové slová: interkultúrna komunikácia, kultúrne ukazovatele, slovenská kultúra, slovenská societa, personálna deiza, sociálna deiza.

Úvod

Fenomén globalizácie v súčasnom svete so sebou prináša potrebu komunikácie medzi kultúrne odlišnými jednotlivcami a skupinami. Štúdiom odlišností medzi rôznymi kultúrami sa zaoberá interkultúrna komunikácia a za zakladateľa tohto vedného odboru sa považuje holandský profesor sociálnej psychológie Geert Hofstede. Výskum v oblasti interkultúrnej komunikácie sa opiera o rozsiahle dáta z medzinárodných dotazníkov či štatistík (porov. Hofstede, 1991; Minkov, 2011), ale aj o pozorovanie na základe osobných skúseností (porov. Minkov, 2011).

Pojem *kultúra* je podľa M. Minkovova (2011, s. 4–16) súbor navzájom spätých hodnôt, noriem, presvedčení, postojov, správania, sebavnímania, stereotypov a kognitívnych schopností, ktoré sú spoločné pre určitú skupinu, v ktorej sú relatívne stabilné. Odlišnosti medzi jednotlivými kultúrami sú definované prostredníctvom rôznych kultúrnych ukazovateľov, ktoré na účely štúdia medzikultúrnej komunikácie vytvorili vedecké práce Edwarda T. Halla (1989), Geerta Hofsteda

(1991), Shaloma H. Schwartz (1992), Charlesa Hampden-Turnera a Fonsa Trompenaarsa (2011) a Michaela Minkovova (2011), pričom ukazovatele jednotlivých autorov sa môžu do istej miery prelínať. Každý z ukazovateľov má dva póly, napr. individualizmus verzus kolektivismus, a každú (národnú) kultúru možno definovať na základe stupňa jej afinity k jednému či druhému pólu. Túto afinitu však nemožno vnímať dichotomicky, ale spektrálne, t. j. kultúry nie sú napríklad výlučne individualistické alebo výlučne kolektivistické, ale viac alebo menej individualistické či kolektivistické.

Doterajší svetový výskum interkultúrnej komunikácie pokryl množstvo národných kultúr, no Slovensko je v ňom zväčša opomínané. Tento článok má preto za cieľ opísať slovenskú kultúru na základe vybraných kultúrnych ukazovateľov. Vychádzajúc z prác G. Hofsteda (1991) a M. Minkovova (2011), ťažiskom záujmu je oblasť vzdelávania, odborný písomný štýl a personálna a sociálna deiza, teda jazykové odkazovanie na roly účastníkov komunikácie či jej spoločenské aspekty (porov. Fillmore, 1975; Levinson, 1983). Keďže analýza rozsiahlych medzinárodných dát presahuje hranice tohto príspevku, predkladaný opis slovenskej kultúry sa opiera o analýzu súčasných i minulých celospoločenských javov a o pozorovanie správania Slovákov a používania slovenského jazyka, ktoré analyzujem ako kultúrne artefakty (pozri zoznam primárnej literatúry). Tieto miestami na základe osobných skúseností porovnávam so správaním a používaním jazyka v britskej a holandskej kultúre.¹

Mocenská vzdialenosť (Hofstede, 1991. *Power distance*)

Prvým ukazovateľom sledovaným v tomto článku je mocenská vzdialenosť, ktorá charakterizuje vzťah k autoritám. G. Hofstede (1991) opisuje tento ukazovateľ takto: Kultúry s vysokým indexom mocenskej vzdialenosti sú charakteristické úctou voči rodičom, učiteľom a vedúcim pracovníkom. Pre organizácie je príznačná centralizácia a prísna hierarchia spojená s vymedzenými právomocami a privilégiami a taktiež výraznými platovými rozdielmi. Takéto kultúry mávajú autokratické alebo oligarchické vlády. Ku krajinám s najvyšším indexom mocenskej vzdialenosti podľa G. Hofsteda (1991, s. 26) patria napríklad krajiny Strednej a Južnej Ameriky a arabského sveta. Naopak, kultúry s nízkym indexom mocenskej vzdialenosti, ako sú napríklad kultúry anglofónnych a škandinávskych krajín (ibid., s. 26), charakterizuje väčšia rovnosť v osobných aj pracovných vzťahoch, deľba moci a politická pluralita.

Zaujímavý je dosah mocenskej vzdialenosti na sféru vzdelávania (ibid., s. 34): V kultúrach s vysokým indexom mocenskej vzdialenosti žiaci prejavujú učiteľovi úctu, napríklad tým, že sa po jeho príchode do triedy postavia. Učiteľovi sa neodporuje, učiteľ sa nekritizuje. Učiteľ je ten, kto rozhoduje o vyučovacom procese a iniciuje komunikáciu – žiaci len odpovedajú na jeho otázky. Naopak, v školstve s nízkou mocenskou vzdialenosťou je vzťah učiteľ – žiak charakteristický takmer rovnosťou. Od žiakov sa očakáva, že budú prejavovať iniciatívu, klásť učiteľovi otázky a s učiteľom nesúhlasiť.

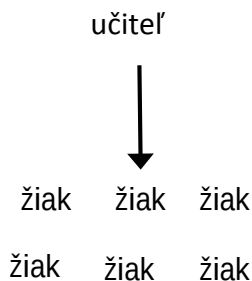
Z tohto porovnania môžeme hodnotiť slovenskú kultúru ako kultúru s mierne vysokým indexom mocenskej vzdialenosti. Pre toto tvrdenie nachádzame oporu v analýze vzťahu učiteľ – žiak v našom školstve, ktorý charakterizuje očakávanie prejavov úcty voči učiteľovi. Tieto prejavy zahŕňajú verbálnu i neverbálnu komunikáciu. Z neverbálnych prejavov je to predovšetkým postavenie sa pri príchode a odchode učiteľa. K verbálnym prejavom patrí napríklad oslovenie učiteľa žiakmi titulom, napr. *pani učiteľka*, a hovorenie o učiteľovi použitím titulu a priezviska, napr. *pani učiteľka Stanková*, *pani profesorka Olčáková*. Naproti tomu učiteľ žiaka oslovuje typicky krstným menom, napr. *Jozef* (príp. hlavne na primárnom stupni vzdelávania zdobeninou, napr. *Jožko*), a to aj v prípade, keď učiteľ žiakovi vyká (na sekundárnom stupni vzdelávania, napr. *Marek*, *podajte mi pero*). Bežné je tiež oslovenie žiaka

¹ Pozn. V Holandsku i vo Veľkej Británii som strávila viac ako dva roky. V oboch krajinách som študovala na univerzite a moje deti v oboch krajinách navštevovali základnú, a v prípade Británie aj strednú, školu.)

(či referencia k nemu) učiteľom priezviskom, napr. *Odpovedať príde Kováč*, avšak bez použitia titulu – oslovenie žiaka spôsobom *pán Kováč*, *slečna Kováčová* by na primárnom a sekundárnom stupni vzdelávania vyznelo groteskne až výsmešne. Túto asymetriu v oslovovaní (*pani učiteľka* verzus *Jozef*) možno považovať za znak istej nerovnosti medzi účastníkmi komunikácie, pričom túto nerovnosť podmieňuje postavenie a vekový rozdiel. (V terciárnom vzdelávaní a vzdelávaní dospelých vidíme menšiu nerovnosť vzhľadom na stieranie vekového rozdielu.) Kým v našej kultúre sa môže javiť takáto asymetria ako prirodzená, ba až nevyhnutná, v holandskom primárnom vzdelávaní je pre žiakov zvykom oslovovať učiteľa spojením slova *učitel'(ka)* s krstným menom, napr. *juf Anneke*, dosl. ‘učiteľka Anka’ (porov. holandský film *Mees Kees*, 2012). Podobne v terciárnom vzdelávaní sa u nás očakáva oslovenie pedagóga náležitým titulom, napr. *pani docentka*, *pán profesor*, zatiaľ čo na holandských a britských univerzitách študenti bežne oslovujú vyučujúcich krstným menom, napr. *Bart*, *Alex*. Akademický titul sa v slovenčine okrajovo používa aj v citáciách vo vedeckom texte, napr.: „Už v súvis s rozborom diela kodifikátorov spisovnej slovenčiny sme naznačili, že **profesora** Eugena Jónu osobitne zaujímala otázka formovania normy spisovnej slovenčiny v starších obdobiach vývinu.“ (Kačala, 2010, s. 73).

Slovenskí autori vedeckých textov prejavujú rešpekt voči citovaným akademikom aj prostredníctvom relatívne vysokého počtu doslovných citátov a integrálnych citácií, t. j. odkazov, ktoré uvádzajú meno citovaného autora priamo v texte, napr. *Pauliny (1964) uvádza* namiesto (*Pauliny, 1964*), čím zdôrazňujú osoby vedcov (Walková, 2017). Všetky tieto prejavy úcty poukazujú na vyššiu mocenskú vzdialenosť v slovenskej kultúre.

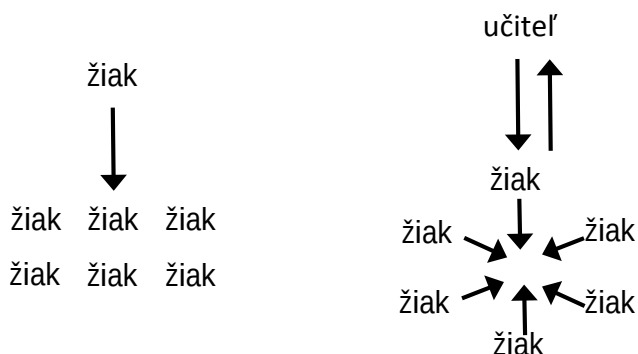
Ďalším faktorom poukazujúcim na vyššiu mocenskú vzdialenosť v slovenskom školstve je forma, akou sa uskutočňuje osvojovanie si poznatkov. V našej kultúre je učiteľ zdrojom poznatkov, ktoré sú šírené prevažne jednosmerne od učiteľa k žiakovi (obrázok 1).

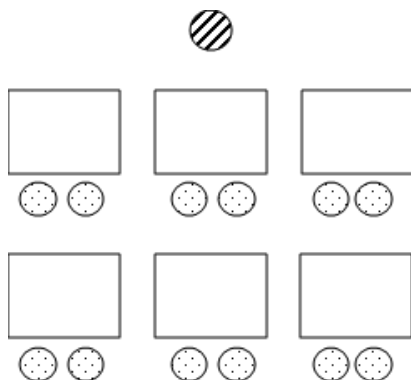
Obrázok 1 Prenos poznatkov v prostredí orientovanom na učiteľa

Naopak, vo Veľkej Británii sú poznatky často osvojované aj vzájomnou výmenou medzi žiakmi (porov. Department for Education, 2014, s. 14), napr. prostredníctvom prezentácií a skupinových diskusií (obrázok 2). Tomu sú často prispôbované učebne, kde žiaci nesedia v radoch za sebou, ako je to zvykom u nás (obrázok 3), ale v skupinkách oproti sebe (obrázok 4).

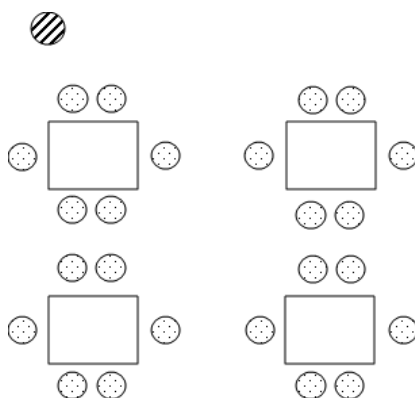
Takýto model vzdelávania predstavuje orientáciu na žiaka a je súčasťou procesu humanizácie vzdelávania u nás (porov. Kosová, 2002). Ako však upozorňuje G. Lojová (2016), jeho praktická aplikácia a odklon od tradičného modelu výučby stále nie je dostatočná. Tento článok chápe problém so zavádzaním orientácie na žiaka v slovenskom školstve ako kultúrne podmienený. Orientácia na žiaka je prirodzená pre kultúry s nižšou mocenskou vzdialenosťou, nie však pre slovenskú societu, ktorá inklinuje k úcte voči autoritám. Jej úspešné zavedenie v praxi slovenského školstva je preto podľa môjho názoru podmienené širšími kultúrnymi zmenami v našej spoločnosti.

Obrázok 2 Prenos poznatkov v prostredí orientovanom na žiaka

Obrázok 3 Usporiadanie učebne podporujúce prostredie orientované na učiteľa

Obrázok 4 Usporiadanie učebne podporujúce prostredie orientované na žiaka

Legenda k obrázkom:

● učiteľ

○ žiak

□ lavica

Vyhýbanie sa nejednoznačnosti (*Uncertainty avoidance*, Hofstede, 1991)

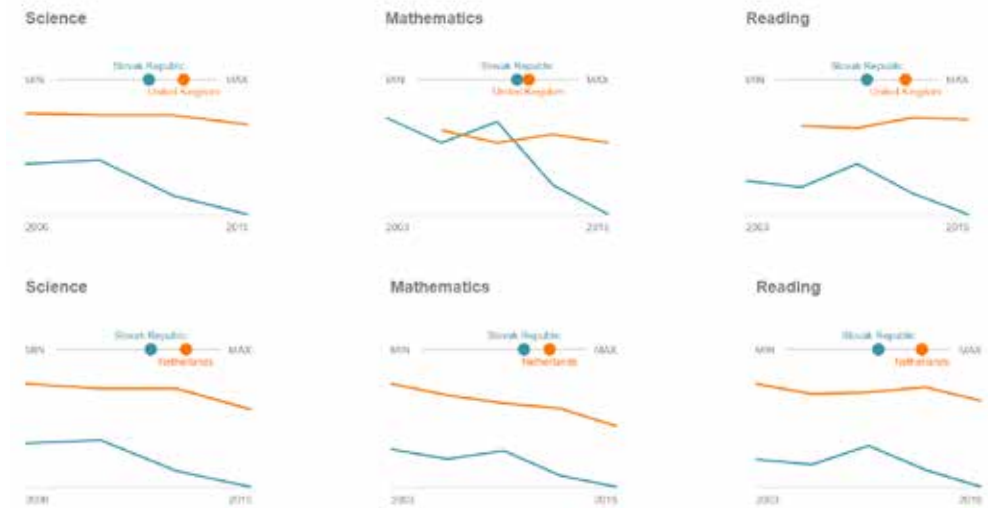
Druhým sledovaným kultúrnym ukazovateľom je Hofstede (1991) ukazovateľ vyhýbanie sa nejednoznačnosti. Tento kultúrny ukazovateľ definuje kultúry podľa toho, či sa nejednoznačnosti vyhýbajú, napr. krajiny južnej Európy, vrátane oblasti bývalej Juhoslávie, alebo ju tolerujú, napr. angloamerické a škandinávské krajiny (Hofstede, 1991, s. 113). Podľa G. Hofsteda v kultúrach, ktoré sa vyhýbajú nejednoznačnosti, prevláda nutkanie ťažko pracovať, vysoká miera stresu, presnosť a precíznosť, ako aj nedôvera v inakosť a inovácie. Vo vzdelávaní sa očakáva, že na otázky existujú správne odpovede a učiteľ tieto odpovede pozná, deti sa vychovávajú podľa jasných a prísnych pravidiel. Naopak, v kultúrach, ktoré nejednoznačnosť tolerujú, členovia spoločnosti subjektívne pociťujú menšiu mieru stresu, tolerujú pohodlnosť, odchýlky od normy, inakosť vzbudzuje zvedavosť. Výchovné zásady sú benevolentnejšie, od učiteľa sa neočakáva, že všetko vie, učenie sa uskutočňuje prostredníctvom diskusií medzi študentmi.

Slovenskú kultúru možno hodnotiť ako kultúru, ktorá sa nejednoznačnosti vyhýba. Horeuvedený príklad na mocenskú vzdialenosť v slovenskom školstve, konkrétne spôsob prenosu poznatkov, slúži zároveň ako príklad poukazujúci na averziu k nejednoznačnosti v našej spoločnosti, kde aj sami učitelia preferujú presne vymedzené kurikulum pred rámcovo stanoveným kurikulumom (Porubský a kol., 2016, s.121).

Ďalším príkladom vyhýbania sa nejednoznačnosti je snaha o reguláciu správania žiakov, a to jednak v rámci samotného procesu učenia sa a jednak v rámci fyzických prejavov v škole. Regulácia fyzických prejavov v škole zahŕňa telesné polohy, napr. žiaci sa postavajú pri vstupe učiteľa do triedy, sedia vzpriamene, často vo dvojiciach, ktoré určil učiteľ. Regulácia procesu učenia ovplyvňuje prostredníctvom domácich úloh aj čas trávený mimo vyučovania. Predovšetkým v mladšom školskom veku sa v slovenskej spoločnosti predpokladá, že na efektívne učenie musia žiaci pravidelne dostávať domáce úlohy (napr. Sirková, 2017). Každodenné písanie domácich úloh však nie je bežné v západoeurópskom školstve: žiaci britských základných škôl dostávajú domáce úlohy raz týždenne (porov. The School Run, 2019), pričom je na žiakovi, kedy sa v priebehu daného týždňa rozhodne úlohu vypracovať a odovzdať, kým žiaci holandských základných škôl (t. j. do veku asi 12 rokov) nedostávajú domáce úlohy vôbec (porov. Selp, 2018). Tento relatívny nedostatok domácich úloh v západných školách však zjavne nemá negatívny dosah na kvalitu vzdelávania: Britskí i holandskí žiaci sú v testovaní PISA v porovnaní so slovenskými žiakmi v priemere dlhodobo úspešnejší (OECD, 2017), pozri obr. 5. Z toho vyplýva, že pravidelné domáce úlohy v našom školstve sú založené skôr na stanovení pravidiel vzdelávania než na objektívnom pozorovaní vplyvu domácich úloh na efektívnosť vzdelávania.

Snaha o reguláciu správania detí sa netýka len školstva, ale aj domáceho prostredia. Ak sa pristavíme na detskú ihrisku kdekoľvek na Slovensku a započúvame sa do usmernení, ktoré rodičia dávajú svojim deťom, pravdepodobne budeme počuť príkazy a zákazy ako *nebehaj*, *nelez tam*, *nechaj to* či *vráť mu lopatku*. Nepochybne rodičia sa takto snažia udržať svoje deti v bezpečí, čistote a medziach slušného správania. Bulharský expert na interkultúrne štúdiá Michael Minkov (2011) upozorňuje, že takáto snaha o reguláciu správania detí je príznačná pre celú východoeurópsku kultúru a neobmedzuje sa len na bezpečnosť či rodičovskú výchovu, čo ilustruje na príkladoch *nevrť sa* v čakárni u lekára a povelmi *pozor* a *pohov* na hodinách telesnej výchovy. Podľa M. Minkovova má východoeurópska kultúra omnoho prísnejšie normy na správanie detí než anglo-americká či škandinávská kultúra. Minkovove závery potvrdzujú aj moje skúsenosti s britskou a holandskou kultúrou, kde je bežné, že deti si pred začiatkom vyučovania zhodia školské tašky i kabáty na školskom dvore na zem, že univerzitní študenti posedávajú na trávnikoch a vonkajších schodoch univerzitných budov alebo že si dospelí vykladajú nohy na sedadlá v priestriedkoch verejnej dopravy. V slovenskej kultúre by takéto správanie pôsobilo nevhodne, keďže odporuje zaužívaným spoločenským normám vštepovaným slovenskou

societou práve reguláciou správania v rôznych podobách, ktoré zabezpečuje vyhýbanie sa nejednoznačnosti.

Obrázok 5 Porovnanie výsledkov testovania PISA u žiakov na Slovensku (modrou) a u žiakov vo Veľkej Británii (oranžovou, hore) a v Holandsku (oranžovou, dole) v prírodných vedách (vľavo), matematike (stred) a čitateľskej gramotnosti (vpravo). Zdroj: OECD (2017), dostupné na internete <http://www.compareyourcountry.org/pisa/country/svk?lg=en>

Ďalším príkladom svedčiacim o tom, že slovenská kultúra sa vyhýba nejednoznačnosti, je výrazná afinita k tradičným modelom správania. Výskum rozdielov medzi slovenským a anglofónnym odborným písaným štýlom ukazuje, že kým anglofónne vedecké texty zdôrazňujú aktuálnosť skúmanej témy, slovenské vedecké texty vyzdvihujú to, že téma je predmetom záujmu už dlhší čas (Walková, 2014), napr. „*Translatológovia si už v 60-tych (sic) rokoch 20. storočia čoraz viac začínajú uvedomovať fakt, že...*“ (Fedorko, 2015, s. 28). Podobne je v našej spoločnosti bežné obhajovať svoj zaužívaný pracovný prístup a brániť sa pred inovatívnymi postupmi slovami ako *takto to robíme už dvadsať rokov*. Pre slovenskú societu je teda hodnotné to, čo je overené časom. Takéto kultúrne zakotvené uprednostňovanie známych postupov však môže byť prekážkou svižného a efektívneho zavádzania inovácií.

Monumentalizmus – flexumilita (*Monumentalism – flexumility*, Minkov, 2011)

M. Minkov (2011, s. 97) pólý ďalšieho kultúrneho ukazovateľa nazýva monumentalizmus (angl. *monumentalism*), pretože človek je v takejto kultúre vnímaný ako „monolitický monument“ a flexumilita (*flexumility*), čo je spojenie anglických slov pre flexibilitu (*flexibility*) a pokoru (*humility*). Dôležitou hodnotou monumentálnej kultúry je hrdosť až pocit nadradenosti. Ženy majú nižšie postavenie než muži (aj v podobe nižšej zamestnanosti a nižšej mzdy), aby neohrozili mužskú hrdosť. Prevláda silné náboženské povedomie, názory sú vyhranené a polarizované. Hodnoty, normy, presvedčenia a samotná identita sú konzistentné a nemenné, nestretávame sa preto s preberaním prvkov cudzích kultúr. Pomoc druhým slúži primárne na udržanie si pozitívneho obrazu v spoločnosti. Naopak, vo flexumilnej kultúre dominujú skromnosť a pokora, ktoré sa prejavujú napríklad odmietaním komplimentov a snahou o sebazdokonaľovanie. Názory sa vyhýbajú polarizácii, príznačné sú neutrálnejšie vyjadrenia (napr. *celkom dobrý* oproti *veľmi dobrý*). Je akceptovateľné, keď človek prezentuje istú identitu

v jednej situácii a odlišnú identitu v inej situácii alebo keď navonok prejavuje iné emócie než v skutočnosti pociťuje. Výsledkom je flexibilita v hodnotách a postojoch, často vedúca k preberaniu prvkov iných kultúr.

Ku kultúram s najväčšou mierou monumentalizmu M. Minkov (2011, s. 99) radí arabský svet, kým krajiny východnej Ázie hodnotí ako kultúry s najväčšou mierou flexumility, čo ilustruje príkladom z oblasti personálnej deixy: tradičné východoázijské jazyky majú rôzne formy pre prvú osobu na vyjadrenie pokory a poníženia (ibid., s. 112). Východoeurópska kultúra má podľa M. Minkovovej (2011, s. 99) vo všeobecnosti vyššiu afinitu k flexumilite než anglofónne krajiny (hoci napr. Poľsko a Rumunsko sú viac monumentálne než anglofónne krajiny s výnimkou USA).

Aj slovenská kultúra preukazuje skôr flexumilné črty, predovšetkým v tom, že skromnosť je považovaná za tradičnú hodnotu, čo možno pozorovať napríklad v typických reakciách na komplimenty: „*Aj vy zvyčajne na pochvalu reagujete slovami „ale prosím ťa, to sa ti iba zdá“ alebo „ved' som tento sveter kúpila za pár eur“? Podobne sa zachová väčšina slovenských žien. Je to preto, že v našich končinách sa skromnosť považuje za dôležitú cnosť a prijatie pochvaly za prejav pýchy*“ (Derňárová, 2014, s.p.). Skromnosť sa prejavuje aj v slovenskom vedeckom texte, a to tzv. plurálom skromnosti (porov. Mistrík a kol., 1993, s. 325), keď jediný autor textu na seba odkazuje použitím prvej osoby plurálu, ako aj názvami textu, ktoré prezentujú autorov prínos len ako čiastkový (porov. Walková, 2014), napr. *K znakovkej povahe textov literárneho realizmu* (Kendra, 2017). Vo vedeckých textoch v slovenčine môžeme pozorovať aj ďalšiu flexumilnú črtu – vyhýbanie sa polarizácii prostredníctvom vyššej miery modalít (porov. Walková, 2018a, 2019), napr. „*Štatistické ukazovatele zasa môžeme rozdeliť do dvoch kategórií*“ (Magalová, 2015, s. 329), porov. *Štatistické ukazovatele zasa rozdeľujem do dvoch kategórií*.

Dalo by sa namietat, že slovenská kultúra prejavuje aj isté znaky monumentalizmu. Prvým takým znakom je prevládajúce náboženské presvedčenie v slovenskej spoločnosti – podľa sčítania obyvateľov z roku 2011 sa až 76% Slovákov považuje za veriacich (Ministerstvo kultúry SR, 2017). Druhým je postavenie žien – v porovnaní s mužmi majú slovenské ženy nižší plat a sú častejšie nezamestnané (Európska únia, 2018). V tomto ohľade však treba pripomenúť, že kultúrne ukazovatele charakterizujú kultúry vo vzájomnom porovnaní – slovenskú kultúru tu preto hodnotím ako relatívne, nie absolútne flexumilnú. V porovnaní s teokratickými štátmi, kde náboženstvo rozhoduje v otázkach každodenného života, je preto slovenská kultúra skôr flexumilná. Podobne znevýhodnenie žien na pracovnom trhu je žiaľ realitou v priestore celej Európskej únie (Európska únia, 2018), a preto na základe tohto faktora nemožno slovenskú kultúru hodnotiť ako monumentalistickú.

Flexumilita sa v našej kultúre podporovala hlavne v čase socializmu, a to v podobe preberania cudzích kultúrnych prvkov a vytvárania flexibilných hodnôt. Presadzovaným vzorom pre našu spoločnosť bol Sovietsky zväz, čo malo podľa Z. Profantovej (2012, s. 317) za následok „*nekritické, servilné preberanie prvkov sovietskeho realizmu a každodennej kultúry*“. Toto imitovanie cudzej kultúry mohlo byť pre bežného občana problematické nielen z toho dôvodu, že bolo politicky vnucované a založené na dezinformáciách (ibid., s. 317), ale aj pre vyššie zmienenú afinitu k vlastným tradíciám. Občania však boli nútení navonok prejavovať súhlas s oficiálnou ideológiou i vtedy, keď sa s ňou vnútorne nestotožňovali. Napríklad M. Paríková (2012) na príklade Medzinárodného dňa žien uvádza, že Slováci oslavovali iné sviatky v súkromí a iné vo verejnom živote a že pri oslavách verejného rázu bol často porušovaný oficiálny zákaz požívania alkoholu na pracovisku. Možným riešením konfliktu medzi verejným a súkromným svetonázorom bola akceptácia duality – teda vytvorenie flexibilných hodnôt (*jedna vec je, čo sa oficiálne hovorí, úplne iná vec je, čo si myslím*) – a zároveň vzhľadom na nedemokratickosť režimu rezignácia na možnosť politickej zmeny. Skúsenosť národa, že súkromné hodnoty a postoje nemajú vplyv na oficiálne hodnoty a postoje, však vedie k občianskej apatii (porov. Plichtová – Šestáková, 2018, s. 56). Keďže flexumilita je pretrvávajúcou črtou slovenskej kultúry, flexibilita hodnôt sa môže premietat do občianskej apatie aj v súčasnosti. Flexumilita teda môže byť prekážkou občianskej angažovanosti, a tým zvýšenej demokratizácie spoločnosti.

Individualizmus – kolektivismus (*individualism – collectivism*, Hofstede, 1991) a univerzalizmus – exkluzionizmus (*universalism – exclusionism*, Minkov, 2011)

Podľa prevahy záujmu jednotlivcov alebo skupín G. Hofstede (1991, s. 53) hodnotí krajiny ako individualistické, napríklad anglofónne a západoeurópske krajiny, alebo kolektivistické, napríklad juhoamerické a ázijské krajiny. V individualistických kultúrach prevláda individuálna identita, myslenie v kontexte „ja“, človek je zameraný na seba a svoj úzky rodinný okruh. Vzdelávanie je vnímané ako cesta k zvyšovaniu sebavedomia a ekonomickej hodnoty jednotlivca, v práci sú rozhodujúce schopnosti, v spoločnosti sa cení sloboda názoru a tlač. Naopak, v kolektivistických kultúrach sa identita jednotlivca odvodzuje od spoločenských kruhov, do ktorých patrí, prevláda myslenie v kontexte „my“, rozvetvená rodina hrá významnú rolu. Vzdelávanie je vnímané ako vstupenka do elitných skupín, čo nezriedka vedie k pokútnemu získavaniu vysokoškolských diplomov. Dôležitá je príslušnosť k skupinám, čo ovplyvňuje pracovné vzťahy, ekonomické záujmy, štátnu ideológiu a politiku.

Podobný Hofstedovmu (1991) ukazovateľu individualizmus – kolektivismus je Minkovov (2011) ukazovateľ univerzalizmus – exkluzionizmus, ktorý sleduje, ako sa príslušníci danej kultúry správajú k iným. Podstatou tohto ukazovateľa je miera identifikácie sa s istými záujmovými skupinami (*in-groups*) a dištanc od cudzích (*out-groups*) (porov. Minkov, 2011, s. 91), akési *my* *versus* *oni*. Členovia exkluzionistických kultúr majú silné rodinné putá a väzby v rámci záujmových skupín, voči cudzím však bývajú ľahostajní. V týchto kultúrach badať vyššiu mieru korupcie, xenofóbie, rasizmu, sexismu a ďalších foriem diskriminácie na základe príslušnosti k určitým skupinám. Komunikácia býva vágna a nejasná alebo redukovaná na minimum. Sľuby nezvyknú byť vnímané ako záväzné. Kvalita produktov a služieb býva nekonzistentná a neprediktabilná. Verejné priestranstvá sú terčom znečisťovania. Netreba zdôrazňovať, že v takýchto kultúrach je nízka spokojnosť so životnou úrovňou. Naopak, v univerzalistických kultúrach sa s ľuďmi zaobchádza ako s jednotlivcami. Príslušnosť k skupinám nie je podstatná; stiera sa rozdiel medzi cudzími na strane jednej a rodinou a priateľmi na strane druhej – príslušníci sa k týmto skupinám správajú podobne, a to s veľkou mierou zdvorilosti. Vidíme hypersenzitivitu voči diskriminácii a veľkú mieru politickej korektnosti. Pre všeobecné blaho sa v spoločnosti striktnie presadzujú prísne bezpečnostné opatrenia, dbá sa na čistotu verejných priestorov, bežná je dobrovoľnícka práca. Komunikácia je priama, jednoznačná a zrozumiteľná.

Najexkluzionistickejšie kultúry nachádzame v arabskom svete, naopak, najuniverzalistickejšie v západnej Európe a anglofónnom svete; Slovensko sa podľa M. Minkovova (2011, s. 189 – 190) nachádza približne v strede medzi extrémami. Tento článok hodnotí slovenskú kultúru ako skôr kolektivistickú a exkluzionistickú. Exkluzionizmus sa prejavuje na rôznych úrovniach spoločnosti. Na najvyššej úrovni sa prejavuje v politike, kde význam príslušnosti k skupinám je zjavný nielen z mnohých prípadov korupcie a vplyvu oligarchie (porov. Nadácia Zastavme korupciu, 2019), ale aj napríklad z výroku Pavla Pašku (napr. Cuprik, 2018, s.p.) „*Vyhraj voľby a môžeš všetko*“, či z frázy „*naši ľudia*“ označujúcej záujmovú skupinu blízku vládnucej strane.

Na nižšej úrovni sa exkluzionizmus prejavuje tzv. malou korupciou napríklad v zdravotníctve (porov. Mužik – Szalayová, 2013), negatívnou prezentáciou etnickej menšiny a migrantov v médiách (porov. Oborník, 2016) či plagiátorstvom vo vysokoškolskom vzdelávaní. Ako konštatuje K. Staroňová (2011, s. 185), „*miera plagiátorstva je [u nás] neúnosná*“. Navyše sa týka aj vrcholových politikov (pozri napr. Vedenie FF UK, 2019). Je zaujímavé porovnať, že kým v našich podmienkach často nie sú pri podozreniach z plagiátorstva u politických činiteľov vyhovené žiadne dôsledky, pri obdobnom prípade v Nemecku obvinenia z plagiátorstva viedli v priebehu jedného mesiaca k odobratiu doktorátu a odstúpeniu ministra obrany Karla-Theodora zu Guttenberga (Pidd, 2011). Táto tolerancia plagiátorstva podľa môjho názoru súvisí práve s prevládajúcim exkluzionizmom/kolektivismom v slovenskej kultúre.

Napokon prvky exkluzionizmu v slovenskej societe, ktoré môžeme pozorovať v každodennom živote, sú napríklad parkovanie na chodníkoch bežné vo veľkých mestách, obmedzené dávanie prednosti chodcom na prechode automobilistami, nedodržiavanie zákazu fajčenia na verejných priestranstvách, tzv. problém nezodpovedných majiteľov psov či nezvyk zdraviť sa s pracovníkmi pokladne v nákupných centrách (porov. Minkov, 2011, s. 196–198). Podľa mojich skúseností sú tieto javy u nás omnoho častejšie než v Holandsku.

Kolektivismus sa prejavuje aj v slovenskom vedeckom texte, ktorý vo veľkej miere využíva prvú osobu plurálu aj na odkazovanie na akademickú obec a širšiu spoločnosť namiesto využívania neosobných prostriedkov vyjadrovania, ako je to spravidla v anglofónnych vedeckých textoch (Walková, 2018b), porov. napr.: „...v oblasti vývinu schopností tzv. sociálneho odkazovania a raných sociálnych interakcií stále málo **rozumieme** duševnému vývinu dieťaťa v jeho celistvosti“ (Kesselová, 2015) – „*The structural effects are increasingly well understood, but the social and historical context in which they came about has been far less explored*“. ‘Štrukturálne následky sú stále lepšie **chápané**, ale sociálny a historický kontext ich pôvodu je omnoho menej **prebádaný**’ (Wilkerson a kol., 2014). I. Khoutyzová (2013, s. 8) spája používanie prvej osoby plurálu v ruských vedeckých textoch s historickým vplyvom sovietskej vlády, ktorá u akademikov potláčala individualitu. Podobne aj v našej krajine socializmus podporoval kolektivismus a exkluzionizmus prostredníctvom presadzovania kolektívneho vlastníctva, masových podujatí ako prvomájové sprievody či spartakiády a myslenie *my* (*spriateľené socialistické krajiny*) *verzus oni* (*kapitalistické nepriateľia*). M. Minkov (2011) však upozorňuje, že socialistické zriadenie nevytvorilo kultúrne črty postkomunistických krajín – niekoľko desaťročí je v histórii národa prikrátka doba na podstatnú zmenu kultúry; naopak, podľa jeho názoru sa socializmus uchytil práve v krajinách, ktoré už skôr prejavovali kultúrne črty kompatibilné s hodnotami socializmu. Na tomto mieste preto hodnotím socialistickú minulosť tak, že len prehĺbila isté črty slovenskej kultúry, ktoré majú za následok nežiaduce spoločenské javy.

Záver

Tento článok sa snaží charakterizovať slovenskú kultúru prostredníctvom vybraných Hofstedeových (1991) a Minkovových (2011) kultúrnych ukazovateľov. Na základe analýzy jazyka, správania a spoločenských javov ako aj kontrastívneho porovnania s vybranými západoeurópskymi kultúrami hodnotí slovenskú kultúru ako vyhýbajúcu sa nejednoznačnosti, flexumilnú, kolektivistickú, exkluzionistickú a s vyšším indexom mocenskej vzdialenosti. Toto hodnotenie je však nutné vnímať ako relatívne. Článok poukazuje na dejinné faktory súvisiace s danými kultúrnymi ukazovateľmi, ako aj na negatívny vplyv, ktoré môžu mať tieto kultúrne črty na život spoločnosti, vrátane problémov s efektívnym zavádzaním inovácií a reforiem, obmedzenej občianskej angažovanosti, korupcie a plagiátorstva.

Predkladaný článok je limitovaný tým, že sa obmedzuje na subjektívne pozorovania na základe osobných skúseností. To vedie k otázke, do akej miery je možné tieto pozorovania generalizovať a aplikovať aj na mladšiu generáciu slovenskej spoločnosti. Ďalší výskum slovenskej kultúry z hľadiska kultúrnych ukazovateľov by bolo preto vhodné doplniť o kvantitatívne a kvalitatívne dáta získané prostredníctvom dotazníkov a rozhovorov.

Zoznam použitej literatúry

Primárne zdroje

CUPRIK, R. 2018. Vyhrať voľby a môžeš všetko. Známe momenty Pavla Pašku na videu. In: *SME*, 6. 4. 2018. [Cit. 2019-03-06] Dostupné na internete: <<https://domov.sme.sk/c/20797332/video-pavol-paska-zname-momenty-politickej-kariery.html>>

DEPARTMENT FOR EDUCATION. 2014. *The National Curriculum in England: Framework document*. [Cit. 2019-11-26]. Dostupné na internete:

<https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/381344/Master_final_national_curriculum_28_Nov.pdf>

DERŇÁROVÁ, S. 2014. Viete prijať kompliment? Naučte sa to s nami! In: *Šarm*. [Cit. 2017-21-06] Dostupné na internete: <<http://www.pluska.sk/zena/rodina-vztahy/viete-prijat-kompliment-naucte-nami.html>>

FEDORKO, M. 2015. Pojem kultúry v translatológii. In: *Jazyk a kultúra*, 6/21 – 22, 27 – 32.

KAČALA, J. 2010. Profesor Eugen Jóna a dejiny slovenskej jazykovedy. In: *Slovenská reč*, 75/2, 70 – 76.

KENDRA, M. 2017. K znakovkej povahe textov literárneho realizmu (teoretické prístupy k súvzťažnostiam výrazových a významových komplexov). In: *Jazyk a kultúra*, 8/31 – 32, s. 70 – 79.

KESSELOVÁ, J. 2015. Ontogenéza datívu vo svetle prirodzenej morfológie a kognitívnej lingvistiky. In: *Jazykovedný časopis*, 66/2, s. 101 – 126.

MAGALOVÁ, G. 2015. Jazykové povedomie študentov mediálnych odborov a ich schopnosť využitia programov na korigovanie textu. In: *Slovenská reč*, 80/5 – 6, s. 325 – 342.

Mees Kees. 2012. Film. Réžia Barbara Bredero. Holandsko: PV Pictures.

SELP, L. 2018. 9 Things You Need to Know about Starting Primary School in the Netherlands. In: *DutchReview*. [Cit. 2019-11-26]. Dostupné na internete: <https://dutchreview.com/expat/education/9-things-you-need-to-know-about-starting-primary-school-in-the-netherlands/>

SIRKOVÁ, Ž. 2017. Prečo klesá vedomostná úroveň žiakov? *Učiteľské noviny: Učiteľské blogy*. [Cit. 2020-02-10]. Dostupné na internete: <https://www.ucn.sk/ucitelske-blogy/preco-klesa-vedomostna-uroven-ziakov>

THE SCHOOL RUN. 2019. The beginner's guide to primary-school homework. [Cit. 2019-11-26]. Dostupné na internete: <<https://www.theschoolrun.com/primary-school-homework>>

WILKERSON, M. E., LIVENGOD, M., SALMONS, J. 2014. The sociohistorical context of imposition in substrate effects: German-sourced features in Wisconsin English. In: *Journal of English Linguistics*, 42/4, s. 284 – 306.

Sekundárne zdroje

EURÓPSKA ÚNIA. 2018. *Život žien a mužov v Európe - štatistický portrét*. Luxemburg: Eurostat. [Cit. 2019-03-06] Dostupné na internete: <http://vizualizacia.statistics.sk/women_men/index.html?lang=sk>

FILLMORE, C. J. 1975. *Santa Cruz Lectures on Deixis 1971*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.

HALL, E. T. 1989. *Beyond culture*. New York: Anchor Books.

HAMPDEN-TURNER, C., TROMPENAARS, F. 2011. *Riding the waves of culture: Understanding diversity in global business*. 2. vyd. New York: McGraw-Hill.

HOFSTEDE, G. 1991. *Cultures and organizations: Software of the mind*. London: Harper Collins Business.

INGLEHART, R. 2015. *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.

KHOUTYZ, I. 2013. Engagement features in Russian & English: A cross-cultural analysis of academic written discourse. In: *Working Papers in TESOL & Applied Linguistics*, 13, s. 11 – 20.

- KOSOVÁ, B. 2002. Humanizácia výchovy a vzdelávania. In: *VÍŠŇOVSKÝ, L., KAČÁNI, V. a kol. Základy školskej pedagogiky*. Bratislava: IRIS, s. 114 – 119.
- LEVINSON, S. C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOJOVÁ, G. 2016. Humanizing English language teaching in Slovakia. In: *XLinguae Journal*, 9/4, s. 30 – 36. SCOPUS.
- MINISTERSTVO KULTÚRY SR. 2017. Počet veriacich podľa sčítania obyvateľov. [Cit. 2019-03-06] Dostupné na internete: <<http://www.mksr.sk/extdoc/6627/veriaci>>
- MINKOV, M. 2011. *Cultural differences in a globalizing world*. Bingley, UK: Emerald Group Publishing.
- MISTRÍK, J. 1993. (eds.) *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor.
- MUŽIK, R., SZALAYOVÁ, A. 2013. *Analýza neformálnych platieb v zdravotníctve na Slovensku*. Bratislava: Health Policy Institute. [Cit. 2019-03-06] Dostupné na internete: <http://www.hpi.sk/cdata/Publications/Analiza_neformalnych_platieb_2013.pdf>
- NADÁCIA ZASTAVME KORUPCIU. 2019. Čo treba vedieť o korupcii. [Cit. 2019-03-06] Dostupné na internete: <https://komunita.zastavmekorupciu.sk/wp-content/uploads/2016/10/C%CC%8Co-treba-vediet%CC%8C-o-korupcii.pdf>
- OBORNÍK, P. 2016. Prílev migrantov a rómski agresori – pohľad na tendencie diskurzu televízneho spravodajstva v súvislosti s možným vplyvom posilňovania radikalizácie na Slovensku. (Komparatívna analýza hlavných spravodajských relácií verejnoprávnej RTVS a komerčnej Televízie Markíza 14 dní pred parlamentnými voľbami 2016.) In: *Jazyk a kultúra*, 7/25 – 26, s. 104 – 121.
- OECD, 2017. Compare your country. PISA 2015. [Cit. 2019-05-19]. Dostupné z: <http://www.compareyourcountry.org/pisa>
- PARÍKOVÁ, M. 2012. Medzinárodný deň žien – úcta k žene v socialistickej každodennosti. In: PROFANTOVÁ, Z. a kol. *Reflexia socialistickej každodennosti v anekdotách „o zlatú mrežu“*. s. 242 – 259
- PIDD, H. 2011. German defence minister resigns in PhD plagiarism row. In: *The Guardian*, 1.3.2011. [Cit. 2019-03-06] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2011/mar/01/german-defence-minister-resigns-plagiarism>>
- PLICHTOVÁ, J., ŠESTÁKOVÁ, A. 2018. *Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR. ISBN [Cit. 2019-03-06] Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/aktuality/participacia/2018/z_dennikov_analytiky/december_2018/Slovník%20zakladnych%20pojmov_FINAL.pdf>
- PORUBSKÝ, Š. a kol. 2016. *Kurikulum základnej školy očami učiteľov (empirické zistenia)*. Banská Bystrica: Belianum.
- PROFANTOVÁ, Z. 2012. Reflexia socialistickej každodennosti v anekdotách „o zlatú mrežu“, s. 303 – 330.
- PROFANTOVÁ, Z. a kol. 2012. *Žili sme v socializme I. Kapitoly z etnológie každodennosti*. Bratislava: SAV a ZING PRINT.
- SCHWARTZ, S. H. 1992. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In: ZANNA, M. P. (ed.) *Advances in experimental social psychology* 25. San Diego: Academic Press, s. 1 – 65.

STAROŇOVÁ, K. 2011. *Vedecké písanie. Ako písať akademické a vedecké texty*. Martin: Vydavateľstvo Osveta.

VEDENIE FF UK. 2019. Stanovisko vedenia FiF UK k otázke plagiátorstva. [Cit. 2019-03-06] Dostupné na internete: https://fphil.uniba.sk/detail-aktuality/back_to_page/filozoficka-fakulta-uk/article/stanovisko-vedenia-fif-uk-k-otazke-plagiatorstva

WALKOVÁ, M. 2014. Rozdiely medzi slovenským a angloamerickým odborným štýlom na príklade jazykovedných textov. In: *Jazyk a kultúra*, 5/19 – 20.

WALKOVÁ, M. 2017. Citačné zvyklosti v slovenských a anglických jazykovedných štúdiách. In: *Jazykovedný časopis*, 68/3, s. 435 – 457.

WALKOVÁ, M. 2018a. Addressing the reader: A comparison of research papers in Slovak, L1 English and L2 English. In: *Ostrava Journal of English Philology*, 10/1, s. 25 – 38.

WALKOVÁ, M. 2018b. Author's self-representation in research articles by Anglophone and Slovak linguists. In: *Discourse and Interaction*, 11/1, s. 86 – 105.

WALKOVÁ, M. 2019. A three-dimensional model of personal self-mention in research papers. In: *English for Specific Purposes*, 53/1, s. 60 – 73.

Článok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0099/16 Personálna a sociálna deíxa v slovenčine.

Kontakt:

Mgr. Milada Walková, PhD., FHEA
University of Leeds
Faculty of Arts, Humanities and Cultures
Language Centre
Woodhouse Lane
LS2 9JT, Leeds
United Kingdom
Email: M.Walkova@leeds.ac.uk

SELF-REFLECTION AMONG STUDENTS AND TEACHERS: FEEDBACK WITHIN THE EDUCATIONAL PROCESS

SEBAREFLEXIA MEDZI ŠTUDENTMI A UČITEĽMI:
SPÄTNÁ VÄZBA V RÁMCI VZDELÁVACIEHO PROCESU

VLADIMÍR BILOVESKÝ

Abstract

This paper deals with the need to change current educational methods used by universities. Traditional methods seem not to be satisfactory to teach students to evaluate data, make decisions, take responsibility and develop their critical thinking. Therefore, a new form of teaching and new approaches to teaching may help students to develop the above-mentioned skills. This kind of teaching also requires development and improvement of university teachers' educational competencies because the traditional teacher-student relationship also changes, as do their roles in the education process.

Keywords: assessment process, self-assessment, reflection, self-reflection, learning process, teaching process, roles of teachers, roles of students, diary, teaching innovation, critical thinking, the teaching model of specialized translation.

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá problematikou zmeny súčasných vzdelávacích metód, ktoré využívajú vysokoškolskí učitelia. Zdá sa, že tradičné metódy nie sú dostatočné na to, aby naučili študentov hodnotiť a spracovávať prijímané informácie, robiť rozhodnutia, prevziať zodpovednosť a rozvíjať svoje kritické myslenie. Nové formy výučby a nové prístupy k výučbe môžu študentom pomôcť rozvíjať vyššie uvedené zručnosti. Tento druh výučby si vyžaduje aj rozvoj a zdokonaľovanie vzdelávacích schopností vysokoškolských učiteľov, pretože sa mení aj tradičný vzťah medzi učiteľmi a študentmi, ako aj ich úlohy vo vzdelávacom procese.

Kľúčové slová: sebahodnotenie, sebareflexia, vyučovací proces, roly učiteľa, roly študentov, kritické myslenie, výučba prekladu odborných textov.

Introduction

Today's constant barrage of varied information, not all of it being true and some of it often subject to contradictory interpretations by various sources (also known as fake news), is difficult to navigate and look at critically, even for today's students. The current generation of students finds new information online, more specifically from social media and other types of communication technology, their primary means of communicating with the rest of the world. In general, they tend to think less and express themselves in an abbreviated style, which is subsequently reflected in their way of thinking. Students are also losing their ability to express their opinion using coherent, complex sentences. Anonymity and unnatural conditions for communication on social media harm their ability to speak in public and present their own opinion (e.g. in front of a group of peers). They tremble at the thought of failure, of not achieving perfection and becoming a mockery in their classmates' eyes. Unfortunately, the current mindset exclusively prioritizes perfection (which is often shallow). This leads not only to the inability to express one's opinion and to think critically, but also the inability to self-reflect and be self-aware, which may cause the destruction of one's personality, inability to develop critical thinking and inability to progress in learning process.

For this very reason, among others, it is vital to pay attention to the development of students' abilities of self-reflection and self-awareness at all levels of education, which can also encourage the development of critical thinking.

For university students, the lack of the abilities mentioned above can lead to the following problems:

- Ø the inability to assess one's own skills, strengths and weaknesses,
- Ø the inability to set goals,
- Ø poor time management,
- Ø the inability to use appropriate strategies,
- Ø the inability to self-evaluate,
- Ø poor information use,
- Ø the inability to seek help,
- Ø poor self-motivation.

These problems should be also considered in connection with students' inability to self-regulate. All the above statements are confirmed by research which has revealed that students are unable to regulate learning processes (Zimmerman & Schunk, 2001).

Reflection and self-reflection in the teaching process

Based on the aforementioned, today's educational paradigm is gradually changing, with a growing emphasis on self-awareness and self-reflection. This surely concerns not only learners, but also teachers themselves. In fact, it concerns everyone involved in the education process, though each of them have different motivation and goals.

According to Jenny Moon, "*Reflection is a form of mental processing that we use to fulfil a purpose or to achieve some anticipated outcome. It is applied to gain a better understanding of relatively complicated or unstructured ideas and is largely based on the reprocessing of knowledge, understanding and possibly emotions that we already possess*" (Moon, 2005, p. 1). Reflection also helps to develop emotional intelligence, as long as we are aware of emotions in the reflection process. It is necessary to realize that reflection is only a starting point, the beginning of the long-term process of development of the student and the teacher. The prerequisite for reflection is the ability to realize its necessity for our further progress, but also the willingness to implement it. The process of reflection (especially at its outset) can also be unpleasant, because it forces us to be honest with ourselves, to get to know ourselves, to acknowledge our weaknesses and failures, as well as aspects and areas we need to improve. Reflection forces students to take responsibility for their learning and their progress, but it also forces teachers to take responsibility for the way they teach. With the ability to self-reflect, we become our own observers and critics. If we realize that the reflection process is a mental process, we will succeed. If we do not realize this, the entire process of reflection will be rendered unnecessary and meaningless. Therefore, self-reflection must be seen as an active and conscious process, one that may also present obstacles for the individual in the beginning (e.g. student self-reflection, experience with previous teaching methods, experience with previous teacher(s) or groups of peers), but can ultimately help the student to change their way of thinking, change their position in the group or deepen their understanding. John Dewey emphasizes the positive role of self-reflection in developing students' critical thinking, which should also be a goal of the teaching process at universities (Dewey, 1991).

It is also thanks to self-reflection that we learn how to teach ourselves. It is a way of learning from one's own experience without needing someone to guide us or speak to us. Self-reflection facilitates not only self-knowledge, thus improving the quality of the teaching process, but it helps to adapt students' changing goals and objectives through their active engagement in the education process; it can even change the goals of the educational process itself and the teacher's choice of teaching methods and approaches.

If we are to use the term self-reflection, we intend to denote and describe an active, focused thinking process. Through this activity, one relives past experiences and re-evaluates them. This is a natural way of thinking, one we all use, whether we realize and consciously control it or not. Of course, there are many perspectives on the reflection process.

According to Dawson (2016), the process includes three steps:

1. "Returning to experience – that is to say recalling or detailing salient events.
2. Connecting with feelings – this has two aspects: using helpful feelings and removing or containing obstructive ones.
3. Evaluating experience – this involves re-examining experience in the light of one's aims and knowledge. It also entails integrating this new knowledge into one's conceptual framework."

To sum up: self-reflection is not only a mental ability or a partial academic skill, but also a process through which mental skills are transformed into academic skills.

Student self-reflection

We view learning as an activity that students do for their own sake; such learning should, of course, be proactive. When students are aware of their strengths and weaknesses, they take a proactive learning approach, thanks to which it is possible to reach their goals. Thus, students can observe what is happening to them as they reach their goals with increased efficiency. This increases their confidence, self-satisfaction and motivation to continue their studies. Students who also have the ability to self-regulate are undoubtedly more successful in their studies, and they are also more optimistic about their future.

A teacher who leads students towards self-reflection must know what contemplation really means. Of course, self-reflection in the teaching process goes beyond contemplation. It is a critical and self-regulating factor that motivates the teacher to monitor their students' performance and assess their progress based on specific pre-established criteria. Through self-reflection, students can identify their strengths and weaknesses, enabling them to develop strategies for improving their overall performance.

It is beneficial for students to evaluate their own performance, helping them to form images of themselves and allowing them to evaluate their progress and achievement, for example, of the goals they set at the beginning of the semester. This also allows them to evaluate each other, thus learning to accept constructive criticism from their peers and teachers. Based on their teaching experience, teachers are certainly able to see the difference between students' perception and evaluation of their own abilities and their actual abilities. This is among the reasons why teachers must teach students self-reflection. Self-reflective learning ought to be integrated into the education process, not just left as an independent extracurricular activity. Once students open up and begin to describe their way of thinking, teachers can better understand them, which can help teachers to further develop their students' self-reflective abilities.

In summary, we maintain that through self-reflection and self-assessment, students learn:

- ü to plan and direct their learning,
- ü to evaluate their own work and results,
- ü to analyse the learning process,
- ü to evaluate their peers,
- ü self-motivation.

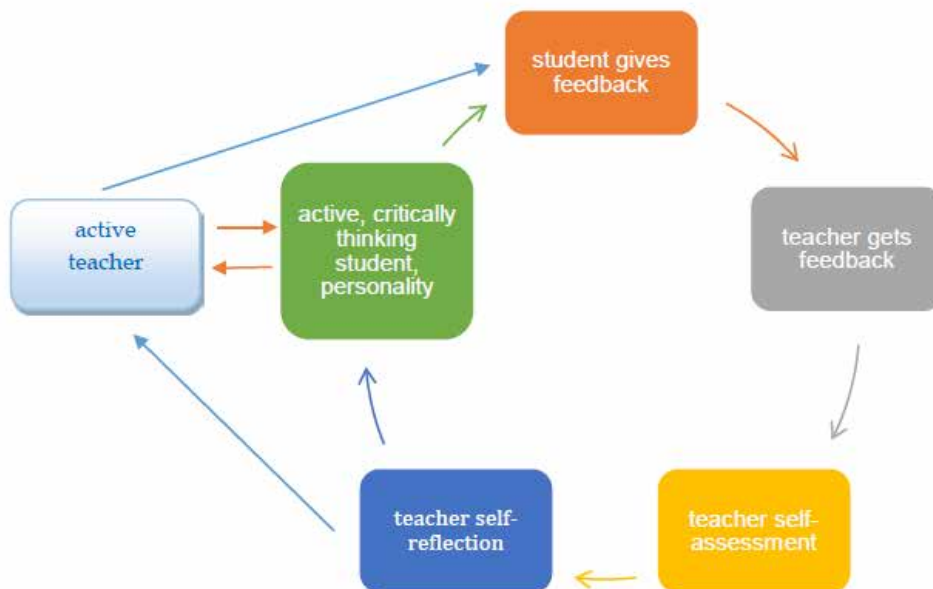

Figure 1. The process of developing teacher self-assessment and self-reflection based upon the student's feedback and student-teacher interaction.

Self-assessment as a teacher's motive of self-reflection

"Reflection begins in a state of doubt or perplexity which, for teachers, is most likely to be encountered when working with learners, particularly new or unfamiliar learners. When we are faced with difficulties and uncertainties in practise, when things don't go according to plan or don't fit with the theory, we may feel powerless and unable to resolve the situation" (Dewey, 1991, p. 64). This we view as the key aspect of the teaching process. By solving problems, we dispel the doubts and confusion that inevitably appear in the teaching process and which it is thus crucial to learn from. When talking about self-reflection, we should also take teacher self-assessment into account. Generally, self-assessment is a powerful tool to help improve ourselves. The self-assessment process helps teachers to empathize with their students. If the teacher does not devote time to assessing students' understanding of the subject matter, then their time and efforts are wasted. To my way of thinking, getting/giving feedback is a tool through which we can learn what impression we make on other people, as well as vice-versa, whether it be words themselves, tone of voice, attitude, gestures, etc. – simply put, the entirety of one's behaviour. Feedback refers to information about the results of previous activities (Gabura, 2015), it should be given in gradual doses, and one should not change their behaviour according to others' expectations (Griffin, 1991).

Teacher self-assessment is necessary to establishing relationships with one's students. When students see that teachers are also learners with their own strengths and weaknesses, that they can also be imperfect, frustrated or disappointed, that they can succeed as well as fail, it will improve the teacher-student relationship, allowing students to open up to their teachers. Therefore, the teacher should listen patiently to students' questions and encourage them, even when they make mistakes, emphasizing that mistakes can also lead to improvement in learning. As far as I am concerned self-assessment is of primary importance for teachers to develop the habit of self-reflection. A teacher who does not think about self-reflection has no intention to develop professionally, and certainly does not ask students for feedback.

Self-reflection helps teachers to monitor their own personal development from beginners to experienced educators. However, teachers' development can also be hampered by their fears of poor classroom time management and information technology in the education process.

Length and breadth of teaching experience are not enough to make a truly experienced teacher unless accompanied by self-reflection. Rollett characterizes an experienced and good teacher as follows: *"Experts rely on a large repertoire of strategies and skills that they can call on automatically, leaving them free to deal with unique or unexpected events. The wealth of knowledge and routines that they employ, in fact, is so automatic that they often do not realise why they preferred a certain plan of action over another. However, when questioned, they are able to reconstruct the reason for their decisions and behaviour"* (Rollet, 2001, p. 27).

Therefore, the teacher should give students the opportunity to be a part of the assessment process, thus encouraging them to take responsibility for their own learning. Teachers' assessments should be based on faith in the student's abilities and their capacity to mentally develop. If the teacher does everything in their power to help students improve their performance, students will trust them. Thanks to self-reflection, students can improve and push their limits. However, the teacher supports students with feedback in gradual doses, as students must also form their own impression of their progress, potential and limits.

The teaching process mentioned above also requires particular focus on teaching materials. Dewey (1991) states that teaching materials should correspond with the lives of students and emphasizes active participation in learning activities, where they should not simply learn educational content mechanically; the class should function as a community, able to prepare students for functioning in society at large and various social communities. Some teachers take this for granted, but implementing Dewey's suggestions in practice may not be as easy as it may seem.

Self-reflection leads teachers to understand the people they teach, their needs and abilities. Every learner is different, and therefore each of them has a different interpretation of how teachers teach, what teachers say and how they say it. Each of them starts the learning process with a different level of knowledge and experience with different types of teachers. Every individual student represents a different, individual world. Every group of students is its own, unique world that differs from other groups. The work and position of the teacher will be different in every group.

Self-reflection and self-assessment on the teacher's part boosts students' sense of responsibility for their own progress by encouraging them to reflect on their own study. Indeed, students can also evaluate teachers' teaching methods through self-reflection, as can those who, unfortunately, may not necessarily be familiar with the context in which the methods were used, and whose evaluation, therefore, may not necessarily be objective.

Furthermore, self-reflection is one of the most effective ways for educators to realize that their teaching methods can be improved.

In summary, thanks to self-assessment and self-reflection, the teacher learns:

- ü to aim their teaching toward clearly defined goals,
- ü to cooperate with students in the process of teaching,
- ü to assess and interpret students' progress,
- ü to get to know their students better.

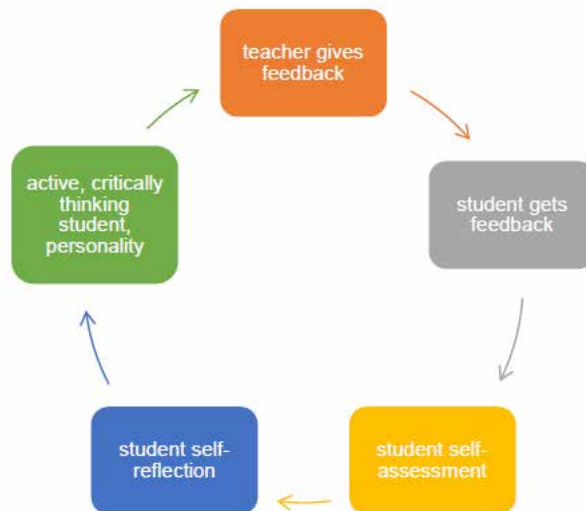

Figure 2. The process of developing student self-assessment and self-reflection based upon the teacher's feedback.

Diaries in the teaching process as a tool of self-reflection

Many teachers who consciously include self-reflection in their classrooms record the results of self-reflection in diaries. They write down their feelings, experiences, plans and new teaching methods. This information tends to be general, but they consider it important to record crucial moments of the learning/teaching process that can lead to professional progress. The diary entries are indeed subjective, recording an internal dialogue of sorts. One of the many benefits of writing a diary is that it assists us in identifying everything that helps us progress and facilitates the planning process. It is most definitely advisable to read one's diary regularly, because it may reveal topics or problems that we dealt with in the past, as well as solutions or ways we responded. Some teachers summarize the notes at the end of each class or at the end of the semester.

Such a summary can have two functions:

- ü We see what progress we have made since we started using reflection in the teaching process.
- ü Our further professional progress can be based on such a summary.

Keeping a diary is an effective way to grasp, organize, evaluate, and learn from experience. Writing a diary can also be considered as creative writing. Some researchers state (Hatie, 2009, Mezirow, 1997, Wright, 1987) that creative writing is also a form of therapy, allowing people to solve problems and find solutions. Such therapy allows people to recognize and write down examples of misconceptions and to imagine something positive; in other words, it consists in reflection, analysis, evaluation and change. That can also be regarded as one of goals of writing a diary. When deciding to start writing, the teacher should not think about it too much. Just let the thoughts you write down flow and try to record experiences and critical moments. As soon as we recall events or critical moments, we begin to learn from them. Writing a diary makes sense only if done on a regular basis. With its help, the teacher can also observe the progress of groups and thus compare them. We should write freely and spontaneously. Diaries can be idiosyncratic, even weird.

Roles

Student self-reflection and teacher self-reflection can likewise lead to shifts in the educational process. The shifts can result in the change of traditional teacher–student relationship

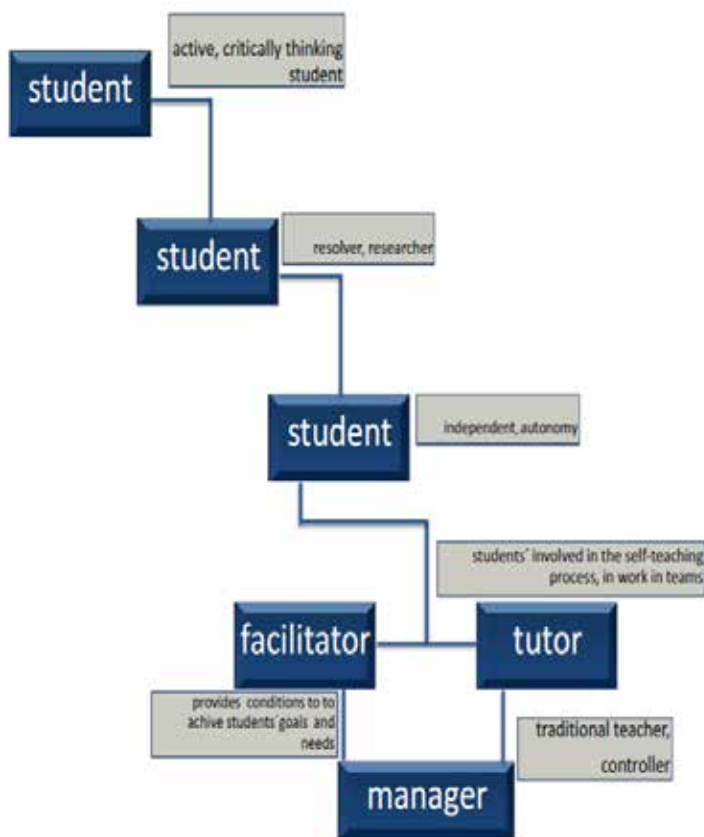

Figure 3. The teacher-student relationship on the basis of Homolová's classification of students' roles (2004, p. 47). The process of developing the particular roles also promote the formation of an active, critically thinking personality.

is no longer a controller standing in the front of the classroom controlling the teaching process; he does not test their acquired knowledge and skills. The teacher is a sort of guide for the learning process. He is a facilitator, manager, prompter and tutor in one. As a facilitator, the teacher takes students' goals and individual needs and abilities into account and creates the conditions conducive to achieving such goals; he also provides students with motivation. In this role, the teacher leads students toward independence, autonomy and critical thinking. The role of the teacher as an organizer/manager is possibly their most important as well as most difficult role. To achieve the goals and objectives of a lesson is only possible by means of effective organization. In other words, students should be perfectly aware of what is expected of them. If the teacher takes the role of a tutor, students are deeply involved in the self-teaching process or work in teams. On the basis of Homolová's classification of students' roles, students in these courses can be designated as student–resolvers or student–discoverers (Homolová, 2004, p. 47).

Experience with the changes in the teaching process

The change of traditional teacher – student relationship and vice versa, reflection and self-reflection in the teaching process are successfully employed in the teaching model of specialized translation introduced at Matej Bel University (see Biloveský, Laš, 2018). Implementing the model of specialized translation on the ground of changing roles, reflection and self-reflection in the teaching process, critical thinking has been a successful experience, and it has improved the didactical process. The aforementioned model of changes in the teaching process at university provides us with a chance to shape future graduates as independently thinking beings, able to think creatively and critically and highly capable of working in a team.

Conclusion

Communication is one of the ways by which we can make contact with others, understand them as well as understand ourselves. The process of effective communication is conditioned by several factors, and it is therefore necessary to understand how messages are sent and received, both in verbal and non-verbal form. Feedback, which is closely related to various forms of communication (verbal, non-verbal), provides us with information on how we interact with our surroundings. Providing adequate feedback is very challenging, and it is therefore of consequence to pay attention to developing this ability in the learning and teaching process. It is also essential to teach students how to accept or reject feedback, as well as the rules for rejecting feedback. The ability to reflect what we do, how we do it, and why we do it, along with the ability to adjust and adapt, develops our skills throughout our lives. Self-reflection is also the key to improving teachers' learning. While most of us spend a great deal of time thinking and thinking about what we do, how we do it, and our impact on others, we do not always take this process further by acting, thinking and doing things differently with the help of self-assessment and self-reflection. Therefore, teachers should pay attention to developing student skills of giving feedback, receiving feedback, skills of self-assessment and self-reflection. If the teacher is conscious of self-reflection, this helps students to develop reflective skills as well. Development of these skills will help students to become independent, critically thinking personalities. The process of developing those skills leads to shifts in the educational process and the change of current educational paradigm. This can result in the changes to the traditional teacher – student relationship. Notwithstanding the above-mentioned changes in the educational process, the teacher is still the one who shapes learners, the core in the development of the student's personality, the roadmap in the learner's life.

Zoznam citovanej literatúry

- BILOVESKÝ, V., LAŠ, M. 2018. The Particulars of Teaching Specialized Translation: A Case Study of Matej Bel University. In: *European Journal of Contemporary Education*, 2018, 7(2), 99, 265 – 274.
- DAWSON, G. 2019. *Teaching self-reflection: A necessary part of the learning process*. Retrieved January 20, 2019 from <http://electronicportfolios.com/reflection/mosepMod2-1adds.html>.
- DEWEY, J. 1991. *How to think*. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- GABURA, J. 2010. *Komunikácia pre pomáhajúce profesie*. Bratislava: UK.
- GABURA, J., GABURA, J. ml. 2015. *Teória komunikácie v kontexte pomáhajúcich profesií*. Nitra: UKF.
- GABURA, J., GABURA, P. 2004. *Sociálna komunikácia*. Bratislava: O.z. Sociálna práca.
- GÁLIK, S. 2006. Porozumenie človeka z hľadiska globalizujúceho sa sveta. In: *Filozofia v kontexte globalizujúceho sa sveta*. Bratislava: SAV.

GÁLIK, S. 2010. *Duchovný rozmer krízy súčasného človeka*. Bratislava: Iris. 93 s.

GRIFFIN, R. W. 1991. Effects of work redesign on employee perceptions, attitudes, and behaviors: A long-term investigation. In: *Academy of Management Journal*, vol 34. No. 2, pp. 425 – 435.

HATTIE, J., YATES, G. 2014. *Visible learning and the science of how we learn*. Routledge.

HATTIE, J. 2009. *A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.

HOMOLOVÁ, E. 2004. *Učiteľské a žiacke roly na hodine cudzieho jazyka*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 51.

LAGUEUX, R. C. 2015. *Spurious John Dewey Quotation on Reflexion*. Retrieved February 15, 2015 from https://www.academia.edu/17358587/A_Spurious_John_Dewey_Quotation_on_Reflection 2014

LORINCOVÁ, T. 2015. *Sebaregulácia a motivácia u vybraných študentov vo vzťahu k ich vývinu potenciálu*. Prešov: Bookman, s. r. o., s. 13 – 14.

MEZIROW, J. 1997. Transformative Learning: Theory and Practice. In: *New Directions for Adult and Continuing Education*, No. 74, Jossey- Boss Publishers, p. 8.

MOON, J. 1999. *Reflection in Learning and Professional Development*. London: Kogan Page.

WRIGHT, T. 1987. *Roles of Teachers and Learners*. Oxford: OUP. 160 s.

This paper is one of the outputs of the research project No. 018UMB-4/2018 Coaching approach as a new form of critical thinking development of students in higher education supported by the Slovak Ministry of Education Scheme KEGA.

Kontakt:

Doc. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD.
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Filozofická fakulta
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Tajovského 40, 974 01, Banská Bystrica
Slovenská republika
Email: vladimir.bilovesky@umb.sk

**ЯЗЫКОВАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ VS. ОФИЦИАЛЬНЫЕ ДОКУМЕНТЫ.
ПРАКТИКА ПЕРЕВОДА****LANGUAGE IDENTITY IN OFFICIAL DOCUMENTS.
TRANSLATION PRACTICE***JARMILA OPALKOVÁ***Абстракт**

Статья посвящена анализу концепта языковая идентичность на фоне проблемы перевода документов, при наличии разных графических систем. В прикладном плане автор пытается указать на несостоятельность тезиса о возможности достижения консенсуса по вопросу унификации, даже на уровне стран ЕС, посредством коррекции функционирования формальных механизмов, например, внедрения единого международного стандарта по транслитерации; приводит примеры из практики перевода антропонимов с русского на словацкий язык, указывает, как влияет чувство национального суверенитета и традиции на внешние законы, действующие в современном мире глобализации и интернационализации. Кроме вопроса внутреннего единения этноса, внимание автора статьи сосредоточено на вопросе статуса культурных сообществ, как суверенных единиц.

Ключевые слова: языковая идентичность, норма перевода, международная транслитерация, антропонимы, корреляционные графические системы: кириллица, латиница.

Abstract

The issue of linguistic identity as a status of identity of each cultural community is reflected in the paper from the perspective of extralingual and linguistic specifics. A special focus lies on the demonstration of the dissonance of the transcription of onymic structures of the source text, resp. of Cyrillic-mediated anthroponyms into Latin. The openness of the question declares the instability of the transliteration norm of transcription and the conflict at the level of domestic tradition vs. international trends of globalization in real practice. The article is a probe into the issue of contrastive translatology from the perspective of language policies applied in the EU, RF and SR. The author tries to demonstrate at the application level how in the social practice the pressure of globalization and internationalization forces ethnicities to unify some procedures in dealing with an aspect such as interlingual communication.

Keywords: language identity, norms of translation, international transliteration, transcription of personal names, correlated graphic writing systems: Latin, Cyrillic.

Введение

В связи с глобализацией мира и стремлением упростить формальные механизмы, к которым принадлежат языки как специфические знаковые системы с огромным потенциалом, но генетическим разнообразием, препятствующим коммуникации без посредничества, появляется борьба двух антагонизмов: с одной стороны тенденция к унификации, а с другой – борьба за сохранение единичного, частного. В науке в качестве социолингвистической и психолингвистической проблемы на переднем плане находится задача определения сущности и места вопроса языковой идентичности. Язык – средство социализации человека в обществе, усвоения им культурных норм, реализации его эмоционального и когнитивного статуса в рамках повседневной деятельности, автоидентификации как члена этнической структуры. В рамках такой организационной

единицы, какой является многонациональное государство, (например, Российская Федерация), языковая идентичность определяется как совокупность языковых характеристик индивида и группы (языковая компетенция, речевое поведение, отношение к языкам, языковая установка). Языковую идентификацию можно определить как постоянный процесс инкультурации и интеграции человека в общество. Если же общество многоязычно, то языковая идентификация осложняется выбором одного из языков и необходимостью непрерывного определения собственного отношения к этим языкам. Вместе с тем, поскольку идентичность (в том числе языковая) выбирается, может возникнуть 'кризис идентичностей', как утверждают не столько лингвисты, сколько социологи и политики, благодаря чему возможен переход от одной языковой идентичности к другой, более актуальной в данном пространстве в данное время. В Словакии, например, после распада Чехословакии, часть представителей этнического меньшинства, ранее использовавшая в качестве литературного украинский язык, в официальных документах стала указывать национальность «русины». В настоящее время, государство СР признало русинский язык как официальный для данного этникума (искусственно обработанный вариант одного из русинско-украинских говоров восточной Словакии).

Билингвизм на практике

В рамках разных исследований были предприняты попытки классифицировать типы соотношений языковой и этнической идентичности билингвалов. Среди них находим, например, такие: 1. бесконфликтная билингвальная личность, когда языковая и этническая идентичности полностью совпадают; языковая и этническая идентичности не совпадают, но не порождают языковых конфликтов, т.е. личность не стоит перед выбором, какой из языков «родной»; 2. билингвальная личность с проблемной идентификацией, когда языковая и этническая идентичность не совпадают: личность, поменявшая языковую идентичность под влиянием каких-либо внешних причин при сохранении этнической идентичности; личность, испытывающая трудности с языковой идентификацией (примерно в равной степени владеющая обоими языками, в СР, например, цыгане, редко венгры, украинцы/русины); личность, неверно оценивающая свою языковую идентичность (например, дети венгров с обострённым национальным самосознанием, не желающие признать своим словацкий язык по причине слабого владения и знания автохтонного языка). Казалось бы, что, например, такое маленькое государство как Словакия (по сравнению с Россией), не будет решать проблему определения типа языковой идентичности. Тем не менее, руководству Словацкой Республики пришлось предпринять адекватные меры для обеспечения прав всех членов содружества основной нации – словаков и представителей национальных меньшинств (венгров, украинцев/русинов, цыган, а также незначительной коммунитарной группы поляков, немцев и чехов). Несмотря на то, что в Конституции Словацкой Республики указано: государственным языком является словацкий язык, который является одновременно языком официальных документов всех уровней общественной жизни – административных (метрические, медицинские и др.), юридических, деловых и коммерческих бумаг, включительно церковной документации, представители отдельных меньшинств имеют в рамках официальной коммуникации право пользоваться родным языком и услугами переводчика бесплатно, равным образом, как и иностранные граждане.

Особый интерес представляет тот диапазон вопроса, который связан с участием стран на решении проблем мирового значения как в области политики, так и культуры. В свободную Европу едут потоками разного рода мигранты, иностранные граждане, коммуникация с которыми начинается на, так сказать, паспортной основе. И как раз здесь показательно, как антагонистически стоят друг против друга тенденция к унификации, в данном случае коммуникация посредством одного общего языка (английский, в качестве

'lingua franca'), и тенденция к народной и национальной аппроксимации. Кроме стремления сохранить этнический статус, представители стран Европы не соглашаются с мнением, что все документы, связанные общими интересами стран-членов ЕС должны быть составлены только на английском языке. Проблемой является даже применение общей графической системы при оформлении документов, предназначенных для коммуникации в странах с разными графемами.

Итак, справедливым оказывается мнение В. Г. Костомарова (1991, с. 19 – 15) о том, что в норме у человека не бывает двух материнских языков, подобно тому, как не бывает двух родных матерей. Вместе с тем он допускает возможность того, что „выученный язык может стать в жизни человека важнее родного, который, однако, и при забвении 'остаётся матерью, пусть и менее любимой, чем мачеха“.

Международная транслитерация и госстандарты

В доказательство вышесказанного можно привести пример из области коммуникации на уровне перевода официальных документов, причем из множества возможных аспектов достаточно уделить внимание интерпретации вопроса и практике передачи антропонимов на письме, т.е. посредством транслитерации или практической транскрипции и применении собственной парадигматики (морфемные структуры). Транслитерация, как известно, представляет формальное побуквенное воссоздание исходной таксономической единицы с помощью графической системы переводящего языка (Pravidlá slovenského pravopisu, 2000, с. 42). От практической транскрипции она отличается технической комфортностью и возможностью введения дополнительных знаков. Транслитерация, по Правилам словацкого правописания (ПСП), как основного документа САН, должна применяться при составлении библиографических указателей, организации каталогов, в публицистическом стиле, особенно когда речь идет о довольно известных в мире личностях – артистах, режиссерах и т.п. (*Anthony Horowitz, Robbie Williams, Avril Lavigne* – причем в последнем случае без добавления окончания *-ová /-ова*, которое в словацком культурном пространстве является одним из двух возможных (*-ова* или *-а*) составных компонентов наименований фамилий женского рода. В русском языке, в отличие от словацкого, транслитерация используется иногда, но не часто, например как способ включения иностранного слова в целевой текст, особенно когда графемный состав (напр. латиница в русском тексте) не искажает звуковой облик иноязычного компонента. Именно этот факт во многом предопределяет способ передачи иностранной структуры внешней формы слова (примеры на практике см., например, в учебниках и др. работах словацких лингвистов: Антомякова, 2010; Seresova, 2014; Charfaoui, 2008 а). Принцип транслитерации оправдан тогда, когда в языках используются различные графические системы (например, словацкий, венгерский, немецкий, французский, испанский, финский, итальянский, английский, чешский и т. п.), но буквы (или графические единицы) этих языков можно поставить в какое-то соответствие друг другу, и согласно этим соответствиям происходит межъязыковая передача особых словесных знаков, какими, в свою очередь, являются и имена собственные (антропонимы). И, как отмечают разные научные источники, поскольку, например, латиница и кириллица имеют общую основу, то большинство букв этих графических систем могут быть поставлены в соответствие друг другу с учетом тех звуков, которые они регулярно обозначают. Транслитерация имеет как преимущества, так и недостатки не только в отношении русского языка, для которого в силу отдельных отличий его графической системы от латиницы такой способ формального посредничества любого вида информации в подавляющем большинстве для реципиента некомфортный, и практически всегда связан с затруднениями при восприятии когнитивных структур, присущих оригиналу. Преимущества очевидны к той культуре, где латиница стоит в оппозиции к латинице, кириллица в оппозиции к кириллице (русский vs., например, болгарский), т.е. где письменный вариант имени не искажается, его носитель

имеет универсальную, независимую от языка идентификацию. Такое положение удобно для визуализации, особенно в сфере профессиональной коммуникации, в том числе юридической, правовой, в рамках проверки документов официального характера. На этом принципе, т.е. на принципе транслитерации, в частности онимических структур текста, в настоящее время в странах бывшего Советского Союза основана паспортная политика, т.е. способ оформления заграничных паспортов граждан, причем в оппозиции находятся диаметрально различные (не смотря и на указанное сходство) графические системы: кириллица / латиница.

Необходимо также указать, что с другой стороны, при транслитерации язык-реципиент навязывает произношение по собственным правилам (см. Карасик, 2002). Очевидно поэтому в настоящее время транслитерация в чистом виде в русской языковой практике, т.е. от латиницы к кириллице, в повседневной практике не применяется. Особую категорию представляет перевод документов, необходимый для коммерческой коммуникации, где каждое искажение может понести за собой экономические, материальные, а также моральные потери. В словацкой языковой среде, в силу многолетнего опыта чтения с детских лет разноязычной переводной литературы, где литературные персонажи выступали как 'англичане' *Smith, Lucien Leuwen, Harry Potter*, 'французы', *Joffré u Angelika*, 'норвежцы' – *Adelheida, Jörn*, в исходном графическом оформлении, транслитерация представляла естественный способ визуальной коммуникации с иностранцами. Правда, детский, да и взрослый читатель, в большинстве случаев, если произведение не входило в школьную литературную программу, не мог даже сто раз увиденное произнести вслух правильно, если не изучал язык-источник (ср. зарубежная литература), или если кто-то не подсказал ему, как правильно произнести иностранное имя. Пересказы школьных литературных текстов (не словацкого автора) отличались тем, что учащийся сам придавал фонетический облик именам персонажей, особенно, если графическая структура резко отличалась от свойственных словацкому языку форм. В настоящее время возможен простой перенос графической формы имени без изменений из текста на одном языке в текст на другом языке, однако, как уже было указано, такое чаще всего практикуется, когда языки пользуются общей графической основой письменности (см. например Charfaoui, 2008b; Seresova, 2014). Данный принцип распространился в большинстве стран, пользующихся латинской графикой. В западноевропейских языках имена собственные, заимствуемые из одного языка в другой, как правило, не меняют орфографию, благодаря чему сравнительно легче ориентироваться в письменных источниках. Например, при использовании в англоязычном тексте имени из языка, письменность которого основана на латинице, имя собственное не претерпевает изменения. При этом желательно, чтобы воспроизводились и те буквы, которые отсутствуют в английском алфавите. Недостаток практики прямого переноса состоит в том, что говорящие на другом языке часто не могут по написанию определить, как произносится иноязычное имя собственное (ср. вышеуказанные примеры английских, французских, норвежских антропонимов).

Практическая транскрипция

В процессе перевода имени в графическую форму, свойственную языку-источнику, реципиенты, в случае неспособности декодировать произношение потенциально не совпадающих графем, как правило, при его произношении пользуются правилами чтения на своём родном языке. Например, чешскую фамилию *Tesař* [тэсарж] немцы произнесут по-немецки [тэзар], да практически никто (кроме как выходцев из одной части Франции, где оно имеет генетически местный диалектный статус) из иноземцев, как правило, букву *ř* правильно произнести не может, равным образом, как не умеют идентифицировать словацкий дифтонг „ô“ (yo) – *Potôčik, Hôrny, Štôla*. Не мене интересно дело обстоит в отношении норвежских, или других, „латинобуквенных“ этносов. В целом, большинство

имен и разных названий передается в настоящее время средствами родной графики. Хотя имя собственное призвано идентифицировать объект в любой ситуации и любом языковом коллективе, оно, как правило, обладает национально-языковой принадлежностью. В каждом языковом коллективе имеются лица иной национальной принадлежности. При передаче на другой язык возникает вопрос: в какой мере эти имена сохранили черты своеобразия того языка, из которого пришли. Имя собственное – конвенциональный знак, в прошлом всегда реалия. Транскрибированные имена собственные наряду с остальными реалиями являются теми немногими элементами перевода, которые сохраняют определенное национальное своеобразие в своей словесной звуковой форме. Таким образом, например, венгерское, польское, французское, английское слово, даже будучи написанным кириллицей, остается венгерским, польским, французским, английским словом, и не теряет своего национального колорита. При переводе с русского языка надо особенно внимательно относиться к именам иностранного происхождения, транскрибированным по-русски. В Словакии такие правила имеются в официальном справочнике *Правила словацкого правописания (Pravidlá slovenského pravopisu)*, составленном Словацкой академией наук. Практическую транскрипцию следует отличать, с одной стороны, от перевода и, с другой стороны, от транслитерации. Общим для транскрипции, перевода и транслитерации является то, что они служат средствами передачи слов (в том числе и имен собственных) из какого-либо языка в заимствующий язык; различие заключается в средствах, используемых для этой передачи. Транскрипция собственных имен с латиницы на кириллицу нередко представляет значительную трудность в связи с рядом обстоятельств, например, как правило, транскриптору попадает чужеземное собственное имя в его графической форме без фонетической транскрипции или специальных указаний на произношение. В таких случаях, особенно если в состав имени собственного входят сочетания, произношение которых может быть различным, необходимо уточнить чтение имени по каким-либо специальным справочникам, среди которых можно привести в качестве примера, уже ставший классическим, справочник Гиляревского и Старостина (1978), используемый и в Словакии. Многие имена собственные пришли как в словацкий, так и русский язык давно, причем не всегда из первоисточника, и не все из них читаются и пишутся так, как указывают современные нормы в области практической транскрипции. При передаче имен собственных возможны некоторые отступления от общих правил транскрипции, нацеленные на более удобное произношение в принимающем языке. Своеобразным отклонением от оригинала может являться постановка ударения на другой слог в иностранном имени при его произнесении или написании на русском языке (словацкое *Мѣрия* на русское *Ма́рия*; *Владимѣр* vs. *Вла́димир*). Таким образом, некоторые имена при заимствовании в русском языке (и не только в нем) могут получать варианты, особенно, если графическая система другого языка содержит буквы и/или фонемы, которыми данный язык не располагает, например, *аш* – *Н/н*. Транскрипция иноязычных имен часто приводит к появлению не свойственных языку звуко- и буквосочетаний.

Антропонимы в официальных документах. Практика перевода

Кроме транскрипции и транслитерации в практике заимствования и передачи имен наблюдается еще один слабоизученный принцип – принцип этимологического соответствия, или транспозиции. Транспозиция заключается в том, что имена собственные в разных языках, которые различаются по форме, но имеют общее лингвистическое происхождение, используются для передачи друг друга. В одних случаях транспозиция применяется регулярно, в других – эпизодически. Это можно пояснить на примере близкородственных славянских языков. В отличие, например, от западноевропейских языков, где практикуется транслитерация, одно и то же имя или название имеет разное произношение и написание в русском, украинском и белорусском языках. Такая

транспозиция последовательно проводилась, например, еще в паспортной системе СССР. Как известно, в национальных республиках Советского Союза титульная страница паспорта дублировалась на двух языках – русском (как официальном языке Советского Союза) и официальном языке союзной республики. При передаче собственных имён на словацкий язык, украинский и белорусский варианты таких имен при переводе даже официальных документов (свидетельство о рождении, диплом и пр.) обычно не принимались во внимание, так как официальным языком всего Советского Союза являлся русский, и варианты на латинице строились по принципам практической транскрипции с русского языка (хотя переводчики с украинского языка на словацкий язык также имели право переводить и для них также существовали рекомендации, как поступать в каждом частном случае при передаче имени посредством практической транскрипции именно в указанных *Правилах* того времени). После распада СССР бывшие союзные республики стали самостоятельными государствами, и русский язык утратил у них прежний статус. Перевод таких документов, составленных даже на двух языках, в настоящее время практикуют официальные переводчики Министерства юстиции СР, причем владелец документа имеет право сам решить, с какого языка должен осуществиться перевод. Если украинец не хочет, чтобы его имя было передано с русского варианта текста документа, то ему придется обратиться к переводчику с правом перевода с украинского на словацкий язык. Соответственно, его имя, например *Николай* (рус.) / *Мікола* (укр.) переводчик с украинского языка не переписшет посредством латиницы с русского варианта в виде *Nikolaj*, а по правилам практической транскрипции, предназначенных для перевода с украинского языка – *Mykola*. Принцип транспозиции использовался в прошлом также в отношении русско- белорусско- украинско- словацких соответствий личных имен, например: *Елена, Олена, Алена / Elena, Helena*, или у белоруссов: *Алена, рус. Евгений / Eugen* (ср. „Евгений Онегин“ / „Eugen Onegin“), *Фёдор / Fedor или Teodor, Марфа / Marta*, так как в справочнике словацких имен именно такие варианты имели свое место (об украинско- словацких соответствиях см.: Čižmárová, Beley, 2013).

Вопросы, связанные с транслитерацией фамилий в русской среде возникают не только при получении заграничного паспорта, но в настоящее время также при поиске однофамильцев в англоговорящей сети, при попытке иностранцев найти своих предков и родственников в России, или по другим специфическим усмотрениям. Русские ИС, их функционирование и передача на другие языки посредством разных графических систем и на сегодняшний момент заслуживают особого внимания. В результате стремительного развития миграции, необходимость пристального изучения вопроса предстает не только в политико-экономическом ракурсе, но и в лингвистическом, и, в связи с тем, переводческом, и тем самым – сравнительно-лингво-транслатологическом. Основным способом для передачи русских антропонимов, как утверждают некоторые источники, является транскрипция. Правила транскрипции для передачи имени и фамилии в паспорте, например, гражданина Республики Беларусь регламентируются Международной организацией гражданской авиации. Предлагаемый паспортными службами вариант самостоятельного написания имени и фамилии на английском языке с точки зрения белорусов, как указывают они сами, не совсем оправдан, поскольку в случае унификации написания фамилии членами одной семьи или рода это может привести к негативным последствиям в юридическом отношении. Это связано с тем, что в ряде случаев возможны варианты переписи одного и того же антропонима, что приводит к дезориентации.

Официальные документы, которые могут потребоваться человеку за границей, насыщены именами собственными – имя, фамилия, отчество, место рождения, адрес проживания, название выдавшей документ организации. Официальный перевод такого рода единиц имеет ряд своих отличий, которые следует учитывать не только переводчику, но в условиях некоторых стран, к которым, как показал наш анализ, и нотариус. Так как юриспруденция не допускает неточностей, были разработаны специальные правила

переписи имен собственных в документах, причем в разных странах мира они основаны на разных принципах, притом не только лингвистической природы, но и официальной политической ориентации страны.

Под термином «антропоним» скрывается не только собственно имя, но также фамилия, отчество, прозвище, псевдоним. При использовании в межкультурной коммуникации они подчиняются определенным переводческим и лингвистическим нормам, а также, в какой-то мере, нормам политико-культурным. При оформлении заграничных паспортов, например русских граждан, при передаче онимических структур текста применяется латиница, но реализуется она не посредством практической транскрипции (когда специалист стремится сохранить оригинальное звучание), а посредством средств транслитерации. Каждой букве в соответствии с указанным подбирается аналог из другого языка. В международной коммуникации, во избежание шумов, нормой стало использование классического латинского алфавита. Соответственно, и во всех других документах, которые требуются за границей, следует использовать одну и ту же форму написания.

Не смотря на то, что словацкая графическая система со времен Людовита Штура (основателя словацкого литературного языка) в общих чертах сходится с латиницей, при оформлении документов применяется два типа передачи иноязычных имен, а именно: практическая (в отличие от фонетической) транскрипция и, так называемая, международная транслитерация ISO, которая, однако, как показали результаты наших исследований, на самом деле не представляет закрытую систему, и в разных странах имеются ее варианты.

Лингвистами установлено, что проблема транслитерации антропонимов, в особенности фамилий, впервые масштабно рассматривалась при создании каталогов книг прусских библиотек, когда появилась необходимость записи названий книг и фамилий авторов с помощью единой орфографической системы. Составленные в XIX – начале XX вв. с этой целью специальные инструкции были приняты за основу при создании правил транслитерации Международной организацией стандартов (ISO). В рекомендации при этом указано, что транслитерированные фамилии на каждом языке будут читаться по правилам этого языка по-разному.

Анализируя современное состояние разработки проблемы перевода (в значении переноса информации о статусе и внутренней структуре фонем в оппозиции к графической, формальной структуре данных символов), оказалось, что в Интернете в текстах под респектабельно оформленными заголовками находятся неверные утверждения, которые нуждаются в объяснении и коррекции. Например, автор текста (под знаком: Нотариус), который на практике, по некоторым идентификационным элементам явно работает с переводчиками из украинской среды пишет: *'В паспортах применяется практическая транскрипция. В библиографии, наоборот, предпочитается транслитерация, поскольку она дает однозначные соответствия и обеспечивает точность. При передаче русских имен средствами иноязычной графики часто обращаются к транслитерации на основе славянской латиницы, которой чехи стали писать, обратившись к католицизму'*. Как раз в отношении словацкого и чешского языков дело обстоит сложнее. Паспорт в каждой стране оформляют работники МВД, которые не интересуются, в какую страну гражданин намерен ехать, и антропонимы, например в России, оформляют в настоящее время посредством транслитерации, либо по международному стандарту, например, ISO-R9-1968 (или более поздняя версия), либо в соответствии с русской версией ГОСТ-а (<http://romanbook.ru/book/13784118/?page=7>, http://abcbp.ru/articles/perevod_imen_sobstvennykh). Именно по таким правилам оформленные паспорта в словацком культурном пространстве представляют проблему при коммуникации, поскольку словацкий алфавит сильно отличается от английской системы графических знаков в отношении их значения. Так, например, русская фамилия

Кочетков после транслитерации английскими графемами приобретает вид *Kochetkov*, и данный антропоним в словацкой среде после его прочтения превращается в фамилию *Кохетков*. Аналогично искажаются фамилии *Чуковский/Chukovskiy* (*Хуковски*), *Чужакин / Chuzhakin* (*Хузахакин*), *Торгачев / Gorbachev* (*Торгахев*). В условиях Словакии официальный переводчик текст паспорта, как правило, не переводит. Переводу однако подвергаются разного рода официальные документы, свидетельства (документы, составленные работником ЗАГСа), аттестаты, дипломы, сертификаты и т.п. Именно они, по требованию словацких госстандартов, должны переводиться с русского языка на словацкий, причем для передачи имен собственных имеются строгие указания как раз в „Правилах словацкого правописания“ (PSP, 2000). Таким образом, словацкое культурное пространство старается сохранить собственную языковую идентичность даже в качестве страны-члена ЕС и в рамках своей внутренней жизни не уступает давлению западной традиции. Хотя, с точки зрения лингвистики, а именно общей западной нормы, это не так, не смотря на существование термина *международная транслитерация*. В каждой стране Центральной и Западной Европы носители языка пользуются своей собственной системой переписи. В связи с этим, естественно, коммуникация на официальном уровне может страдать тем, что, например, в заграничном паспорте русского гражданина имена собственные отличаются своей внешней формой от графических норм принимающей страны. В условиях Словакии искусственно выглядит, например, русский антропоним, переданный посредством английской транслитерации вместо словацкой транскрипции (ср. *Журавлёв/ Zhuravlyov*; словац. *Žuravľov*). Еще более экзотическими являются украинские имена, переданные тем же способом, напр.: *Myroslava Meljnychuk Mykolayivna* (angl.)/*Мирослава Мельничук Николаевна* (рус.); словац. *Miroslava Melničuk Nikolajevna vs. Mikolajevna/Mykolajivna* (см. Čižmárová, Beley, 2013; Opalková, 2006, 2008, 2012).

В Словакии иностранные граждане могут изменить фамилию, причем метрический закон допускает отказ от использования составных частей имени, не принятых в этих странах, например, отчества; для женщин после брака в Словакии – использование фамилии в мужском варианте; замену имени на соответствующий словацкий эквивалент, а при отсутствии такового – выбор нового имени. В условиях СР переводчик обязан соблюдать правила словацкой нормы практической транскрипции, и в случае передачи женских фамилий преобразовать их по правилам словацкой нормы, т.е. к мужской форме фамилии славянского происхождения, законченной на гласный -а, -о или любой согласный, добавить окончание -ová (-овá) (*Петров/Petrov – Petrov-ová, Černychová* (ср. с транслитерацией: *Chernykh*; от Черных). Фамилии с формой имени прилагательного в мужском роде на -ий, имеют в словацком языке формы женского рода такие же, как и словацкие женские фамилии данного типа, а именно: *Бродский/Бродская – Brodskij/Brodská, Высоцкий/Высоцкая – Vysockij/Vysocká, Маяковский/Маяковская – Majakovskij/Majakovská* и т.д.

Не лучшим образом дело обстоит и в случае транслитерации по французским правилам, так как на самом деле, как в предшествующем случае и здесь речь идет не о транслитерации, а практической транскрипции, и чтобы правильно прочесть написанное, необходимо быть осведомленным о системе корректного декодирования как английского, так и французского алфавита.

Заключение

Итак, практика перевода текстов со статусом официальных документов, имеющих юридическую силу, свидетельствует о необходимости уделять внимание рассматриваемой нами проблеме не только в научных кругах, но и на государственном уровне. Учебным заведениям, осуществляющим подготовку профильных специалистов в области лингвистики и перевода следует уделять данному аспекту внимание в рамках изучаемых

учебных дисциплин, а также с точки зрения психолингвистики, социолингвистики, этнолингвистики, культурологии.

ЛИТЕРАТУРА

ANTOŇÁKOVÁ, D. et al. 2010. *Aktuálna lexika ruského a slovenského jazyka ako odraz spoločenských zmien*. Prešov: AF FUP. 247 s.

CHARFAOUI, E. 2008a. Miesto medzikultúrnej komunikácie vo výučbe cudzích jazykov. In: *Kvalita jazykového vzdelávania na univerzitách v Európe II*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 23 – 27.

CHARFAOUI, E. 2008b. Kulturologické smerovanie cudzojazyčnej edukácie v interkultúrnej komunikácii. In: *PRIBULA, M. (Eds). Inovácie, podnikanie, spoločnosť*. Prešov: VŠMP ISM Slovakia v Prešove, s. 447 – 452.

ČIŽMÁROVÁ, M., BELEY, L. 2013. *Osobné mená v ukrajinsko-slovenskej medzijazykovej komunikácii / Особові імена в українсько-словацькій міжмовній комунікації*. Užhorod: Gražda. 91 s.

GOST / ГОСТ http://<http://abcbp.ru/articles/perevod_imen_sobstvennykh> [Cit.: 2019–08–29].

OPALKOVÁ, J. 2006. *Preklad ako mediácia interkultúrnej komunikácie I*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Prešov: Grafotlač Prešov. 93 s.

OPALKOVÁ, J. 2008. Interkultúrny aspekt komunikácie v odbornom prostredí a jazyková príprava. In: *PRIBULA, M. 2008. Inovácie, podnikanie, spoločnosť*. Prešov: VŠMP ISM Slovakia v Prešove, s. 372 – 378.

OPALKOVÁ, J. 2012. *Mediácia interkultúrnej komunikácie II*. Súdny prekladateľ. Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Prešov: Grafotlač Prešov. 201 s.

SERESOVÁ, K. 2014. Interkulturalita prekladu. In: *Cudzie jazyky v premenách času IV*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.

KARASIK, V.I. 2002. *Jazykovej krug: ličnost, koncepty, diskurz*. Volgograd: Peremena. 477 s.

Pravidlá slovenského pravopisu (PSP). 2000. Bratislava: Jazykovedný ústav SAV. 590 s.

ГИЛЯРЕВСКИЙ, Р. С., СТАРОСТИН, Б. А. 1978. *Иностранные имена и названия в русском тексте*. Москва: Международные отношения.

КОСТОМАРОВ, В. Г. 1991. Еще раз о понятии родной язык. In: *Русский язык в СССР*, №1, с. 9 – 15 Москва: Наука.

Príspevok bol vytvorený v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0060/19 *Slovenské medzijazykové a medziliterárne vzťahy (západoslovanský a východoslovanský kontext)*.

Kontakt:

Doc. PhDr. Jarmila Opalková, CSc.

Prešovská univerzita v Prešove

Filozofická fakulta

Inštitút rusistiky

Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov

Slovenská republika

Email: jarmila.opalkova@unipo.sk

INTERPRETÁCIA ETIKY V RÁMCI VZDELÁVANIA TLMOČNÍKOV**INTERPRETATION OF ETHICS IN THE EDUCATION OF INTERPRETERS***JOZEF ŠTEFČÍK***Abstrakt**

Príspevok sa zaoberá témou tlmočnickej etiky v zmysle profesionálneho tlmočenia a súvisiacimi požiadavkami a očakávaniami tlmočnickej prípravy. Prostredníctvom etických kódexov a príkladov demonštrujeme, ako sa etické kritériá používajú alebo by sa mali používať v rôznych typoch tlmočenia. Na tento účel prináša článok návrhy, ako by sa mali interpretovať etické zásady, aby sa mohli primerane uplatňovať vo vzdelávaní tlmočníkov.

Kľúčové slová: etika, tlmočenie, praktická príprava, tlmočníci.

Abstract

The paper deals with the topic of ethics in terms of professional interpreting and the related requirements and expectations of interpreting training. Various codes of ethics and examples show how ethical criteria are used or should be used in different types of interpreting settings. For this purpose, proposals are made on how ethical principles should be interpreted so that they can be applied appropriately in the interpreters' training.

Keywords: ethics, interpreting, training, interpreters.

Úvod

Etika tlmočenia priamo súvisí s translačným myslením. Existujú aj teórie, ktoré tvrdia, že informačný obsah komunikátu je determinovaný jeho účelom použitia komunikačnou situáciou a že tlmočník či prekladateľ nesmie žiaden text voľne interpretovať. Prekladatelia si preto neustále kladú legitímnu otázku, či existujú obmedzenia v súvislosti s jazykovým transferom, resp. do akej miery prekladateľ smie zasiahnuť do pôvodného textu.

Etika, grécka ἠθική, „etické porozumenie“, od ēthos „charakter“ patrí pôvodne do filozofie a zaoberá sa ľudskou činnosťou. Keďže tento pojem sa interpretuje veľmi široko aj z dôvodov neustáleho vývoja spoločnosti, použiť by sme mohli všeobecnú definíciu, ktorá sa dotýka hodnôt, dôvery a noriem. Definíciu nájdeme aj napr. v online slovníku Cambridge Lexicon (2020) : „the set of beliefs, ideas, etc. about the social behavior and relationships of a person or group“. Etiku je preto potrebné vnímať ako celoživotný proces učenia sa vnímať morálne a nemorálneho správania, ako aj neustáleho zlepšovania našich činov. Z praktického hľadiska ide o zavádzanie etických rozhodnutí do praxe, pričom etický úsudok sa považuje za najväčšie dobro.

Etika v translatológii

Teória tlmočenia a prekladu vychádza z dvoch prístupov, ktoré sú definované v rámci translatologickej kompetencie nasledovne:

- a) vernosť transferu, ktorá je zameraná na ekvivalenciu,
- b) orientácia na príjemcu, ktorá vychádza z účelu (skoposu) translátu.

Na druhej strane je v translatológii etika považovaná za súčet pravidiel správania, vzorcov očakávaní a noriem, ktoré A. Pym označuje ako deontológiu – „*deontology = best practice in the profession*“ (Pym, 2012,). Toto označenie môžeme interpretovať ako profesionálny etický kódex, ktorý má byť uplatňovaný v praxi. Mona Baker tento pojem považuje za „*etiku vnímanú ako*

súbor objektívnych pravidiel alebo povinností, ktoré rozhodujú o etickom správaní bez ohľadu na ich následky“ (Baker, 2011. Preklad: J. S.).

Etika sa často stotožňuje s morálkou. Morálku treba chápať v zmysle každodenných individuálnych rozhodnutí, podľa ktorých sa etika môže javiť ako vágny termín – na jednej strane ju vnímame cez profesionálne aspekty prekladateľskej činnosti (normy, právne povinnosti, kódexy ...) a na druhej strane ako subjektívne individuálne postoje jednotlivca – jazykového sprostredkovateľa. Morálne normy sú ale vo všeobecnosti formované kultúrnymi hodnotami a očakávaniami.

Vývoj konceptu etiky v translatológii

Translatológia získala v 20. storočí výrazný profesionálno-odborný profil, čo sa jasne prejavilo v teoreticky definovaných eticko-hodnotových postojoch. Existovali však rôzne etické prístupy. Jedným z prvých prác venovaných etike v translatológii bol Antoine Berman (*L'épreuve de l'étranger: Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*). Vyhlásenie A. Pyma o novej ére vo svetovej politike zvýšilo povedomie o dôležitosti etiky prekladateľov, tlmočníkov a akademikov (2001 – 2012). Okrem toho, Venuti (1995) sa zaoberal aj myšlienkami etiky v preklade. Venoval sa prekladateľským stratégiám a technikám, ktoré ovplyvňujú presnosť, plynulosť a transparentnosť textu, pričom zdôrazňuje rozdiely medzi cieľovým jazykom a kultúrou. V súhrne možno povedať, že etické rozhodnutia sú založené na formách racionality, ktoré sú vo svojej podstate subjektívne.

Profesionálna etika má v Európe dlhú históriu, o ktorej sa postupne a okrajovo začalo diskutovať v 18. a 19. storočí. V 20. storočí začali byť tlmočnicko-prekladateľské služby výrazne profesionalizované, na základe čoho boli zostavené desiatky eticko-profesionálnych kódexov. Medzinárodná organizácia UNESCO prijala v roku 1976 prvý samostatný dokument venovaný právnej ochrane prekladateľov a posilneniu ich statusu, s názvom „Odporúčanie z Nairobi“ (Nairobi Recommendation). Výsledkom tohto prvého dokumentu bolo, že mnohé národné inštitúcie a prekladateľské organizácie začali vytvárať svoje vlastné etické kódexy.

Etické kódexy prekladateľských a tlmočnických organizácií sú založené na zásadách grécko-rímskej filozofie a kresťanskej morálky. Za prvý dokument, ktorý sa aspoň čiastočne zaoberá problematikou profesionálnej etiky prekladateľov a tlmočníkov na medzinárodnej úrovni, sa považuje „Charta prekladateľa“ (The Translator's Charter), ktorá bola schválená počas IV. Svetového kongresu Medzinárodnej asociácie prekladateľov FIT v Dubrovniku v roku 1963. Prvá časť sa týka všeobecných povinností prekladateľa, ako je stupeň aktuálnosti prekladu, zachovanie mlčanlivosti alebo zneužitie informácií. Charta sa stala nevyhnutným nástrojom pre budúce medzinárodné a národné dokumenty. Na základe aktivít Medzinárodnej federácie prekladateľov FIT, svetová organizácia UNESCO prijala „Dokument z Nairobi“ o právnej ochrane prekladateľov a prekladov, ako aj praktické nástroje na zlepšenie postavenia a profesionálneho statusu prekladateľov. V ňom objasňuje špecifiká práce prekladateľov a potrebu zlepšiť ich sociálne postavenie. Dokument sa týka ochrany autorských práv, práva na odmenu, ale aj niektorých etických zásad, napríklad mlčanlivosti a pod. Dokument z Nairobi je aplikovateľný na všetky členské štáty OSN.

V roku 2009 boli v rámci prekladateľskej asociácie FIT Europe prijaté všeobecné predpisy. Tie obsahujú časti týkajúce sa profesionálnej etiky (ako napríklad spoľahlivosť, nestrannosť, zachovanie profesionálneho tajomstva napr. aj otázky odmeňovania). Ďalším veľmi dôležitým dokumentom je Kódex profesionálnej etiky, ktorý prijala organizácia zastupujúca profesionálnych konferenčných tlmočníkov na celom svete – Medzinárodná asociácia konferenčných tlmočníkov – AIIC.

Bežné etické a profesionálne normy

Popri medzinárodných normách existuje aj mnoho individuálnych noriem pre profesijné organizácie s vlastnými kódexami, ktoré vychádzajú z vyššie uvedených medzinárodných dokumentov.

Etické normy zásadne odlišujeme od prekladateľských noriem.

Základné rozlíšenie dokážeme pozorovať medzi vedomosťami a zručnosťami s dvoma základnými typmi:

1. Profesionálna etika založená na všeobecnom postavení.
2. Osobná etika založená na schémach individuálnej a subjektívnej hodnoty.

Znalosti znamenajú teoretické spracovanie nariadení, noriem a zákonov. Schopnosť na druhej strane znamená praktické využitie uvedenej teórie, ide o aplikovanie ich častí. Rozhodnutia prekladateľa o tom, čo je prijateľné a čo nie, sú založené na normách. Pokiaľ ide o prekladateľskú etiku, existuje jasná súvislosť medzi prekladateľskými štandardmi a prekladateľskou etikou, čo sa prejavuje pozitívnou reakciou prekladateľa na konkrétnu prekladateľskú situáciu a budovaním dôvery medzi zúčastnenými komunikačnými stranami, ktoré sú zapojené do prekladateľského procesu. Prekladateľské štandardy však niekedy môžu naraziť na rôzne interpretácie prekladateľskej etiky, najmä ak sa pod etikou rozumie pridržiavanie sa jednoznačne zdrojových textov a komunikátov.

Koncept štandardov predpokladá, že tlmočník je zapojený do rozhodovacích procesov, pretože si vyberá možnosti dané kontextom, hoci štandardy prekladu zvyčajne závisia od pozície cieľovej kultúry. Proces transferu zahŕňa dva jazyky a kultúrne tradície, takže tlmočník je konfrontovaný dvoma súbormi noriem. Podľa G.Touryho štandardy usmerňujú rozhodovanie prekladateľa a určujú výsledný translát, pretože normy obmedzujú správanie tlmočníka a tiež majú vplyv na postavenie účastníkov v komunikačnom procese. Toury považuje normy za obmedzenia, ktoré determinujú správanie tlmočníka, pretože jeho konečné rozhodnutia určujú konečnú podobu komunikátov ovplyvnených prostredníctvom štandardov (Robinson, D.2003).

G. Toury (1970) bol medzi prvými, ktorý rozlišoval tri typy prekladateľských noriem: počiatočné normy, dočasné normy a prevádzkové normy. Počiatočné normy sa týkajú voľby medzi dodržiavaním noriem implementovaných v zdrojovom texte a jeho kultúre a dodržiavaním noriem bežných v cieľovom texte a jeho kultúre. Hoci sa počiatočné normy vnímajú ako základná voľba jazykového sprostredkovateľa medzi dodržiavaním noriem cieľového textu a kultúry alebo štandardov zdrojového textu a kultúry, prekladateľská prax zvyčajne uplatňuje kompromis medzi týmito dvoma extrémami. Dočasné normy sa týkajú priameho transferu, t.j. tolerancia alebo netolerancia spoločnosti voči prekladu a sú viac založené na cieľovom texte. Prevádzkové normy sa vzťahujú na rozhodnutia prijaté počas skutočného prekladateľského procesu, napr. B. Rozhodovanie o tom, ako by sa mal formulovať cieľový text, ktoré časti zdrojového textu by sa mali nahradiť, ktoré zmeny by sa mali vykonať počas prekladu atď.

A. Chesterman (Chesterman, 2001) zdokonalil Touryho myšlienku noriem tak, že začal rozlišovať medzi profesionálnymi a očakávanými normami (professional v.s. expectancy norms). Odborné normy by sa podľa jeho tézy mohli interpretovať ako „výsledok kvalifikovaného profesionálneho správania, určujúce uznávané metódy a stratégie prekladateľsko-tlmočnického procesu“. Štandardy očakávania stanovujú samotní príjemcovia prekladu a tlmočenia. Príjemcovia majú určité očakávania týkajúce sa prekladateľských produktov. Dá sa preto povedať, že pri výbere vhodného správania tlmočníka v určitej komunite existuje súvislosť medzi normami a etickým zdôvodnením.

Tlmočníci sa musia riadiť konkrétnymi požiadavkami zadávateľov a špecifickými preferenciami, ale vždy v rámci akceptovateľných štandardov. Existujú však niektoré formy tlmočenia, v ktorých sú normy špecifikované oveľa rigoróznejšie, ako napríklad súdne tlmočenie. Súdny tlmočník zvyčajne nemá priestor nahradiť informáciu, o ktorej sa domnieva, že pre recipienta nemusí byť zrozumiteľná, pretože v cieľovej kultúre môže mať iný význam.

Dovolíme si tu preto uviesť niektoré profesionálne štandardy, z ktorých sa môže pri zostavovaní konkrétnych kódexov vychádzať:

- EN-15038 (2006): Európska norma kvality pre prekladateľské služby.
- European Master's in Translation (2009).
- ISO 18841: 2018 Interpreting service – General requirements and recommendations.
- ISO 17100: 2015 Translation services – Requirements for translation services.

Normy všeobecne vyjadrujú spoločenské vnímanie správnosti alebo adekvátnosti toho, čo príslušná komunita považuje za vhodné alebo akceptovateľné v konkrétnom spoločenstve. Niektoré z noriem sa môžu javiť prísnejšie a pevnejšie priľnuté k pravidlám, zatiaľ čo iné majú tendenciu byť interpretované voľnejšie. Normy navyše nie sú fixné, ale časom sa menia aj v dôsledku globalizácie. Každé jedno rozhodnutie v tlmočníckom procese podlieha aktuálnym štandardom, ktoré určujú vzťah medzi zdrojovým a cieľovým komunikátom.

Zodpovednosť jednotlivca a význam dodržiavania etiky

Praktické aplikovanie etických prístupov prináša svoje špecifiká práve v tom, že majú nielen priamy dosah na prácu tlmočníkov, ale aj na ich celkový profesionálny status. Jazykoví mediátori pracujú so slovami a informáciami, ktoré majú široký dosah na ľudské konania, a preto sa s nimi musí zaobchádzať opatrne. Často sa jedná o dôverné informácie, ktoré by sa nemali poskytovať tretím stranám. V opačnom prípade môžu tlmočníci čeliť trestnoprávnym dôsledkom, ktoré by mohli viesť k ukončeniu ich profesionálnej kariéry. Existujú tri hlavné oblasti etiky:

1. Povinnosti a očakávania

Vernosť a presnosť tlmočenia. Jazykoví sprostredkovatelia nemôžu svojvoľne meniť ani upravovať obsah informácií. Tlmočníci sú zodpovední za kvalitu a úplnosť transferovaného diskurzu.

Rovnako sem patrí utajenie dôverných informácií, nestrannosť a zabránenie nekalej súťaži. Vyžaduje sa tiež prijímať iba také zadania, na ktoré majú tlmočníci požadovanú kvalifikáciu a znalosti. Musia konať svedomito a nezverejňovať a neposúvať tretím stranám žiadne informácie získané počas tlmočenia. Tlmočníci nemôžu tlmočiť v situáciách, v ktorých sú priamo zainteresovaní oni sami alebo ich príbuzní.

2. Práva

Jazykoví mediátori a poskytovatelia jazykových služieb majú nielen povinnosti, ktoré sú v súlade so spoločenskými a profesionálnymi podmienkami, ale aj práva, vďaka ktorým sa z nich stávajú autonómni poskytovatelia jazykových služieb. Od jazykových odborníkov sa tiež očakáva, že veľmi dobre poznajú svoje práva a svoj profesionálny status. Tieto znalosti pomáhajú nielen im samotným, ale aj všetkým ostatným, ktorí využívajú ich služby. Vzájomne požadovanú spoluprácu môžu viesť iba jasne definované štandardy, ktoré sa týkajú primeranej odmeny alebo pracovných podmienok.

3. Dôsledky

Rešpektovanie prípadne nerešpektovanie vyššie uvedených princípov z dlhodobého hľadiska vedie k právnym, ekonomickým, materiálnym a psychologickým dopadom na celú profesionálnu činnosť tlmočníkov či prekladateľov. Objavuje sa tu však relevantná otázka: Ako je možné predvídať etické riziká do takej miery, aby sa im dalo dostatočne predchádzať? V praxi sa zvyčajne vyžadujú kvalifikovaní tlmočníci s praxou. Problém je však v tom, že mladí absolventi nemajú príslušné skúsenosti súvisiace s požiadavkou dostatočnej praxe. Keďže na vzdelávacích inštitúciách sa etické koncepcie preberajú len okrajovo, potenciálni klienti sú vystavení riziku najmania ľudí, ktorí môžu zlyhať v ťažkých situáciách. Toto nebezpečenstvo sa však dá čiastočne eliminovať pomocou dlhodobých a cielených vzdelávacích stratégií.

Kde a ako sa tlmočnická etika môže naplňať?

Tlmočenie je široký pojem, ktorý by sa v záujme profesionalizácie a aplikácie etiky mal explikovať v rôznych kontextoch. Obraz etických konaní je vyjadrený vo viacerých kódexoch a grafoch. Problém je však v tom, že tlmočenie sa realizuje vo veľmi špecifických komunikačných udalostiach. Jeho stratégia je potom v každej situácii iná, pretože si vyžaduje znalosť podmienok zadávateľov s ohľadom na variabilné komunikačné situácie.

Doleuvedené príklady, ktoré sme zhrnuli na základe niekoľkoročného pozorovania (Tabuľka 1) sú iba malou časťou širokého spektra možných problémov pri tlmočení. Preto je potrebné analyzovať etické kódexy a podrobnejšie sa venovať ich interpretácii. Prax ukazuje obrovský rozdiel medzi teoreticko-formálnou a praxou súčasnou praxou.

Tabuľka 1 Charakteristika tlmočnických udalostí z pohľadu etiky

Tlmočnická udalosť	Charakteristika etického problému
Tlmočenie pre súdy a orgány verejnej moci	celý informačný obsah sa zaznamenáva písomne
Tlmočenie pre médiá	informačný obsah sa transferuje veľkej skupine recipientov a nie je možnosť spätnej opravy
Konferencie a obchodné rokovania	zásady nestrannosti, tlmočník nemôže pracovať pre žiadnu zo zúčastnených strán.
Diplomatické tlmočenie	tlmočníci musia dodržiavať diplomatický protokol
Tlmočenie v zdravotníckych zariadeniach	potrebné rozlišovať, ktoré informácie sú dôverné pre pacienta a ktoré pre lekára.
Tlmočenie v teréne	flexibilné prispôsobenie sa podmienkam externého prostredia, napr. počasiu, továrni, ulici, a pod
Online tlmočenie/Telekonferencie	zaznamenávanie a úpravu audio-vizuálneho obsahu

Uvedené členenie tlmočnických udalostí poukazuje jednak na výrazne špecializovanú a širokospektrálnu oblasť realizovanie bilingválneho ústneho transferu v diferencovaných podmienkach, a na druhej strane na problém praktickej prípravy budúcich tlmočníkov, ktorá sa spravidla neuskutočňuje podľa horeuvedenej žánrovej kategorizácie. Práve tu sa otvára otázka vhodného prepojenia teoretických vedomostí s konkrétnymi problémovými oblasťami v praxi, s ktorými študenti nebývajú často konfrontovaní, možno azda na niekoľko výnimiek v rámci povinnej alebo dobrovoľnej praxe počas štúdia. Z pedagogického hľadiska je však evidentné, že samotné poznanie predpisov, ako deklaratívnych vedomostí bez priamej zážitkovej skúsenosti, známej ako procedurálne vedomosti nemáva želateľný účinok. Napriek existencii početného množstva predpisov, stanov a kódexov nevieme predvídať, ako by ich v praxi uplatnili tlmočníci, či už začínajúci alebo skúsenejší.

Na čo slúžia etické kódexy?

Etické kódexy sú oficiálne dokumenty, ktoré zverejňujú asociácie, ako napr. Česká tlmočnická komora, Slovenská asociácia prekladateľov a tlmočníkov (SAPT) a mnohé ďalšie

odborné združenia a agentúry. Nielen ich porozumenie, ale aj správna interpretácia býva pre ich aplikovanie rozhodujúca.

Profesionálny tlmočník je osoba, ktorá transferuje dôležité posolstvá zo zdrojového jazyka do cieľového jazyka. Je mostom medzi poslucháčom a jeho dvoma jazykmi a kultúrami. Nevysvetľuje, nepridáva ani nič neodstraňuje. Verne interpretuje výraz a nemení význam ani obsah správy. Tlmočník sa nesmie snažiť aktívne zasahovať a ovplyvňovať komunikáciu. Práve preto je etické kódexy možné vnímať jednak ako ochranné zdroje samotného tlmočníka, ale zároveň aj ako informačné zdroje pre jeho klientov.

Odporúčania pre oblasť vzdelávania tlmočníkov

Predmet etika sa vyučuje na niekoľkých univerzitách aj v rámci translatologického štúdia. Môže byť študentom sprostredkovaná ako samostatná disciplína na prednáškach alebo seminároch alebo môže byť ilustrovaná autentickými prípadovými situáciami. Pre lepšie pochopenie pojmu etika a jeho použitie v konkrétnych komunikačných udalostiach je potrebný plánovaný postup zhmotnenia abstraktných teoretických a písomne fixovaných štandardov, noriem a kódexov. Tento proces sa potom môže začleniť do edukačného procesu ako čiastkový prvok celku. Dôvod je ten, že etika akejkoľvek odbornej oblasti sa nemôže obmedzovať na statické penzum poznania a vedomostí, ale skôr na dynamicko-konstruktívny rozhodovací model procedurálnych zručností, ktoré sa zlepšujú prostredníctvom priamej interaktívnej komunikácie. V pedagogickej praxi sa tieto modely môžu realizovať napr. zaangažovaním skúsených tlmočníkov alebo iných odborníkov do vzdelávacieho procesu v priamom kontakte alebo prostredníctvom telekonferencií. Takéto modely sa veľmi ľahko dajú implementovať do vzdelávacích modulov v rámci disciplín translatologických študijných programov a opierať sa pritom o nasledovné učebné stratégie:

1. Kladenie otázok praktizujúcim tlmočníkom
2. Diskutovanie so spolužiakmi a vyučujúcimi na seminároch.
3. Analýzy prostredníctvom dôkazných materiálov reálne tlmočnickej udalosti.
4. Aktívne zapájanie a prijímanie tlmočnických úloh počas štúdia v rámci praxe.
5. Aktívne účasti na verejných diskusiách a workshopoch kontinuálneho vzdelávania tlmočníkov a prekladateľov.

Existuje veľa myšlienok a tipov, ako začleniť tzv. mäkké zručnosti alebo etické a právne otázky do hodín tlmočenia. Nasledujúce koncepcie pochádzajú z niekoľkých zdrojov a autorov, ktorí sa ich pokúsili implementovať do výučby tlmočenia.

1. *Globálne simulácie.* V každej fáze a pri každom cvičení sa musia účastníci rozhodovať a naučiť sa znášať následky týchto rozhodnutí. Úlohy musia byť navrhnuté flexibilne a s otvoreným koncom.
2. *Pozorovanie* (aktívne). Študenti pozorujú celý proces tlmočenia a píšú si poznámky. Môžu prezentovať prvoplánové alebo čisto konečné riešenia, ale aj tie, ktoré sa ukázali ako nespravodlivé.
3. *Prebraté scenáre.* Od študentov sa požaduje, aby navrhli svoje vlastné skonštruované scenáre a zaujali k nim etické stanovisko.
4. *Videozáznamy* a skúsenosti z praxe ako aj ďalších odborníkov z praxe sa prezentujú a kriticky reflektujú na seminároch.
5. *Rýchle otázky* v súvislosti s extrémnymi situáciami. Študenti by mali byť vyzvaní, aby robili „rýchle rozhodnutia“ v (extrémne) krízových situáciách.
6. *Otvorené otázky.* Po zadaní špecifického prípadu v tlmočení sa vyučujúci pýta, ako budú študenti postupovať. Môžu pracovať aj vo dvojiciach.

Samotní vyučujúci by sa mali v triede venovať aj svojim vlastným skúsenostiam s etikou a mali by mať možnosť študentom sa k nim vyjadriť.

Nasledujú ďalšie príklady krátkych cvičení na nácvik racionálnych úvah. Úlohou študentov je zmysluplne dopĺňať vety v zmysle etických princípov. Existuje niekoľko možností. Jednou z nich je umožniť študentom doplniť svoje úsudky v nedokončených vetách formou logických predikátov.

Príklady nedokončených viet:

1. Tlmočník, ktorý pretlmočil niečo nesprávne by mal
2. Čo by mal tlmočník robiť, ak
3. Tlmočník nesmie
4. Kto môže tlmočníka kontaktovať, ak ...
5. Ako môže tlmočník konať, ak ...
6. Tlmočníci, ktorí nerozumejú dialektu, (ne)môžu
7. Ak rečník paroduje inú osobu, tlmočník môže
8. Tlmočník môže opraviť rečníka, iba ak
9. Kontroverzný obsah sa smie tlmočiť, ak

Uvedený zoznam je len drobnou ukážkou možných formulácií, ktorých cieľom je priviesť študentov ku kritickému uvažovaniu o tlmočnickej etike. Tu je potrebné ešte dodať, že možnosti doplnenia logických predikátov je vždy viacero. Práve preto sa od vyučujúceho očakáva, že bude musieť byť odborne pripravený viesť so študentami otvorený dialóg a zvažovať aj iné okolnosti, ktoré môžu priniesť ďalšie pohľady na komplexný problém chápania tlmočnickej etiky.

Záver

Etické správanie a adekvátne riešenie problémov v zložitých situáciách si od tlmočníkov vyžaduje dlhoročné skúsenosti a ochotu neustále na sebe individuálne pracovať. Väčšie množstvo tlmočnických zadaní prináša automaticky viac skúseností, ktoré pomôžu odpovedať na ďalšie otázky zo strany budúcich tlmočníkov. Preto je dôležité položiť si otázku, čo by vo vzdelávaní a kontinuálnej príprave tlmočníkov malo zohrávať primárnu úlohu: Sú to teoretické vedomosti alebo praktické zručnosti? Na túto základnú otázku sa nedá jednoznačne odpovedať, pretože etická kompetencia je komplexná a procesne orientovaná veličina. Kľúčovou je iba diskusia založená na empirii – skúsenostiach s nekonečnými variantmi riešení. Neustále konfrontácie študentov s lektormi a ďalšími odborníkmi, s účastníkmi diskusií o problematických krokoch vo vzťahu k možným dôsledkom tvoria vedomostné schémy, ktoré, podobne ako Pandorina skrinka, otvárajú jednak konkrétny problém, ale dokonca aj poukazujú na ďalšie možné riziká. Správne predvídanie situačných modelov so znalosťami a zručnosťami prinesie potenciálnym tlmočníkom popri väčšej informovanosti aj primerané a efektívne riešenia, ktoré môžu viesť k požadovanej transparentnosti, dôvere, úcte a profesionalite, ako aj vyššiemu profesionálno-spoločenskému statusu tlmočníkov.

Zoznam použitej literatúry

- BAKER, M., SALDANHA, G. 2011. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies: Second Edition*. Abingdon: Routledge. 704 p.
- CHESTERMAN, A. 2001. *Proposal for a Hieronymic Oath*. In: *The Translator*. [online]. 2001, vol. 7, No. 2, pp. 139 – 154. URL.: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13556509.2001.10799097> (21.03.2020).

PYM, A. 2012. *On Translator Ethics: Principles for Mediation Between Cultures*. Amsterdam: John Benjamins. 2012. 197 s.

ROBINSON, D. 2003. *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of the Translation: 2nd edition*. London; New York: Routledge. 2003. 320 s. ISBN 0-415-30033-9.

VENUTI, L. 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London; New York: Routledge. 1995. 368 s.

FIT – Translator's Charter. Dostupné na: <https://www.fit-ift.org/translators-charter/> (21.03.2020).

European Master's in Translation-EMT. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/resources-partners/european-masters-translation-emt_en (21.03.2020).

EN-15038 (2006): Európska norma kvality pre prekladateľské služby

ISO 18841:2018 Interpreting services – General requirements and recommendations

ISO 17100: 2015 Translation services – Requirements for translation services

Recommendation on the Legal Protection of Translators and Translations and the Practical Means to improve the Status of Translators. UNESCO. Dostupné na: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13089&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (21.03.2020).

Kontakt:

Mgr. Jozef Štefčík, PhD.

Ekonomická Univerzita v Bratislave

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra lingvistiky a translatológie

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

Email: jozef.stefcik@euba.sk

**EFFEKTIVITÄT DES POST-EDITINGS MASCHINELLER ÜBERSETZUNG:
EINE FALLSTUDIE ZUR ÜBERSETZUNG VON RECHTSTEXTEN
AUS DEM SLOWAKISCHEN INS DEUTSCHE****EFFECTIVENESS OF MACHINE TRANSLATION POST-EDITING:
A CASE STUDY FOCUSING ON THE TRANSLATION
OF LEGAL TEXTS FROM SLOVAK INTO GERMAN***OLGA WREDE, DAŠA MUNKOVÁ, KATARÍNA WELNITZOVÁ***Abstract**

This paper focuses on the effectiveness of machine translation post-editing in contrast with human translation. The effectiveness of post-editing was examined on the machine translation of a legal text (advice to defendant) from the mother tongue (Slovak) into a foreign language (German). The aim of the study is to compare the quality of a post-edited machine translation with a human translation using the automatic measures of machine translation evaluation, considering a time limit as a key factor. The results showed a statistically significant difference between the human translation and the post-edited machine translation in favour of the post-edited machine translation. Furthermore, the result points at the factors that influence the quality of the post-edited machine translation of legal texts in the language pair Slovak – German.

Keywords: Machine translation, Human translation, Post-editing, MT Evaluation, Legal text, German language, Slovak language.

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na efektivitu posteditácie strojového prekladu v porovnaní s humánnym prekladom. Cieľom štúdie je prostredníctvom mier automatickej evaluácie strojového prekladu porovnať kvalitu humánného prekladu a posteditovaného strojového prekladu, pričom časový limit zohráva kľúčovú úlohu. Efektivita posteditácie bola skúmaná na strojovom preklade právneho textu (poučenie obvineného) z materinského (slovenského) jazyka do cudzieho (nemeckého) jazyka. Výsledky metrík automatickej evaluácie ukázali štatisticky významný rozdiel medzi humánnym prekladom a posteditovaným strojovým prekladom v prospech posteditovaného prekladu. V závere príspevku autorky poukazujú na faktory, ktoré ovplyvňujú kvalitu posteditovaného prekladu právnych textov v jazykovom páre slovenčina – nemčina.

Kľúčové slová: strojový preklad, humánný preklad, posteditácia, evaluácia strojového prekladu, právny text, nemecký jazyk, slovenský jazyk.

Einleitung

Mit dem Einsatz computergestützter Übersetzungstechnologien wird u. a. das Ziel verfolgt, Lokalisierungsprozesse zu automatisieren und Übersetzungsaufwände zeitlich und kostenmäßig zu reduzieren (vgl. Seewald-Heeg, 2008, S. 7). In diesem Zusammenhang wird in den letzten Jahren der Einsatz vollautomatisierter maschineller Übersetzung (engl. *machine translation*, *MT*) eingehend diskutiert.

Maschinelle Übersetzung warf in der Translationswissenschaft u. a. die Frage auf, wie sie im Übersetzungsprozess effektiv eingesetzt werden kann. In seinem Artikel *The Proper Place of Men and Machines in Language Translation* aus dem Jahre 1980 schlug Martin Kay das Konzept des *Translator's Amanuensis* vor, eines digitalen Assistenten, der zunächst periphere und im Laufe der Zeit dann immer zentralere Aspekte des Übersetzungsprozesses übernehmen und den

Übersetzern so ihre Arbeit erleichtern sollte (vgl. Kay, 1980, S. 13). Nach Kay (1980) sollte diese durchaus ambitionierte Vorstellung von einer vollautomatisierten hochwertigen maschinellen Übersetzung jedoch neu überdacht werden. Kay spricht in diesem Zusammenhang von einer Partnerschaft zwischen Mensch und Maschine und schlägt einen pragmatischen, inkrementellen Ansatz bei der Übersetzung vor (ibid., S. 11). So arbeiten nach Kay Mensch und Maschine nicht nur an der Produktion der Übersetzung zusammen, sondern beide tragen auch zur Entwicklung eines Systems bei, welches ermöglicht, die Übersetzungsqualität zu verbessern. Dieses System sollte demnach nur diejenigen Übersetzungslösungen speichern, die mit den Vorstellungen beider Partner im Einklang sind, und in jeder Phase des Übersetzungsprozesses nur solche Aufgaben erledigen, die beide Partner vereinbart haben. Dieser Ansatz (*Translator's Amanuensis*) baut auf drei miteinander verbundenen Schritten auf:

1. *Text-Editing*: Der Bildschirm am Computer wird in zwei Fenster unterteilt: der zu übersetzende Text wird im oberen Fenster angezeigt, im unteren Fenster erscheint die Übersetzung.
2. *Übersetzungshilfsmittel*: Gemeint ist hier die Erstellung von eigenen Glossaren, die aus Wörtern, Phrasen und Sätzen bestehen können und welche die sog. *translation memory* bilden.
3. *Maschinelle Übersetzung*: In jeder Phase der Übersetzung ist der Eingriff des Menschen, das sog. *Post-Editing*, möglich. Bietet die Maschine ihre eigene Übersetzungslösung an, so wird der Mensch (Post-Editor) um seine Einwilligung gebeten (siehe dazu Kay, 1980, S. 11 – 20).

Maschinelle Übersetzung als einer der Sprachdienste kommt heute in verschiedenen Bereichen, sei es privat, institutionalisiert oder öffentlich, zur Anwendung. Erst seit den 1990er Jahren besteht für den individuellen (privaten) Anwender die Möglichkeit, Übersetzungssysteme einzusetzen. Hinsichtlich der Übersetzungsqualität lassen sich nach Ramlow (2009, S. 71) keine allgemeingültigen Aussagen machen, da der Nutzerkreis stark heterogen ist. Handelt es sich beispielsweise um Nutzer, die lediglich die wesentlichen Informationen eines in einer Fremdsprache verfassten Textes erhalten wollen, ist die Genauigkeit auf semantischer Ebene vorrangig, wobei grammatische Fehler eher belanglos sind. Bevor die maschinelle Übersetzung auf den privaten Bereich ausgeweitet wurde, war sie weitgehend auf die institutionalisierte Anwendung, d. h. die Anwendung in Übersetzungsbüros, Großunternehmen und internationalen Organisationen beschränkt. Der Übersetzungsprozess wurde dabei – zumindest teilweise – auf maschinelle Übersetzungsverfahren umgestellt und brachte Zeitersparnis und ökonomische Vorteile. Der Einsatz maschineller Übersetzung wurde jedoch nicht nur positiv bewertet (ibid., S. 72). Der Bereich der öffentlichen Anwendung betrifft insbesondere die Nutzung von allgemein (frei) zugänglichen mehrsprachigen Informations- und Auskunftssystemen, die es ermöglichen, Sprachbarrieren zu überwinden (Übersetzung von Fahrplanauskünften im Internet). Bei dieser Anwendung ist jegliche Korrektur der generierten Übersetzung praktisch ausgeschlossen, so dass die Qualität ausreichend hoch sein muss, um das kommunikative Ziel zu erreichen (ibid.).

Das Post-Editing maschineller Übersetzung

Zusammen mit der maschinellen Übersetzung rückt auch der Prozess des Post-Editings in den Fokus des Interesses professioneller Übersetzer. Es handelt sich hierbei um die Nachbearbeitung von Übersetzungen, die mittels maschineller Übersetzung angefertigt wurden. Das Post-Editing setzt eine unabdingbare Mitwirkung des Übersetzers voraus, sollte die generierte Übersetzung veröffentlicht werden (vgl. Munková, 2013, S. 22). Das Post-Editing wird in der Fachliteratur folgendermaßen definiert:

- Berichtigung des Outputs maschineller Übersetzung durch Menschen (Editor) (vgl. Veale a Way, 1997),

- Verbesserung von maschinell generierten Übersetzungen mit minimalem manuellem Aufwand (TAUS, 2010),
- Modifikation statt Revision (Löffler-Laurian, 1996),
- Vergleich des Ausgangstextes mit der maschinellen Übersetzung (gewöhnlich durch den Übersetzer) und seine Modifikation in dem Maße, dass die vorgenommene Änderung für den beabsichtigten Zweck akzeptabel ist (Koby, 2001),
- schnelle Übersetzung mittels automatisierter/maschineller Übersetzung und anschließender Kontrolle und Korrektur durch den Übersetzer, so dass die Qualität des Outputs das erforderliche Niveau erreicht (Absolon et al., 2018).

Beim Post-Editing sind bestimmte Richtlinien zu befolgen (siehe TAUS, 2010). Es ist zu beachten, wie die Qualität der „groben“ maschinellen Übersetzung ist, sowie welche Endqualität der fertigen Übersetzung erwartet wird. Des Weiteren ist zu unterscheiden, ob es sich um das einfache (teilweise) oder vollständige Post-Editing handelt.

Beim *einfachen Post-Editing* wird darauf geachtet, dass der Text semantisch korrekt übersetzt wird und keine Information zugefügt bzw. weggelassen werden. Der Posteditor sollte in diesem Fall möglichst viel von der maschinell generierten Übersetzung beibehalten, soweit dies möglich ist. Anzügliche, ungeeignete oder kulturell unangemessene Inhalte sind zu verbessern. Die Grundregeln der Orthographie müssen beachtet werden, wobei jedoch stilistische Fehler oder die Wortstellung zwecks Verbesserung des natürlichen Satzflusses nicht unbedingt korrigiert werden müssen. Das einfache Post-Editing wird für das Erzielen „ausreichender“ Übersetzungsqualität angewendet, d. h., die Endübersetzung muss *verständlich* (der wesentliche Inhalt wird verstanden) und *präzise* (es wird dieselbe Bedeutung wie im Ausgangstext übermittelt) sein.

Das *vollständige Post-Editing* zielt darauf ab, eine Übersetzung solcher Qualität anzufertigen, als ob diese von einem Menschen produziert worden wäre. Der Post-Editor achtet im Unterschied zum einfachen Post-Editing darauf, dass die Übersetzung sowohl orthographisch, lexikalisch, grammatisch als auch semantisch korrekt ist. Zu überprüfen ist beim vollständigen Post-Editing, dass Schlüsselterminologie korrekt übersetzt ist und dass nicht übersetzte Begriffe zur Liste der nicht zu übersetzenden Begriffe („Do Not Translate“) gehören. Ähnlich wie beim einfachen Post-Editing dürfen Informationen weder hinzugefügt noch weggelassen werden. Genauso sind auch anzügliche, ungeeignete oder kulturell unangemessene Inhalte zu verbessern. Das unbearbeitete MT-Ausgabematerial sollte so oft wie möglich übernommen werden und die Grundregeln für Orthographie, Satzzeichen und Silbentrennung müssen beachtet werden. Nicht zuletzt ist auch die korrekte Formatierung des Textes zu beachten (TAUS, 2010).

Das Post-Editing erfordert jedoch im Unterschied zur Übersetzung andere kognitive Kenntnisse und praktische Fertigkeiten (vgl. Krings, Koby, 2001; O'Brien, 2002). Betont wird dabei hauptsächlich die Fähigkeit, sich unter Zeitdruck schnell entscheiden zu können sowie die Leistungsfähigkeit und Kreativität des Übersetzers in der Rolle eines Post-Editors.

Im EMT-Kompetenzprofil, das 2009 zwecks Annäherung und Optimierung der Ausbildungsgänge für Übersetzerinnen und Übersetzer in Europa entwickelt wurde, sind berufliche Kompetenzen aufgeführt, die Absolventen translatorischer Masterstudiengänge am Ende ihres Studiums erworben haben müssen, damit sie die Anforderungen der professionellen Übersetzungsbranche erfüllen und erfolgreich auf dem Übersetzungsmarkt tätig sein können. Eine der EMT-Kompetenzen ist auch die *Technikkompetenz* bzw. *Technologiekompetenz*, d. h. die Kompetenz, moderne, effektive Technologien beim Übersetzen und Dolmetschen anzuwenden. War in der Ursprungsfassung des Kompetenzprofils aus dem Jahr 2009 noch eher zaghaft von der Kenntnis der Möglichkeiten und Grenzen der maschinellen Übersetzung (EMT-Expertengruppe 2009, S. 8) die Rede, so wird in der Neufassung von 2017 immerhin schon gefordert, dass die Absolventen translatorischer Masterstudiengänge in der Lage sein sollten, grundsätzlich mit maschineller Übersetzung umzugehen, die Grundlagen zu beherrschen und ihre

Auswirkungen auf den Übersetzungsprozess zu kennen (EMT 2017, S. 9). Die Neufassung des EMT-Kompetenzprofils ist als Folge des stets steigenden Übersetzungsbedarfs weltweit und der beruflichen Anforderungen der Übersetzungsbranche einerseits sowie der kontinuierlichen Entwicklung neuer und leistungsstarker Translationswerkzeuge andererseits anzusehen (vgl. Krüger, 2018, S. 104).

Moorkens und O'Brien (2015) stellten fest, dass ausgebildete Post-Editoren eine höhere Arbeitsproduktivität erzielen. Eine von Plitt und Masselot (2010) durchgeführte Untersuchung ergab, dass die maschinelle Übersetzung bei allen Personen, die an der Untersuchung teilnahmen, ihre Leistung erhöht hat, wenn auch im unterschiedlichen Maß von 20 bis 131 %, was einen Durchschnitt von 74 % ausmacht. Dies bedeutet, dass durch die maschinelle Übersetzung 43 % der Zeit „gespart“ wurde.

Die Technologiekompetenz wird in den letzten Jahren auch im Kontext der universitären Ausbildung von angehenden Übersetzern bzw. im Rahmen der Weiterbildung von bereits praktizierenden Übersetzern zunehmend reflektiert (vgl. Múglová, 2018; Gromová, 2012). Die Hochschulcurricula für Dolmetscher und Übersetzer werden um innovative, berufsbezogene Inhalte ergänzt, welche u. a. die Fertigkeit *Post-Editing* miteinschließen. Im Rahmen des bereits erwähnten EMT-Programms reflektierten die Notwendigkeit der Implementierung des Post-Editings in den Curricula der Translationsstudiengänge jedoch lediglich 9 von 63 EMT-Mitgliedern, darunter auch die Philosoph Konstantin-Universität Nitra.

Nicht zu leugnen ist dabei aber die Tatsache, dass das Post-Editing nach wie vor etwas voreingenommen betrachtet wird. Diese zurückhaltende Einstellung resultiert nicht selten aus der mangelnden Erfahrung bzw. Unkenntnis, worauf das Post-Editing aufbaut und was das Post-Editing im Übersetzungsprozess leisten kann. So führte beispielsweise Witczak (2016) unter Studierenden des Masterstudiums *Übersetzen und Dolmetschen* an der Adam-Mickiewicz-Universität Poznań eine Studie durch, in der nach der Einstellung der Studierenden zum Post-Editing maschinell erzeugter Übersetzungen gefragt wurde. An der Studie beteiligten sich 19 Studierende (12 Studierende hatten Polnisch als 1. Sprache und Englisch als 2. Sprache, 9 Studierende hatten Polnisch als 1. Sprache, Englisch als 2. Sprache und Deutsch oder Französisch als 3. Sprache). Post-editiert wurden maschinell generierte Übersetzungen eines Zeitungsartikels und einer Bedienungsanleitung. Studierende füllten zwei Fragebögen aus, einen vor dem Post-Editing und einen nach dem Post-Editing. Aus den Ergebnissen der Studie ergibt sich, dass die Effektivität des Post-Editings viele Studierende positiv überrascht hat, da das Post-Editing Zeit sparte und die maschinelle Übersetzung qualitativ hochwertiger war als erwartet. Berücksichtigt wurde dabei aber auch der Faktor, was für eine Textsorte maschinell übersetzt und anschließend post-editiert wurde.

Grundlegendes zur Rechtsübersetzung

Die Rechtsübersetzung in all ihren Facetten zu charakterisieren, ist auf einem so begrenzten Raum, wie in diesem Artikel, kaum möglich. Insofern wird hier lediglich die Sonderstellung der Rechtsübersetzung unter anderen Übersetzungsarten reflektiert und kurz erläutert. Es wird dabei auf die Prämisse gestützt, dass die Rechtsübersetzung eine „Sondersorte des kulturellen Transfers“ (Reiss/Vermeer, 1984, S. 13) ist, denn durch die Übertragung von juristischen Inhalten findet nicht nur ein sprachlicher Transfer statt, sondern auch eine Übertragung von Konzepten aus der einen in die andere Rechtsordnung. Die Besonderheit der Rechtsübersetzung besteht weiter darin, dass ein Begriff in der Ausgangsrechtsordnung oft kein entsprechendes Äquivalent in der Zielrechtsordnung hat. Besteht keine Art der Äquivalenz, so hat man es mit einem Fall von Unvergleichbarkeit zu tun. Laut Pommer (2006, S. 37) führt dies in der Übersetzung zu doktrinen, axiologischen und pragmatischen Problemen. Die Rechtsübersetzung wird somit als eine der anspruchsvollsten Arten der Übersetzung angesehen. Bei der Begründung geht man u. a. davon aus, dass während Naturwissenschaft und Technik in

ihrem Wesen nach eher universell sind, jeder Staat seine eigene historisch gewachsene Rechtsordnung besitzt, die sich von den Rechtsordnungen anderer Staaten mehr oder weniger unterscheidet (vgl. Arntz/Picht/Mayer, 2009, S. 170).

Der Unterschied zwischen juristischen Texten und Fachtexten anderer Sparten besteht einerseits in dem breiten Spektrum der Funktionalität einzelner Rechtstexte, andererseits auch darin, dass erstere überdies Rechtswirkungen herbeiführen können. Der Rechtstext regelt das menschliche Miteinander wie auch das alltägliche Verhalten und Handeln, wobei der Rechtstext im weiteren Sinne auch eine Erziehungsfunktion erfüllen kann.

Eine weitere Besonderheit der Rechtsübersetzung ist die Komplexität sowie die Interdisziplinarität des juristischen Diskurses. Diese sind dadurch gegeben, dass sich ein Rechtstext der Terminologie mehrerer Fachgebiete bedient, um einen komplexen Sachverhalt zu beschreiben und zu erläutern (vgl. Sandrini, 2010, S. 143).

Bei der Rechtsübersetzung kommt es, wie es u. a. aus den oben stehenden Schilderungen hervorgeht, stets auf die Genauigkeit und Unmissverständlichkeit des Ausdrucks und der juristischen Auslegung des Sachverhalts an. Dies betrifft in erster Linie die einschlägige Terminologie der involvierten Rechtssysteme sowie die stilistische Beschaffenheit des jeweiligen juristischen Diskurses.

In den nachfolgenden Ausführungen werden die Ergebnisse einer Studie, welche das Post-Editing maschinell generierter Übersetzung eines Rechtstextes zum Gegenstand hatte, näher erläutert und diskutiert. Es sollen die Qualität sowie die Produktivität der maschinellen Übersetzung und der Post-Editing-Übersetzung mittels automatischer Evaluation verglichen werden.

Experiment

Im Rahmen der Studie sollte durch ein Experiment die Frage beantwortet werden, ob die maschinelle Übersetzung (MT, *machine translation*) sowie das anschließende Post-Editing (PE, *Postediting*) die Produktivität der Arbeit des Übersetzers (in puncto Genauigkeit und Zeit) im Vergleich zur menschlichen Übersetzung (HT, *human translation*) erhöhen.

Am Experiment nahmen Studierende des Studiengangs *Übersetzen und Dolmetschen* im 1. Studienjahr des Masterstudiums in der Sprachkombination Deutsch und Englisch bzw. Russisch teil. Ihre Muttersprache war das Slowakische. 7 Studierende haben einen aus 14 Sätzen bestehenden Rechtstext aus dem Slowakischen ins Deutsche übersetzt. Parallel haben 7 Studierende eine Übersetzung aus dem Slowakischen ins Deutsche, die mittels Google Translate generiert wurde, als Post-Editing nachgearbeitet. Die Bedingungen beim Post-Editing und dem „klassischen“ Übersetzen waren hinsichtlich der verwendeten Hilfsmittel (Wörterbüchern und CAT-Tools) und der Zeit gleich. Die Zeit für die Anfertigung der Übersetzung bzw. für das Post-Editing wurde auf 90 Minuten begrenzt. Somit wurde den Studierenden genügend Zeit eingeräumt, um sich mit einem Fachtext auseinanderzusetzen. Nicht zu vergessen ist dabei auch die Tatsache, dass bei einem juristischen Text, der sich durch höchst komplexe, nicht immer leicht durchschaubare Sachverhalte auszeichnet, die Konzentration der Studierenden beim Übersetzen relativ schnell nachlässt.

Material

Als Ausgangstext wurde ein aus 14 Sätzen (413 Wörtern) bestehender Rechtstext gewählt. Es handelte sich um einen Auszug aus der *Belehrung des Beschuldigten* (Poučenie obvineného) aus der slowakischen Strafprozessordnung. Der zu übersetzende Text bestand aus meist komplexen Sätzen (parataktisch und hypotaktisch angeordnet), die zuweilen eine durchaus komplexe Struktur aufwiesen. Nicht selten kommen in slowakischen (wie auch in deutschen) Rechtstexten sog. *verschachtelte Satzkonstruktionen* vor, in denen aufeinander folgende und miteinander kohärent verbundene Nebensätze zu finden sind (Beispiel aus dem Ausgangstext:

Podľa § 69 Trestného zákona – Nazeranie do spisov – má obvinený právo nazerat' do spisov s výnimkou časti spisu, ktorá obsahuje údaje o totožnosti chráneného svedka, ohrozeného svedka alebo svedka, ktorého totožnosť je utajená, robiť si z nich poznámky a obstarávať si na svoje trovy kópie spisov a ich časti).

Lexikalisch betrachtet bestand der Text aus einer beträchtlichen Anzahl von einschlägigen terminologischen Einheiten des Strafprozessrechts (Ein-Wort-Termini wie *svedok*, *obinený*, *prokurátor*, *zákon* u. a., feste Wortverbindungen und Kollokationen wie *orgány činné v trestnom konaní*, *spáchanie trestného činu*, *uložiť trest*, *nazerat' do spisu*, *sudca v prípravnom konaní*, *uložiť poriadkovú pokutu*, *poľahčujúca okolnosť*, *výkon trestu odňatia slobody* u. a.). Der Text zeichnet sich sowohl durch die Merkmale des Nominal- als auch Verbalstils aus. In dem zu übersetzenden Text verzeichnet man relativ viele Aufzählungen, die zur nominalen Ausdrucksweise wesentlich beigetragen haben (Beispiel aus dem Ausgangstext: *Pri povoľovaní nazerat' do spisov je nevyhnutné urobiť také opatrenia, aby boli zachované utajované skutočnosti, obchodné tajomstvo, bankové tajomstvo, daňové tajomstvo, poštové tajomstvo alebo telekomunikačné tajomstvo*).

Hypothese

Beim Experiment wurde angenommen, dass die Produktivität des Übersetzungsprozesses, die mittels automatischer Metriken bestimmt wird, von der Art der Übersetzung (Post-Editing maschineller Übersetzung vs. menschliche Übersetzung) abhängig ist. Anders gesagt, es wurde angenommen, dass in der gleichen Zeit im Vergleich mit der menschlichen Übersetzung eine höhere Qualität der Übersetzung beim Post-Editing maschinell generierter Übersetzung erreicht wird, gemessen mittels Metriken automatischer Evaluation maschineller Übersetzung.

Die Nullhypothesen behaupten, dass die Werte von Metriken zur automatischen Evaluation der Übersetzungsqualität ([Precision, Recall, F-measure], [BLEU_1, BLEU_2, BLEU_3]) nicht von der Art der Übersetzung (PE, HT) abhängig sind.

Methoden

Mittels Metriken automatischer Evaluation wird die Ähnlichkeit zwischen der zu bewertenden Übersetzung und der sog. *Referenzübersetzung* (Musterübersetzung) verglichen. In dem hier diskutierten Fall werden die post-editierte maschinelle Übersetzung und die menschliche Übersetzung anhand der Referenzübersetzung miteinander verglichen. Die Referenzübersetzung wurde von einer beeidigten Übersetzerin für das Sprachenpaar Deutsch – Slowakisch angefertigt.

Zwecks Identifikation von statistisch bedeutenden Unterschieden in der Übersetzungsqualität, die durch die Metriken zur automatischen Evaluation der maschinellen und der Post-Editing-Übersetzung repräsentiert wird, wurden Messwiederholungen der Streuanalyse durchgeführt.

Ergebnisse

Abgelehnt werden Null-Hypothesen mit der Zuverlässigkeit von 99 % bzw. 95 % (Tabelle 1), die behaupten, dass die Art der Übersetzung (PE, HT) keinerlei Einfluss auf die Übersetzungsqualität haben, die hinsichtlich der Zeit durch die Metriken [Precision, Recall, F-measure] ausgedrückt werden.

In den Werten der Metriken hinsichtlich der Richtigkeit der Übersetzung wurde ein statistisch signifikanter Unterschied zwischen dem Post-Editing (PT) und der menschlichen Übersetzung (HT) identifiziert, und dies zugunsten der Post-Editing-Übersetzung (Tabelle 1).

$PPrecision < 0,01$; $PRecall < 0,05$; $PF\text{-}measure < 0,01$

Precision	Mean	1	2	Recall	Mean	1	2	F-measure	Mean	1	2
HT	45,64	****		HT	49,17	****		HT	47,29	****	
PE	57,97		****	PE	60,20		****	PE	58,55		****

Tabelle 1 Test der Bedeutsamkeit in Werten von Metriken [Precision, Recall, F-measure] für Messwiederholungen PE, HT

Abgelehnt werden Null-Hypothesen mit der Zuverlässigkeit von 99 % (Tabelle 2), die behaupten, dass die Art der Übersetzung (PT, HT) keinerlei Einfluss auf die Übersetzungsqualität haben, die hinsichtlich der Zeit durch die Metriken [BLEU_1, BLEU_2, BLEU_3] ausgedrückt werden.

In den Werten der Metriken [BLEU_1, BLEU_2, BLEU_3] hinsichtlich der Richtigkeit der Übersetzung wurde ein statistisch signifikanter Unterschied zwischen dem Post-Editing (PE) und der menschlichen Übersetzung (HT) identifiziert, und dies zugunsten der Post-Editing-Übersetzung (Tabelle 2).

$P_{BLEU_1} < 0,01$; $P_{BLEU_2} < 0,01$; $P_{BLEU_3} < 0,01$

BLEU_1	Mean	1	2	BLEU_2	Mean	1	2	BLEU_3	Mean	1	2
HT	46,92	****		HT	19,14	****		HT	10,37	****	
PE	55,26		****	PE	25,75		****	PE	14,74		****

Tabelle 2 Test der Bedeutsamkeit in Werten von Metriken [BLEU_1, BLEU_2, BLEU_3] für Messwiederholungen PE, HT

Schlussfolgerungen

In der hier präsentierten Studie wurde durch ein Experiment die Effektivität des Post-Editings maschinell generierter Übersetzung im Vergleich zur menschlichen Übersetzung bewertet. Überprüft wurde die Effektivität hinsichtlich der Genauigkeit der Übersetzung sowie der Zeit. Am Experiment beteiligten sich 14 Studierende des Masterstudienganges *Übersetzen und Dolmetschen* der UKF Nitra. 7 Studierende übersetzten einen Rechtstext aus dem Slowakischen ins Deutsche, wobei weitere 7 Studierende die maschinell generierte Übersetzung desselben Ausgangstextes post-editiert haben. Die Bedingungen waren für beide Gruppen bezüglich der verwendeten Hilfsmittel und der Zeit gleich. Betont sei an diese Stelle noch einmal, dass die Zeit zu den grundlegenden Faktoren bei der Bestimmung der Effektivität der Übersetzung zählt. Aufgrund der Streuanalyse ergibt sich, dass es einen statistisch signifikanten Unterschied in der Art der Übersetzung gibt, und dies hinsichtlich der Metriken automatischer Evaluation.

Der statistisch signifikante Unterschied zeigte sich im Vergleich zu der Referenzübersetzung zugunsten der post-editierten Übersetzung, und dies angesichts der Zahl richtig verwendeter Wörter (Terminologie) ungeachtet der Wortstellung. Die post-editierte Übersetzung (etwa 59 %) stimmte mit der Referenzübersetzung stärker überein als mit der menschlichen Übersetzung (etwa 47 %), wenn die morphologische und lexikalische Richtigkeit berücksichtigt wird. Bei der Analyse wurde weiter festgestellt, dass nur drei Studierende die menschliche Übersetzung gänzlich beendet haben, wobei beim Post-Editieren alle Studierenden in jedem der 14 Sätze des Ausgangstextes zumindest minimale Korrekturereingriffe vorgenommen

haben. Aus Zeitnot wurden zum Schluss nur grundlegende Fehler, meistens lexikalischer Natur, korrigiert (mehr dazu Munková, Wrede, Absolon, 2019).

Die Ergebnisse des durchgeführten Experiments korrespondieren mit den Ergebnissen der Studien von Bernth und Gdaniec (2001) sowie Koponen (2012). Diese weisen aber auch darauf hin, dass die Qualität der maschinellen Übersetzung und der Aufwand, der für das Post-Editing aufgebracht wird, durch einige Faktoren beeinflusst werden. Zu diesen Faktoren zählen beispielsweise die *Textsorte*, das *Themengebiet* oder *spezifische Merkmale des Ausgangstextes*, die für die maschinelle Übersetzung als problematisch erscheinen können.

Die am Experiment beteiligten Studierenden waren mit der Textsorte *Poučenie obvineného* (Beschuldigtenbelehrung) zumindest teilweise vertraut, da diese Textsorte im Bachelorstudium besprochen wurde. Somit war den Studierenden auch die für diese Textsorte relevante Terminologie, wenn auch nicht in voller Breite, bekannt. Beherrscht der Post-Editor die einschlägige Terminologie und kennt er die fachlichen Zusammenhänge im Text, verbringt er sicherlich weniger Zeit damit, nach entsprechender Terminologie zu suchen oder diese Zusammenhänge erst zu klären. Die Effektivität des Post-Editing, wie bereits angedeutet, hängt auch mit der Fähigkeit zusammen, sich schnell zu entscheiden. Der Post-Editor sollte in einem relativ kurzen Zeitabschnitt beurteilen können, ob der durch die maschinelle Übersetzung generierte Segment korrigiert oder lieber neu übersetzt werden soll.

Eine maschinell generierte Übersetzung kann allgemein schneller post-editiert werden, wenn sich die Ausgangssprache durch eine feste und klare Struktur auszeichnet. Bei Sprachen, die einen eher lockeren Satzbau haben, erweist sich das Post-Editing als schwieriger, da auch das System der maschinellen Übersetzung größere Fehler verursacht. Beim Post-Editing sind zugleich die Länge und die Struktur der Sätze sowie die Fehlertypologie der maschinellen Übersetzung von Bedeutung. Weniger Eingriffe bedürfen Texte, bei denen Änderungen in der Wortbildung oder im Ersatz von Wörtern einer und derselben Wortklasse notwendig sind. Längere Zeit für das Post-Editing wird wiederum bei längeren Sätzen benötigt, in denen die Wortklasse geändert wurde bzw. Idiome nicht richtig übersetzt wurden (vgl. Koponen 2012).

Ein weiterer Faktor, der sich auf die Ergebnisse des Experiments womöglich ausgewirkt hat, war die nicht ausreichende Erfahrung mit dem Post-Editing eines Rechtstextes allgemein, da die Studierenden während des Studiums auf diese Fertigkeit gezielt vorbereitet wurden.

Zum Schluss soll hier noch ein nicht zu unterschätzendes Moment maschineller Übersetzung von Rechtstexten erörtert werden. Gruntar (2019) thematisiert in diesem Zusammenhang die sog. *Kollokationen* im Sinne von usuellen Wortverbindungen bzw. konventionalisierten, kontextuell restringierten und pragmatisch motivierten syntagmatischen Bildungsmustern von Mehrwortausdrücken und zumindest minimal lexikalisierten Entitäten (vgl. Ďurčo, 2008, S. 69). Diese Wortverbindungen sind nach Gruntar (2019, S. 134 – 135) für die Rechtssprache äußerst spezifisch, weshalb sie beim Übersetzen in der Regel problematisch sind. Im Gegensatz zu Termini, über die man sich in verschiedenen Quellen informieren kann, sind laut Gruntar (ibid.) usuelle Wortverbindungen nur selten in verschiedenen Nachschlagewerken kodifiziert und wenn schon, dann nur in einer sehr geringen Zahl.

Die Kollokationen sind darüber hinaus größtenteils idiosynkratisch (d. h. einzelsprachlich different), so dass bei der maschinellen Übersetzung nicht selten wortwörtliche, für die Zielsprache unübliche Übersetzungen solcher Wortverbindungen generiert werden. Angesichts des Postulats, dass die Rechtsübersetzung u. a. auch die Rechtssicherheit zu wahren hat und unmissverständliche Rezeption (Genauigkeit des Ausdrucks) ermöglichen soll, ist die Verwendung von Kollokationen bzw. usueller Wortverbindungen in der Rechtssprache wesentlich verbindlicher als in der Gemeinsprache. Dies bedeutet, dass man beim Übersetzen die der Rechtssprache eigenen Besonderheiten zu berücksichtigen und eine allzu freie Ausdrucksweise zu vermeiden hat (ibid., S. 144). Gewiss spielt hier auch der Zweck bzw. die Form des Post-Editings eine Rolle. Soll die Rechtsübersetzung rein informativ sein, d. h. als

dokumentarische Übersetzung angefertigt werden, so könnte das sog. *einfache Post-Editing* durchgeführt werden. Sollte jedoch die Übersetzung im Rechtsverkehr zwecks weiterer Rechtsentscheidungen verwendet werden, so sind u. a. sprachliche Phänomene wie Kollokationen zu berücksichtigen, und daher ist auch ein vollständiges Post-Editing durchzuführen.

Literaturverzeichnis

- ABSOLON, J., MUNKOVÁ, D., WELNITZOVÁ, K. 2018. *Machine Translation: Translation of the Future? Machine Translation in the Context of the Slovak Language*. Praha: Verbum.
- ARNTZ, R., PICHT, H., MAYER, F. 2009. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- BERNTH, A., GDANIEC, C. 2001. *MTranslatability*. In: *Machine Translation* 16 (3), pp. 175 – 218.
- ĐURČO, P. 2008. Zum Konzept eines zweisprachigen Kollokationswörterbuchs. Prinzipien der Erstellung. Am Beispiel Deutsch ↔ Slowakisch. In: *Lexicographica*, Vol. 24, S. 69 – 90.
- EMT-Expertengruppe. 2009. *EMT Kompetenzprofil von Translatoren, Experten für die mehrsprachige und multimediale Kommunikation*. Abrufbar unter: http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translat_ors_de.pdf (abgerufen am 27.03.2019).
- EMT-Expertengruppe. 2017. *EMT Kompetenzprofil von Translatoren, Experten für die mehrsprachige und multimediale Kommunikation*. In: https://ec.europa.eu/info/resources-partners/european-masters-translation-emt/european-masters-translation-emt-explained_de (abgerufen am 04.04.2020)
- GROMOVÁ, E. 2012. Preklad a tlmočenie v kontexte nových výziev a perspektív. In: *BILOVESKÝ, V. (Ed.) Preklad a tlmočenie 10 – Nové výzvy, prístupy, priority a perspektívy*. Banská Bystrica: UMB FHV, s. 18 – 25.
- GRUNTAR, A. 2019. Rechtstexte und maschinelle Übersetzung? In: *KUČIŠ, V., GROZEVA, M., LAMBOVA, A. (Hrsg.) Beiträge zur Translation und Fachkommunikation*. Sofia: Neue Bulgarische Universität Verlag, S. 131 – 148.
- KAY, M. 1980. The Proper Place of Men and Machines in Language Translation. In: *PALO ALTO*. CA: Xerox Palo Alto Research Center. Available: <http://www.mt-archive.info/Kay-1980.pdf> (abgerufen am 23.03.2020).
- KOBY, G. S. 2001. Editor's Introduction – Post-Editing of Machine Translation, Output: Who, What, Why, and How (Much). In: *KRINGS, H. P., KOBY, G. (Eds) Repairing Texts. Empirical Investigations of Machine Translation Post-Editing Processes*. Kent, Ohio, London: The Kent State University Press, pp. 1 – 23.
- KOPONEN, M. 2012. Is machine translation post-editing worth the effort? A survey of research into post-editing and effort. In: *The Journal of Specialised Translation*, 9 (25), pp. 131 – 148.
- KRINGS, H. P., KOBY G. (Eds). 2001. *Repairing Texts. Empirical Investigations of Machine Translation Post-Editing Processes*. Kent, Ohio, London: The Kent State University Press.
- KRÜGER, R. 2018. Technologieinduzierte Verschiebungen in der Tektonik der Translationskompetenz. In: *trans-kom*. 11 [1], S. 104 – 137.
- LOFFLER-LAURIAN, A. M. 1996. *La Traduction automatique*. Paris: Presses Universitaires Septentrion.

MOORKENS, J., O'BRIEN, S. 2015. Post-editing evaluations: Trade-offs between novice and professional participants. In: EL-KAHLOUT, D., ÖZKAN, M., SÁNCHEZ, M. F., RAMÍREZ, S. G. et al. (Eds.) *Proceedings of European Association for Machine Translation (EAMT)*. Antalya, pp. 75 – 81.

MUNKOVÁ, D. 2013. *Prístupy k strojovému prekladu: modely, metódy a problémy strojového prekladu*. Nitra: UKF Nitra.

MUNKOVÁ, D., WREDE, O., ABSOLON, J. 2019. Vergleich der menschlichen, maschinellen und Post-Editing-Übersetzung aus dem Slowakischen ins Deutsche mittels automatischer Evaluation. In: *Zeitschrift für Slawistik*, 64 (2), S. 231 – 261.

MÜGLOVÁ, D. 2018. *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža*. 2. vyd. Nitra: Enigma.

O'BRIEN, S. 2002. Teaching Post-editing: A Proposal for Course Content. In: *Proceedings of the 6th EAMT Workshop on Teaching Machine Translation 2002*, pp. 99 – 106.

PLITT, M., MASSELOT, F. 2010. A Productivity Test of Statistical Machine Translation Post-Editing in a Typical Localisation Context. In: *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 93 (2010), pp. 7 – 16.

POMMER, S. 2006. *Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung*. Frankfurt a. M. u.a.: Peter Lang Verlag.

RAMLOW, M. 2009. *Die maschinelle Simulierbarkeit des Humanübersetzens: Evaluation von Mensch-Maschine-Interaktion und der Translatqualität der Technik*. Berlin: Frank & Timme.

REISS, K., VERMEER H. J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer.

SANDRINI, P. 2010. Rechtsübersetzen in der EU: Translatio Legis Pluribus. In: ZYBATOW, L. (Eds.) *Translationswissenschaft und Perspektiven. Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft VI*. Frankfurt a. M.: Peter Lang Verlag, S. 143 – 157.

SEEWALD-HEEG, U. 2008. Tätigkeitsfelder im Wandel. Vorwort zum Band. In: KRENZ, M., RAMLOW, M. *Maschinelle Übersetzung und XML im Übersetzungsprozess. Prozesse der Translation und Lokalisierung im Wandel*. Berlin: Frank & Timme, S. 7 – 14.

TAUS. 2010. *Richtlinien für das Post-Editing maschinenübersetzter Texte*. Available: <https://www.taus.net/academy/best-practices/postedit-best-practices/machine-translation-post-editing-guidelines-german> (abgerufen am 04.04.2020).

VEALE, T., WAY, A. G. 1997. A template-driven bootstrapping approach to example-based machine translation. In: *Proceedings of the 1997 Conference on New Methods in Natural Language Processing (NeMNLP'97)*, pp. 239 – 244. Available: <http://www.compapp.dcu.ie/~tonyv/papers/gaijin.html> (abgerufen am 04.03.2020).

WITCZAK, O. 2016. Incorporating post-editing into a computer-assisted translation course. A study of student attitudes. In: *Journal of Translator Education and Translation Studies*, 1(1), pp. 35 – 55.

Die im vorliegenden Beitrag diskutierten Ergebnisse wurden im Rahmen eines Forschungsprojektes gewonnen, das von der Agentur für die Förderung der Forschung und Entwicklung (Vertrag Nr. APVV-18-0473) sowie der Förderagentur des Ministeriums für Bildung, Wissenschaft, Forschung und Sport der Slowakischen Republik und der Slowakischen Akademie der Wissenschaften (Vertrag Nr. VEGA-1/0809/18) unterstützt wird.

Kontakt:

PaedDr. Oľga Wrede, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra germanistiky
Štefánikova 67, 949 01 Nitra
Slovenská republika
Email: owrede@ukf.sk

doc. RNDr. Daša Munková, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra translatológie
Štefánikova 67, 949 01 Nitra
Slovenská republika
Email: dmunkova@ukf.sk

Mgr. Katarína Welnitzová, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra translatológie
Štefánikova 67, 949 01 Nitra
Slovenská republika
Email: kwelnitzova@ukf.sk

VERTANOVÁ, S. 2019. *Fonetika, fonológia, fonosyntax španielskeho jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského. 126 s. ISBN 978-80-223-4674-0.

Publikácia *Fonetika, fonológia, fonosyntax španielskeho jazyka* na pozadí artikulačnej bázy slovenčiny je vysokoškolská učebnica určená študentom hispanistiky na Slovensku. Jej cieľom je oboznámiť čitateľa so zvukovou stránkou španielskeho jazyka.

Predkladaná učebnica predstavuje základný študijný materiál v oblasti španielskej fonetiky a fonológie na Slovensku. Treba zdôrazniť, že publikácie zo španielskej fonetiky a fonológie na Slovensku sú len sporadické a predstavovaná učebnica je jediným súhrnným dielom o španielskej fonetike a fonológii. Kuriozitou je, že existuje publikácia o španielskej a slovenskej fonetike, ale ide práve o učebnicu určenú pre španielsky hovoriacich od Kovachova Rivera de Rosales *Eslovaco como lengua de estudio en España. Los sistemas fonético y fonológico del eslovaco y del español, estudio contrastivo*. Ďalším pozitívom učebnice je jej kontrastívny prístup, takže študent sa dozvedá o javoch a fenoménoch v španielskej fonetike na základe porovnania s rodným jazykom.

Učebnica vysvetľuje odlišnosti fónickej stránky španielčiny, ktorá sa na prvé počutie môže zdať jednoduchá a podobná slovenčine, ale disponuje zvukmi a vzťahmi, ktoré v našom jazyku neexistujú. Autorka sa snaží objasniť interferenčné chyby slovensky hovoriacich. Poukazuje predovšetkým na zvukové zmeny na suprasegmentálnej úrovni.

Oceňujeme podstatný prínos práce pre vedecký výskum v oblasti španielskej fonetiky a fonológie na Slovensku. Výskum je komplexný, interdisciplinárny, otvorený viacerými vedeckými smermi za účelom oboznámiť čitateľa s fungovaním jednotlivých fonetických javov. Ide o jednoznačne originálnu prácu vďaka štruktúre, rôznorodým zdrojom a frekvenciu odkazov tak na slovenčinu ako aj španielčinu. *Fonetika, fonológia, fonosyntax španielskeho jazyka* uspokojuje požiadavky precíznej a podrobnej dokumentácie v súlade s cieľmi výskumu podloženej aktuálnou odbornou literatúrou. Práca sa vyznačuje presvedčivými ukážkami a príkladmi na určité aspekty a doposiaľ nepreštudované vzťahy medzi španielskou a slovenskou fonetikou. Napriek náročnosti a obsiahlosti študovanej témy je práca zrozumiteľná a prístupná a môže sa využívať v bežnej vysokoškolskej pedagogickej praxi. Zvlášť chceme vyzdvihnúť špeciálny prínos autorky v tom, že preštudovala a vzala do úvahy tak domácu ako aj zahraničnú odbornú literatúru súvisiacu so skúmanými témami. Hovoríme o prácach takých lingvistov, akými boli a sú Llorach Alarcos, Ľubomír Bartoš, Ľudmila Buzássyová, Petr Čermák, Ladislav Franek, Gaya Gili, Ábel Král, Ján Sabol, Viktor Krupa, Bertil Malmerg, Antonio Quilis, Ferdinand de Saussure a ďalší.

Učebnica pozostáva z troch hlavných kapitol a slovníčka doplnkových termínov. Prvá kapitola je teoretická a oboznamuje študenta so základnou terminológiou, diferenciáciou reč-jazyk, vlastnosťami reči, artikulačnými orgánmi, hláskami a ich vlastnosťami, charakterizuje fonetiku a fonológiu ako základné jazykovedné disciplíny s ich základnými jednotkami (fóna a fonéma), venuje sa suprasegmentálnym vlastnostiam reči a predstavuje medzinárodnú fonetickú transkripciu. V teoretických otázkach autorka vychádza podobne ako celá slovenská jazykoveda z Pražského lingvistického krúžku, ktorý rozvinul funkčnú hláskovú koncepciu, ale samozrejme ponúka stručný vývoj skúmania reči už od prvopočiatkov v starovekom Grécku.

Druhá kapitola sa zameriava na fonetický a hláskový systém španielčiny. Vychádza hlavne z výslovnostnej normy v Španielsku, ale venuje sa aj najmarkantnejším výslovnostným javom v Latinskej Amerike.

Tretia kapitola vysvetľuje vzťahy medzi jednotlivými zvukmi, ich previazanosť, fónické skupiny, ktoré sa tvoria, neutralizačné zmeny, akými sú asimilácia, disimilácia a redukcia. Kapitola je uzavretá funkčno-estetickým využitím zvukového plánu jazyka.

Základná terminológia v učebnici je uvádzaná dvojazyčne, teda aj v slovenčine aj v španielčine. Všetky vysvetlenia sú sprevádzané príkladmi a jednotlivé javy sú zdôraznené a vyznačené, takže študent rýchlo pochopí vysvetľovaný fenomén.

Môžeme konštatovať, že predkladaná učebnica ponúka komplexný a súhrnný pohľad na španielsku fonetiku a fonológiu, a to v kontraste so slovenčinou, čo je veľkým pozitívom publikácie. Je vedecky kvalitným materiálom, ktorý je doplnený mnohými výpovednými ilustráciami a tabuľkami. Pozitívne hodnotíme tiež prehľadnú artikulačno-akustickú charakteristiku jednotlivých segmentov a rady pre slovensky hovoriacich, zamerané na ich špecifické problémy v španielskej výslovnosti. Ide o odborne hodnotnú a jedinečnú publikáciu, ktorá poslúži nielen študentom hispanistiky, ale aj vyučujúcim, ktorí sa venujú španielskej fonetike a fonológii na vysokých školách.

Recenzentka:

Doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra románskych a slovanských jazykov
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: maria.spisiakova@euba.sk